

Jiří Malenovský

PŮLSTOLETÍ OD ROZSUDKU COSTA/ENEL: JE UNIJNÍ PRÁVO (STÁLE) ZVLÁŠTNÍM PRÁVNÍM ŘÁDEM?

Abstrakt: *Současné unijní právo splňuje všechny znaky, jimiž právní věda definuje pojem právního řádu. Je soudržným, formálním, uceleným, úplným a efektivním souborem závazných pravidel upravujících chování Unie, jejích členských států i osob, jež Unii podléhají. Uchovává si rozhodující vliv v poměru k vnitrostátnímu právu. Je vůči němu v postavení „ústředního systému“ a usměrňuje chování členských států i obsah jejich právních řádů. Disponuje k tomu účinnými procesními i sankčními prostředky. Přes občasně „revolty“ jednotlivých členských států a jejich ústavních soudů zatím nebyla nezávislost unijního právního řádu v ohledu práva vnitrostátního vystavena závažnému ohrožení. Vztahy mezi unijním právem a právem mezinárodním jsou naopak mnohem složitější. Soudní dvůr před půlstoletím komunitární právo poněkud voluntaristicky z mezinárodního práva vydělil a přesunul je k právu vnitrostátnímu. V důsledku toho se právo ES/EU stalo satelitním systémem mezinárodněprávního řádu. Část členských států, některé ústavní soudy, ale i judikatura ESLP zacházejí v určitých ohledech s unijním právem jako s tzv. autonomním režimem, propojeným s obecným mezinárodním právem. To s sebou nese, že ve vztazích mezi Uníí a členskými státy, jakož i mezi členskými státy v rámci působnosti unijního práva, jsou právně relevantní pravidla obecného mezinárodního práva. Ta nesystémově vytvářejí konkurenci unijní úpravě a erodují působnost zásad výlučnosti a přednosti unijního práva, na nichž je jeho nezávislost založena. Soudní dvůr na toto ohrožení nezávislosti unijního právního řádu reagoval ve svém posudku slučitelnosti návrhu dohody o přistoupení EU k EÚLP s primárním unijním právem. Tento posudek lze označit za „manifest“ autonomie unijního právního řádu.*

Klíčová slova: *právní řád, intersystémové vztahy, Soudní dvůr EU, Evropský soud pro lidská práva, dohoda o přistoupení Unie k EÚLP*

ÚVOD

K úvahám na výše nadepsané téma mě inspirovaly dva podněty, které spolu konkrétně nesouvisí a jsou i různě zarámovány v čase. První z nich mi připomněl, že uplynulo půlstoletí od vyhlášení slavného rozsudku ve věci *Costa/ENEL*, v němž Soudní dvůr Evropských společenství, nyní Evropské unie (dále jen „Soudní dvůr“) dovedl, že „na rozdíl od běžných mezinárodních smluv Smlouva o Evropském hospodářském společenství zavedla vlastní právní řád“.¹ Rozsudek na jedné straně „vyvedl“ komunitární právo z práva mezinárodního, na straně druhé ale stanovil i předěly mezi komunitárním právem a právními řády členských států. Druhým podnětem se stala stručná poznámka, učiněná pod čarou Karlem Eliášem v jeho studii, která vyšla v jednom z posledních čísel *Právnicka*. Autor se v několika blíže nerozvinutých tezích vyslovil k tomu, zda je právo EU právním řádem. Považuje toto právo sice za „specifický právní systém“ (stejně jako mezinárodní právo veřejné), současně však dodává, že jde o „právo mezinárodní organizace“ a „z toho důvodu na ně lze nahlížet jako na segment práva mezinárodního“. Právě srovnání některých vlastností unijního práva se specifiky „klasického“ mezinárodního práva autora vzápětí přivádí k závěru, že unijní právo se z „odborných důvodů“ považuje za „samostatný vědní obor“, přičemž v tomto ohledu mají svou váhu i „pragmatika

¹ Rozsudek z 15. července 1964, *Costa*, 6/64, EU:C:1964:66.

a význam“ práva EU pro členské státy Unie.² Prof. Eliáš tedy kvalifikuje právo EU dvojitým způsobem. Jednak jako *specifický právní systém*, jednak výslovně jako „*samostatný vědní obor*“, pro jehož samostatnost hovoří významné „odborné“, ale i „pragmatické“ důvody (připomíná zvláštní povahu právní regulace, přímou aplikovatelnost „ve vnitrostátním právu“, specifický obsah, zvláštní nástroje a prameny).

Citovaná tvrzení vystihují spletnost postavení práva EU v právu obecně a ve spojení s mezinárodním právem či právem vnitrostátním zvláště. Cílem tohoto článku je nabídnout (pochopitelně nevyčerpávající) odpověď na otázku položenou v jeho názvu: *je unijní právo (stále) zvláštním právním řádem?*³

1. POJEM „PRAVNÍHO ŘÁDU“

Věda má vcelku jasno v tom, že právní řád je uspořádaným a souladným souborem právních norem.⁴ Pokud jde o vnitrostátní či mezinárodní právo, o jejichž systémové povaze se vesměs nepochybuje, lze s takovou lakonickou definicí jistě vystačit. Pro účely kvalifikace práva EU, u něhož samostatná systémová povaha není evidentní, se ovšem žádají měřítka exaktnější i komplexnější.

Pojem právního řádu lze charakterizovat nejméně *pěti konstitutivními prvky*. Jedná se *za prvé* o systém *axiologický*, vytvořený k ochraně strukturovaného souboru hodnot, společně sdílených daným právním společenstvím. Tato vlastnost právního řádu je zdrojem jeho *původnosti* a *jedinečnosti*, a to jak v poměru k jiným právním řádům, tak co se týká uspořádání jeho vlastních subsystémů.⁵ Axiologický komponent zajišťuje právnímu řádu náležitou *stabilitu*.

Právní řád je, *za druhé*, systémem *formálním*. Jeho pravidla jsou obsažena ve formách, jež sám zpravidla s velkou precizností definuje. Formální komponent vystupuje jednak jako nositel právní závaznosti stanovených norem, jednak slouží jako nástroj k jejich jednoznačné identifikaci. Z obou důvodů představuje zdroj *vylučnosti*, *exkluzivity* daného právního řádu.

Právní řád má být, *za třetí*, systémem *koherentním*, což je nutným předpokladem jeho *jednoty*. Koherence lze dosáhnout vícerym způsobem. V závislosti na zvláštnostech daného systému ji zajišťuje buď jeho *hierarchické uspořádání* (vertikální struktura) nebo alespoň operativní působení regulativních maxim, jež rozhodují o *přednosti* určitých pravidel systému při konkurenčním použití s jinými jeho pravidly (*lex specialis*, *lex posterior* atd.). Právní systém rovněž disponuje mechanismy „samočištění“, jež eliminují pravidla, která jeho koherenci narušují. „Čištění“ se odehrává na úrovni samotné existence dotčených pravidel (jejich platnosti) nebo alespoň vede k nepoužívání takových pravidel. Koherenci systému podporuje také aplikace uceleného souboru *metod výkladu*, uznaných daným právním společenstvím jednotlivě i vcelku.

² ELIÁŠ, K. K justifikaci pravidla o nezávislosti uplatňování soukromého práva na uplatňování práva veřejného. *Právník*. 2014, č. 11, s. 1010, pozn. 12.

³ Pojmy „právní řád“ a „právní systém“ se v tomto článku používají *promiscue*, jako synonyma.

⁴ KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 1995, s. 67.

⁵ K vnitřnímu uspořádání vnitrostátního práva srov. KNAPP, V., *op. cit. pozn. 4.*, s. 67–69; k systémovému uspořádání mezinárodního práva srov. MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. vydání, Brno–Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014, s. 370–375.

Za čtvrté, právní řád je systémem *jurisdikčním*. Tento komponent posouvá právní řád ke stále dokonalejší *úplnosti*. Ochrana práv subjektů systému patří příslušným nezávislým a nestranným soudům. Ty v zájmu a ve jménu individuální ochrany směřují k odstranění případných mezer v právní úpravě, aby tím omezily na nutné minimum riziko odmítnutí spravedlnosti.

Konečně, *za páté*, právní systém charakterizují mechanismy *organizovaného donucení*. Jeho pravidla stanoví podmínky, za nichž jsou jednotlivá chování subjektů kvalifikována jako porušení, a určují následky takových závadných chování, včetně sankcí. Donucení je podrobena řádu, i když je zásadně irelevantní, zda v jeho provádění dominují rysy centralizace (vnitrostátní právo), nebo naopak převládají prvky decentralizace (mezinárodní právo). Organizované donucení propůjčuje právnímu řádu náležitou *efektivitu*.

2. VZTAHY MEZI PRÁVNÍMI ŘÁDY

Popsané konstitutivní prvky pojmu právního řádu determinují povahu a zákonitost vztahů mezi jednotlivými právními systémy. Mechanismy k podpoře a ochraně vlastní jedinečnosti, výlučnosti, koherence, úplnosti i efektivity, zabudované do každého z nich, v podstatě znemožňují vzájemnou kooperativní relaci. Nevyhnutelným důsledkem těchto vlastností je, že každý právní řád přistupuje ke svým „konkurentům“ *jednostranně*, a tedy *nezávisle*. Svou nezávislost projevuje tím, že v případech materiálního konfliktu s normami jiného právního řádu tyto jiné normy zásadně ignoruje. Upírá jim právní povahu i závaznost, nepřipouští jejich aplikaci ve vztazích mezi vlastními subjekty, ledaže je *sám recipuje*, tedy je cíleně vtáhne do vlastní právní úpravy. Odmítá rovněž zásadně přiznat svou úpravou subjektům jiných právních řádů právní status i právní ochranu, jež by z takového statusu nutně vyplývala.

Za těchto okolností nejsou dány podmínky pro to, aby se mohla konstituovat „meta-právní“, mezisystémová pravidla, a tedy ani pro to, aby mohla existovat nějaká instituce soudního typu, jež by taková pravidla vykládala a řešila na jejich základě konkrétní mezisystémové střety.⁶ Kdyby se určitý právní řád podřídil externím pravidlům, popřel by svou výlučnost a potažmo svou nezávislost.⁷ Pokud se reálně ve vztazích mezi různými právními systémy přece jen vyskytují obdobné přístupy nebo typově stejné interakce, nejde o projev existence oboustranně závazného mezisystémového pravidla, nýbrž o výraz jednostranného rozhodnutí příslušného „ústavodárce“ nebo „zákonodárce“ chovat se právě tímto způsobem (např. v zájmu efektivity).

Vazby mezi právními systémy zkrátka charakterizuje a determinuje *nezávislost* každého z nich. Nejeví se jako zcela přiléhavé používat v těchto souvislostech výrazu „autonomie“, jakkoli ten se většinou užívá k postižení specifického systémového postavení práva EU, a to jak v nauce,⁸ tak i v judikátech Soudního dvora.⁹ Má se jím totiž spíše na

⁶ Nemám tu na mysli smluvní pravidla o řešení konfliktů mezi vnitrostátními právními řády, jež objektivně tvoří součást systému mezinárodního práva veřejného.

⁷ Srov. též PERNICE, I. The Autonomy of the EU Legal Order-Fifty Years After *Van Gend. Court of Justice of the European Union. 50th anniversary of the judgement in Van Gend en Loos*. Organising Committee A. Tizzano, J. Kokott, S. Prechal, *Union européenne*, 2013, s. 61.

⁸ *Ibidem*. Sám jsem tohoto pojmu ovšem také dříve použil. Srov. Důvěřuj, ale prověřuj: Prověřka principu

myslí situace, kdy určitý orgán obdržel svou pravomoc z vůle jiného, který ji na něj delegoval (např. územní celek nadaný na základě ústavy autonomií uvnitř státu), což neodpovídá povaze vztahů mezi právními řády. Mimo to, teorie mezinárodního práva používá výrazu „autonomní“ k pojmenování určitých, „zapouzdřených“ režimů (*régimes autonomes*),¹⁰ jež se nacházejí uvnitř tohoto práva, nikoli za jeho hranicemi. Jde tak o vztah systému a subsystému, nikoli o poměr mezi dvěma rovnocennými systémy.¹¹

Pokud jde o právo EU, má výraz „autonomní“ popsat jeho místo v širším právním prostředí. To postavení práva EU coby právního řádu determinuje. V tomto smyslu je „autonomie“ unijního práva údajně „zarámovaná“ („*embedded*“).¹² Domnívám se nicméně, že nikoli „autonomie“, nýbrž nezávislost a s ní spojená výlučnost právního řádu je *conditio sine qua non* jeho existence. Tyto vlastnosti musí právní řád navenek nejen nárokovat, ale i efektivně obhájit. Chová se tak i unijní právní řád. Soudní dvůr mj. zdůraznil, že uznat „*jakoukoli právní účinnost vnitrostátních zákonů*“, které vstoupily do oblasti, v níž Společenství vykonává legislativní pravomoc, by zpochybnilo „*samotné základy Společenství*“.¹³ V nedávno vyhlášeném *posudku 2/13* Soudní dvůr připomněl, že v otázkách, v nichž členské státy předaly pravomoci Unii, tyto státy akceptovaly, že jejich vzájemné vztahy budou upraveny unijním právem a – vyžaduje-li to unijní právo – s „*vyloučením jakéhokoliv jiného práva*“.¹⁴

Skutečnost, že jednotlivé právní řády narážejí při své regulativní činnosti na obdobné projevy existence jiných právních řádů, v žádném případě neznamená, že musí cizím normám propůjčit určité právní následky nebo se jim dokonce podřídít.

Každý právní řád se řídí ve svém působení zejména imperativem *efektivity*. Pokud konkrétní regulativní činnost jiných konkurujících právních řádů nejen neoslabuje jeho vlastní efektivitu, ale případně ji dokonce ještě znásobí, neklade zpravidla takové cizí regulaci překážky. Jako příklad uvedme ústavní či podústavní vnitrostátní úpravu recepce mezinárodních smluv. Ta zajišťuje plnění a provádění smluv uvnitř státu, tedy efektivní aplikaci pravidel mezinárodního práva, a proto mezinárodněprávní řád její působení toleruje. Pokud naopak z působení vnitrostátního práva hrozí efektivitě mezinárodního práva újma, tento právní řád vliv vnitrostátního práva eliminuje (např. svou úpravou jurisdikční imunity cizích států před národními soudy).

K obdobnému závěru směřuje analýza interakce právních řádů ve světle imperativů *koherence* a *úplnosti* každého z nich. Méně vyspělé, později konstituované právní řády zpravidla hledají i nacházejí normativní vzory v úpravách, jež v minulosti zavedl jiný,

přednosti unijního práva před právem vnitrostátním měřítky pramenů mezinárodního práva. *Právník*. 2010, č. 8, s. 778–779.

⁹ Srov. rozsudek ve věci Costa/ENEL („*právo vycházející z autonomního zdroje*“; „*le droit... issu d'une source autonome*“), op. cit. pozn. 1 nebo rozsudek ze 17. prosince 1970 ve věci *Internationale Handelsgesellschaft*, C-11/70, EU:C:1970:114.

¹⁰ BÍLKOVÁ, V. In: Pavel Šturma – Michal Tomášek et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. III. Proměny veřejného práva*. Praha: Karolinum, 2009, s. 29 an. MALENOVSKÝ, J., op. cit. pozn. 5, s. 366–368.

¹¹ K problematice *régimes autonomes* srov. zprávu o fragmentaci mezinárodního práva z r. 2006 vypracovanou finským profesorem mezinárodního práva Koskenniemi, již Komise OSN pro mezinárodní právo vzala na vědomí. In: *Rapport de la Commission du droit international*, 58ème session, 2006, dok. Valného shromáždění OSN, dodatek č. 10(A/61/10).

¹² Srov. PERNICE, I., op. cit. pozn. 7, s. 62–63.

¹³ Rozsudek z 9. března 1978, *Simmmenthal*, C-106/77, EU:C:1978:49.

¹⁴ *Posudek 2/13* z 18. prosince 2014, EU:C:2014:2454, bod 193.

historicky starší, rozvinutější právní řád, jímž je obvykle vnitrostátní právo. Nalezená inspirace jim umožní zaplnit mezery ve vlastní úpravě. Příkladem jsou „obecné zásady právní uznávané civilizovanými státy“ coby pramen mezinárodního práva, importované do něj v podobě „zprůměrnovaného obsahu“ vnitrostátních právních řádů (čl. 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora), nebo „obecné zásady práva EU“, které „vyplývají z ústavních tradic společných členským státům“ (čl. 6 [3] Smlouvy o EU).

Žádný z popsaných příkladů intersystémové komunikace se nevyznačuje v pravém smyslu koordinovaností vzájemné interakce systémů. Za konkrétním chováním daného právního řádu se spíše skrývá jeho snaha prosadit vlastní zájmy, což ovšem nevyklučuje, že v některých případech mohou být zájmy konkurujících právních řádů souběžné, a tudíž vzájemně nekonfliktní.

3. PRAGMATICKÝ ZÁKLAD KOMUNITÁRNÍHO PRÁVNÍHO ŘÁDU A JEHO NEPŘESVĚDČIVÉ ZDŮVODNĚNÍ SOUDNÍM DVOREM

Jak se správně domnívá K. Eliáš, má právní řád ES/EU pragmatický základ.¹⁵ Soudní dvůr účelově dovedl jeho existenci, když to vyhodnotil jako funkční k tomu, aby si otevřel prostor k širokému dialogu s národními soudy, čemuž ale bránily ústavy členských států.

V době rozsudku v nizozemské věci *van Gend en Loos* stanovila nizozemská ústava přednost mezinárodních smluv (a tedy i Smlouvy EHS) před vnitrostátním právem, avšak podmiňovala přednostní použití smlouvy její přímou aplikovatelností. Rozhodnout o tom, zda je určité smluvní ustanovení uvnitř státu přímo aplikovatelné, příslušelo přitom nizozemským orgánům. S ohledem na tuto ústavní situaci i na to, že nizozemská vláda přímou použitelnost ustanovení Smlouvy EHS aplikovatelného v dané věci zpochybňovala, Soudní dvůr v rozsudku *van Gend en Loos* na jedné straně zdůraznil, že při uplatňování prejudiciální pravomoci je jeho úlohou zajistit jednotný výklad Smlouvy všemi národními soudy, a na straně druhé připomněl, že se komunitárního práva mohou dovolat nejen členské státy, ale i jejich příslušníci. Z obou těchto skutečností společně vyvodil přímou použitelnost (přímý účinek) norem komunitárního práva uvnitř členských států, a potažmo tak uvolnil prostor k přednostnímu použití Smlouvy EHS před nizozemským právem nejen v dané věci, nýbrž obecně.

Ústavy dalších členských států nicméně byly koncipovány jinak než ta nizozemská. Německá a italská ústava jednak nerozlišovaly mezinárodní smlouvy podle toho, zda jsou či nejsou jejich ustanovení přímo použitelná, jednak ani nestanovily přednost mezinárodních smluv před vnitrostátním právem (zákonem). V případech nesouladu mezi Smlouvou EHS a pozdějším zákonem byl proto tamní soud povinen aplikovat zákon. Neměl tak důvod k tomu, předložit jakoukoli předběžnou otázku ve věci výkladu uve- dené smlouvy nebo sekundárního komunitárního pravidla vydaného na jejím základě. Popsaný ústavní model v podstatě vyřadil účinky rozvíjejícího se komunitárního práva uvnitř obou členských států a decimoval význam institutu předběžné otázky.

¹⁵ V tomto smyslu srov. i WEILER, J. H. H. Revisiting *Van Gend en Loos*: Subjectifying and Objectifying the Individual, op. cit. pozn. 7, s. 12–13.

Ve snaze uvolnit zablokovaný stav a překonat překážku v podobě pozdějších nesouladných zákonů Soudní dvůr v italské věci *Costa/ENEL* vytkl, že „členské státy nemohou proti právnímu řádu jimi přijatému... s úspěchem uplatnit pozdější jednostranné opatření, jehož se tak nelze proti němu dovolávat“. Proti pozdějšímu zákonu (*lex posterior*) tak postavil zásadu přednosti (primátu) komunitárního práva a v rozsudku ve věci *Internationale Handelsgesellschaft* (1970) deklaroval výslovně její působnost i na ústavním stupni práva členských států. Neboť přednost je vlastností imanentní samotnému komunitárnímu právu, Soudní dvůr vyjádřil přesvědčení, že její uplatňování nesmí podléhat jakékoli jednostranné regulaci či cenzuře ze strany práva vnitrostátního.

Obě zásady komunitárního práva (přímého účinku a přednosti) tvoří společně základ jeho jedinečnosti a žádnou z nich nelze označit jako prvotní v poměru ke druhé. Je pouhou historickou nahodilostí, že podle svého rozvrhu práce Soudní dvůr projednal dříve nizozemskou věc než věc italskou a vyjádřil se tak nejprve k přímému účinku.¹⁶

Soudní dvůr považoval za nutné zasadit obě zásady do širšího koncepčního rámce. Dovodil, že právo Společenství tvoří *vlastní právní řád*, odlišný od mezinárodního práva. Vyzval jej k tomu ostatně nepřímou generální advokát K. Roemer, jenž v odůvodněném stanovisku ve věci *van Gend en Loos* poznamenal, že komunitární smlouvy představují „hlubokou inovaci“ (*eine tiefgehende Neuerung*) a že by bylo „chybné zkoumat je toliko ve světle obecných principů mezinárodního práva“. Dalekosáhlý systémový závěr lucemburských soudců ve věci *Costa/ENEL* pochopitelně soustředil pozornost tehdejší nauky.¹⁷

Propojení zásad přímého účinku a přednosti se závěrem o systémové povaze komunitárního práva zdaleka nebylo nesporné. Z hlediska přesvědčivosti soudní argumentace to zajisté nebylo nezbytné, ale ani jednoznačně prospěšné pro efektivitu budoucího evropského integračního práva, a to přesto, že bezprostřední dopady obou rozsudků byly v tomto ohledu příznivé.

Soudcům mnohem více svědčí zaujímat postoje v konkrétních sporech než nalézat obecná koncepční řešení. Zkušenost z rozsudku ve věci *Costa/ENEL* to plně potvrzuje. K systémovému rozměru komunitárního práva se tento rozsudek vyjadřuje na několika místech a použitá argumentace budí neodbytný dojem eklektičnosti. Soudní dvůr dovodil, že

- komunitární právní řád tvoří „součást právních systémů členských států“ a zavazuje jejich soudy;
- komunitární právní řád představuje soubor norem, cílící na „členské státy i jejich příslušníky“;
- tento právní řád je právem Společenství, jež bylo založeno „na neomezenou dobu, má vlastní orgány, právní subjektivitu, způsobilost k právním úkonům, k mezinárodněprávnímu zastoupení a zvláště skutečné pravomoci vyplývající z omezení svrchovaných pravomocí nebo jejich přenosu ze států na Společenství“;
- přenos práv a povinností, uskutečněný státy z jejich vnitrostátního práva do právního řádu Společenství, způsobuje konečné omezení svrchovaných práv členských států a nad tímto právním řádem nesmí převážet pozdější jednostranný akt, neslučitelný s pojmem Společenství.

¹⁶ ZILLER, J. Les réactions des milieux institutionnels, nationaux et scientifiques de l'époque, op. cit. pozn. 7, s. 48.

¹⁷ *Ibidem*, s. 46–47.

Soudní dvůr citovanou definici komunitárního právního řádu, disperzně rozhozenou v textu rozsudku *Costa/ENEL*, později „učesal“ a do určité míry i revidoval v *posudku 1/91*, v němž Smlouvu EHS označil za „*nový právní řád, v jehož prospěch státy omezily ve stále rozsáhlejších oblastech svá svrchovaná práva a jehož subjekty jsou nejen členské státy, nýbrž i jejich příslušníci*“.¹⁸

Definice věnuje velkou pozornost *právnímu postavení Společenství*. Vlastnosti, jež této organizaci Soudní dvůr připisuje, mají prokázat trvalost její existence, rovnost jejího postavení s členskými státy i způsobilost k vlastní normotvorbě. Právo Společenství je v důsledku těchto vlastností způsobilé přetvořit se v celistvý soubor právních norem, rovnocenný se systémy vnitrostátního práva, jenž se obrací *jak na členské státy, tak i na jejich příslušníky*. Smlouvu EHS lze v tomto posledním ohledu přirovnat k ústavě, jež paralelně koexistuje s ústavami všech členských států.

Takový „ústavní“ model mezinárodněprávních povinností byl vyzkoušen již v minulosti, a to zejména mírovými smlouvami uzavřenými po 1. světové válce. Čl. 178 německé „výmarské“ ústavy upřesnil, že tato ústava nebude působit újmu ustanovením Versailleské mírové smlouvy. Vyplývá z něj, že mezinárodní smlouva stanoví své účinky uvnitř státu sama, a proto jak příslušný stát, tak i jeho příslušníci jsou jejímu normativnímu působení přímo podrobeni. Ústava nesmí takovému působení mezinárodní smlouvy nijak bránit.¹⁹ V době zavedení tohoto mírového smluvního experimentu nikdo ovšem nezpochybňoval, že dané smlouvy tvoří součást mezinárodněprávního řádu a takto také celý model teoreticky zpracoval H. Kelsen ve svém kurzu pro Akademii mezinárodního práva ve 20. letech 20. století.²⁰ Nebylo divu. *Zásadu přednosti* mezinárodního práva zakotvilo již v 19. století obyčejové pravidlo, artikulované a soustavně aplikované mezinárodní arbitrážní praxí, podle něhož se stát nesmí dovolávat svého vnitrostátního práva, včetně své ústavy, jako důvodu, pro nějž nesplnil povinnost plynoucí mu z mezinárodního práva.

Zásada přednosti komunitárního práva prosazovaná v rozsudku ve věci *Costa/ENEL* se tedy zjevně inspirovala primátem mezinárodního práva. Soudní dvůr ovšem v uvedeném rozsudku specifikoval ještě časovou působnost zásady přednosti. Ta se neuplatní ve vztahu k aktům vydaným před vstupem státu do Společenství, tedy před omezením jeho svrchovanosti ve prospěch této organizace. *Posteriorita* coby podstatná náležitost přednosti komunitárního práva nicméně s rostoucím časovým odstupem od založení Společenství postupně ztratila na významu a v novější judikatuře již není výslovně zmínována (viz např. již zmíněný rozsudek ve věci *Internationale Handelsgesellschaft*).

Definice komunitárního právního řádu podaná v rozsudku *Costa/ENEL* vyvozuje důsledky z *omezení svrchovaných práv členských států* a z *přenosu práv a povinností členskými státy z jejich vnitrostátního právního řádu do právního řádu Společenství*. Je zajímavé, že rozsudek ve věci *van Gend en Loos* se odvolává jen na *omezení svrchovaných práv*, kdežto *přenos* práv a povinností z vnitrostátního práva nezmiňuje. Totéž ostatně činí i výše citovaná „očistěná“ definice v *posudku 1/91*. Naznačuje to, že Soudní dvůr mohl zprvu považovat „omezení“ za obecný, nezastupitelný komponent systémo-

¹⁸ Srov. *Posudek 1/91* ze 14. prosince 1991, EU:C:1991:490.

¹⁹ Viz též odst. 14 preambule francouzské ústavy z r. 1946 („*la République française, fidèle à ses traditions, se conforme aux règles du droit public international*“) nebo čl. 1 [2] Ústavy ČR („*Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva*“).

²⁰ KELSEN, H. Les rapports de système entre le droit interne et le droit international public. *RCADI*, sv. 14, 1926.

vé povahy komunitárního práva, zatímco „přenos“ toliko za zvláštní prvek, vlastní jen některým členským státům, hlavně Německu.

Pokud jde o *omezení svrchovaných práv*, mírové smlouvy, uzavřené po 1. světové válce, počítaly i s touto operací, mj. ve vztahu k Československu. Náš stát se zavázal v Malé smlouvě st. germainské k tomu, že uzná mnohá její ustanovení, relevantní pro ochranu národnostních menšin, za „základní zákony“ a že proti nim právně neprosadí žádný předpis ani akt založený na svém vnitrostátním právu. Obdobně byla ostatně pojata ve 40. letech i Charta Spojených národů, jež např. omezila svrchované právo členských států na sebeobranu a usměrnila použití síly při kolektivních donucovacích opatřeních. Operaci omezení svrchovaných práv cestou mezinárodní smlouvy byly ústavy různých členských států Evropských společenství uzpůsobeny ihned v letech po vstupu Charty OSN v platnost. Ústava francouzská z r. 1946 (odstavec 15 preambule), italská z r. 1947 (čl. 11) i Základní zákon německý z r. 1949 (čl. 24 [2]) výslovně počítaly s omezením svrchovanosti dojednaným v zájmu ochrany míru.

Proto to, že se Soudní dvůr ve svém rozsudku ve věci *van Gend en Loos* dovolával omezení svrchovaných práv, nelze samo o sobě chápat jako nosné odůvodnění svébytnosti komunitárního právního řádu, nýbrž naopak spíše jako důkaz sounáležitosti práva Společenství k právu mezinárodnímu. Teprve svým pozdějším akcentováním „*přenosu práv a povinností členskými státy*“ z jejich vnitrostátního práva do práva komunitárního dal Soudní dvůr najevo, že právě tato operace je způsobilá vytrhnout právo ES z jeho mezinárodněprávního lůna. Použitím výrazu „přenos“ chtěl patrně pouze podpořit své závěry o přímém účinku a přednosti komunitárního práva před právem vnitrostátním. Zjevně nezamýšleným důsledkem změny v akcentu argumentace Soudního dvora bylo to, že operace „přenosu“ zůstala vězet, a to jak ve své materiální, tak i procesní dimenzi, v působnosti ústavní úpravy, a mohla proto být teoreticky podrobena kontrole ze strany ústavního soudu příslušného členského státu. To platilo hlavně pro Německo, jehož Základní zákon zmocňoval k přenosu výsostných práv Spolku na „mezistátní“ (nikoli ovšem, *a contrario*, na „supranacionální“) instituce *zákonem* (čl. 24 [1]).²¹

Definici komunitárního práva, kterou načrtl rozsudek ve věci *Costa/ENEL* a jež měla odůvodnit jeho postavení samostatného právního řádu, nemilosrdně nahlodal čas. Její životnost *za prvé* zkrátila skutečnost, že ji Soudní dvůr výslovně navázal na *Společenství*, jeho orgány, právní subjektivitu a způsobilost. Jak se později ukázalo, výzvy postupující integrace si vyžádaly transformaci Společenství v *Unii*, která vstoupila do práv a povinností předchozí organizace, avšak o totální identitě obou subjektů nebylo možno hovořit. Obdobně se uskutečnila transformace komunitárního práva v právo unijní, přičemž nedošlo k jejich úplnému překrytí. Ve světle této pozdější události by proto bývalo uvážlivější založit definici evropského integračního řádu výlučně na právních vlastnostech integračních norem, nikoli na charakteristice instituce, v jejímž rámci tyto normy působí.

²¹ MALENOVSKÝ, J. 60 let Evropských společenství: od francouzského „supranacionálního“ smluvního projektu k jeho německému „podústavnímu“ provádění. *Právník*, 2012, č. 7, s. 688–692. To je ostatně jeden z důvodů, proč německý Ústavní soud pohlíží (a to i po doplnění Základního zákona v r. 1990 novým „evropským“ článkem 23) na unijní řád ve značné míře jako na právo mezivládní organizace, a tudíž jako na subsystém mezinárodního práva. Toto nazírání prostupuje zvláště celý „Lisabonský nález“ Spolkového ústavního soudu. Srov. i HANÉ, D. L'encadrement constitutionnel de l'appartenance de l'Allemagne à l'Union européenne. *L'apport de l'arrêt « Lisbonne » de la Cour constitutionnelle fédérale. Cahiers de droit européen*, 2009, Nos 5–6, s. 698.

Za druhé, Soudní dvůr trvá ve své definici výslovně na „*konečném*“ omezení svrchovaných práv členských států. Právě *nezvratnost* účinků přenosu práv a povinností z vnitrostátního práva byla zřejmě povolána stát se v jeho očích dostatečným důvodem bezvýhradné přednosti komunitárního práva, které mělo jednou provždy vytěsnit z příslušných oblastí vnitrostátní právní úpravu. Soudní dvůr vyvodil své tvrzení o definitivnosti omezení svrchovanosti z několika skutečností, z nichž některé ostatně explicitně připomněl. Založil je zajisté na základním cíli integrace, vyhlášeném v preambuli smluv, spočívajícím ve „vytváření stále užšího svazku mezi národy Evropy“, a signalizujícím tedy jednostranný pohyb k supranacionalizaci kontinentu. Soudní dvůr přitom nepochybně vzal na vědomí, že – na rozdíl od Smlouvy o založení Evropského společenství uhlí a oceli – byla Smlouva EHS sjednána na dobu neurčitou a současně bez úpravy postupu, který by členským státům dovolil integrační proces opustit.

S odstupem padesáti let nyní víme, že proces integrace má své věcné meze, cudně vyjádřené v čl. 4 [2] SEU (Unie ctí „národní identitu“ členských států, která spočívá v jejich „základních politických a ústavních systémech“). Rovněž víme, že z procesu vedoucího ke „stále užšímu svazku“ lze jednostranně vystoupit, jak to nedvojsmyslně garantuje čl. 50 SEU (bez ohledu na případnou dohodu v každém případě dva roky poté, když příslušný členský stát oznámí Evropské radě svůj záměr vystoupit z Unie). Nově specifikované věcné hranice evropské integrace i zvrátlost dosaženého právního stavu otřásají soudcovskou definicí komunitárního práva v jeho postavení právního řádu v základech.

Za třetí, nemalé otázky vzbuzuje i další stěžejní prvek této soudcovské definice, a to jí postulovaná úplná, bezvýhradná *přednost* nového právního řádu vůči veškerému právu vnitrostátnímu. Soudní dvůr upřesnil její působnost v celé škále zásadních rozsudků, z nichž některé již tu byly zmíněny. Nicméně, nyní existují sotva zpochybnitelné důkazy, že se zásada přednosti „drolí“. Přednost nejen není upravena ve stávajících unijních smlouvách, ale členské státy vědomě upustily od započatého pokusu smluvně ji kodifikovat, což lze považovat za projev „negativní“, obyčejoborné praxe.²²

S jistou mírou nadsázky si dovoluji uzavřít tuto část pojednání s tím, že aktuálně by unijní právo coby zvláštní právní řád zřejmě verifikací ve světle kritérií, stanovených Soudním dvorem v r. 1964, v rozsudku *Costa/ENEL*, neprošlo. V minulém půlstoletí se totiž oslabily nebo se dokonce vytratily některé komponenty, které tehdy pro Soudní dvůr představovaly důvody nebo garance jeho samostatné systémové existence. Tento poněkud tristní závěr je nicméně třeba vzápětí korigovat ve světle analýzy unijního práva z hlediska prvků, jimiž nauka zpravidla definuje právní systémy a jež byly shrnuty výše v tomto článku.

4. DOGMATICKÝ ZÁKLAD UNIJNÍHO PRÁVNÍHO ŘÁDU

Právo EU vykazuje dostatečnou *pevnost* i *konzistenci*. Konstituovalo se v oblastech, v nichž se členské státy vzdaly přesně vymezených pravomocí, a rozvíjí se v souladu s jasně stanovenými cíli, které má Unie plnit. Soubor hodnot, které unijní právo chrání, je determinován těmito cíli. V jádru axiologicky pojatého systému unijního práva jsou ukotveny základní svobody jednotného trhu, právo EU však postupně absorbovalo i další

²² MALENOVSKÝ, J., op. cit. pozn. 8, s. 793–794.

hodnoty, které nyní uceleně chrání, např. demokracii či základní práva evropského občana. Systém chráněných hodnot je specificky strukturován, což prokazuje nejen symbióza pater primárního a sekundárního práva nebo jedinečné postavení Listiny základních práv EU, ale i koncepční překonání dřívější „pilířové“ konstrukce Unie. Ta v sobě kombinovala „mezivládní“ a „komunitární“ metodu regulace,²³ připouštěla tedy vzájemný průnik a prolínání unijního a mezinárodního práva, a relativizovala tak samostatnost unijního právního řádu.

Unijní právo disponuje svébytnou soustavou *pramenů*, jejíž vrcholný stupeň tvoří unijní smlouvy. Ty lze sice označit *prima facie* za mezinárodní smlouvy, avšak jejich výklad, aplikace i kontrola jejich plnění jsou podřízeny regulaci unijního práva, nikoli normám práva mezinárodního. Parametry právní závaznosti a právních účinků, jež v sobě jednotlivé formy unijního práva nesou, jsou stanoveny výlučně tímto právem. To platí i pro pramen obecných zásad unijního práva, které sice jsou extrahovány z vnitrostátního práva členských států, neredukují se však na prostou generalizaci příslušných vnitrostátních právních pravidel a principů, ale syntetizují se v novou kvalitu.

Právo EU je *koherentní*, což je zajišťováno *hierarchizací* právního řádu, byť ne v míře, která přísluší právu vnitrostátnímu (myšlenka unijní „ústavní smlouvy“ se u členských států nakonec neprosadila). Unijní právo obsahuje i ucelený vějíř nástrojů k soustavnému „čištění“ souboru jeho norem, jimiž se tento systém zbavuje norem vadných nebo vzájemně neslučitelných. Činí tak jednak cestou rušení závadných norem či vyslovení jejich neplatnosti, jednak uplatněním *prevalence*, přednostního použití některých inkorporovaných norem (mezinárodního práva) před normami vlastního sekundárního práva. Obsah unijních pravidel podléhá *výkladu* dosahovaného specifickými metodami, mezi nimiž je, na rozdíl od práva vnitrostátního, posílen vliv metody teleologické.

Výklad i aplikace unijního práva jsou prováděny a usměrňovány soustavou soudů, a to na jedné straně unijními soudy *stricto sensu* (Soudní dvůr EU), na straně druhé soudy národními, propojenými s prvně uvedenou kategorií soudů hlavně prostřednictvím řízení o předběžné otázce. Unijní právo upravuje specifické právní prostředky na ochranu jím zaručených práv. Teleologicky orientované metody výkladu (včetně metody maximálního užítu – *effet utile*) dovolují zajistit *úplnost* garantované ochrany práv.

Právo EU konečně vykazuje náležitou úroveň *organizovaného donucení*, a potažmo *efektivitu* svého působení. Obdobně jako právo mezinárodní kombinuje nástroje centralizovaného i decentralizovaného donucení,²⁴ na rozdíl od tohoto práva se však v mechanismech donucení více akcentují prvky centralizace. Efektivitu unijního právního řádu zajišťují nejen pravomoci sankční povahy (zejména čl. 260 SFEU), ale i pravidla používaná ke zjišťování protiprávního chování a ke stanovení a realizaci odpovědnosti za ně. Efektivitě napomáhá, jak již bylo zmíněno, množina dominantně teleologicky orientovaných metod výkladu, zvláště metoda *effet utile*, jež pochází právě z práva mezinárodního, k jehož efektivitě rovněž přispívá (*ut res magis valeat quam pereat*).²⁵

²³ LENAERTS, K. – VAN NUFFEL, P. *European Union Law*. Third edition. London: Sweet & Maxwell, 2011, s. 67–68.

²⁴ LENAERTS, K. *The Decentralised Enforcement of EU Law: The Principles of Equivalence and Effectiveness*. In: *Scritti in onore di Giuseppe Tesaurò*. Napoli: Editoriale Scientifica, 2014, s. 1057–1085.

²⁵ SEYR, S. *Der effet utile in der Rechtsprechung des EuGH*. Berlin: Duncker & Humblot, 2008; STREINZ, R. *Der „effet utile“ in der Rechtsprechung des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften*. In: O. Due – M. Lutter – J. Schwarze (ed.). *Festschrift für Ulrich Everling, Band 2*. Baden–Baden: Nomos, 1995, s. 1491–1510.

Tato zhuštěně a zkratkovitě podaná analýza odůvodňuje závěr, že právo EU splňuje podmínky nutné k tomu, aby mohlo být kvalifikováno jako právní řád bez ohledu na to, že již nedisponuje některými vlastnostmi, na jejichž základě dospěl ke stejnému závěru před půlstoletím Soudní dvůr. Otázkou nicméně i přesto zůstává, zda unijní právní řád splňuje všechny dogmatické náležitosti nejen sám o sobě, ale zda je schopen obhájit svou systémovou povahu i vůči navazujícím a konkurujícím systémům vnitrostátního práva a práva mezinárodního.

5. UNIJNÍ PRÁVNÍ ŘÁD A SYSTÉMY VNITROSTÁTNÍHO PRÁVA

Unijní právní řád má obdobně jako mezinárodní právo plnit vůči množině právních řádů vnitrostátních úlohu ústředního systému, jakkoli v menším měřítku než právo mezinárodní. Jednotlivé vnitrostátní právní řády vystupují ve vztahu k právu EU v odpovídající míře jako systémy satelitní. Poměr mezi ústředním systémem a soubory satelitními má *asymetrickou povahu* a dominuje v něm jednostranná aktivita ústředního právního řádu.²⁶

Unijní právo vládne různými prostředky k tomu, aby se jako ústřední systém efektivně prosadilo. Jeho normy zásadně disponují v právních řádech členských států přímým účinkem a předností před veškerým právem vnitrostátním. Přísluší jedině jemu – nikoli právu vnitrostátnímu – stanovit uvnitř členských států své účinky. Ukládá členským státům, aby vyloučily veškeré účinky svého vlastního práva tam, kde by to unijnímu právu bránilo prosadit se. Neučiní-li členské státy tomu odpovídající opatření, lze použít nápravné postupy podle smluv, včetně žaloby Komise na porušení povinnosti členského státu podle čl. 258 SFEU.

Důsledkem asymetrie ve vztazích ústředního systému a systémů satelitních je skutečnost, že případná „revolta“ některého vnitrostátního právního řádu ohrozí nezávislost či efektivitu unijního právního řádu zásadně jen v omezené míře. Negativní dopady pro unijní právo coby ústřední systém by se staly citelnými teprve tehdy, kdyby jeho autoritu nerespektovaly právní řády všech nebo téměř všech členských států, zejména těch velkých. Tato asymetrie ve vzájemných vztazích vysvětluje „velkorysost“ Komise, ale i Soudního dvora, v reakcích na občasně „výstřelky“ jediného členského státu či jeho soudů, zpochybňující účinky unijního práva, případně na takové výstřelky v několika málo členských státech.

K velkorysosti v reakci unijních orgánů může přispět i účel sporného chování založeného na vnitrostátním právu. Nelze nevidět, že členské státy, které se chovají „závadně“, jsou mnohdy vedeny „dobrou vírou“. Chtějí ve skutečnosti synergicky použít svůj právní řád s cílem umocnit vliv unijního práva v sociálních vztazích, jež původně podléhaly jejich regulaci. Opatření státu učiněná s tímto účelem nejsou sice zcela konformní se zásadou přednosti unijního práva a do určité míry tak oslabují jeho *nezávislost*, mohou však současně amplifikovat efektivitu unijního práva při jeho aplikaci v dotyčném členském státě. Komise je proto při svém hodnocení sporného chování konfrontována s nejednoznačnou situací, což volá po zdrženlivosti při jejím rozhodování o případném zákroku.

²⁶ MALENOVSKÝ, J., op. cit. pozn. 5, s. 383–384.

Komplikovanost situace lze dokumentovat na příkladu postoje vnitrostátního práva k přímému účinku a přednosti unijního práva. Plný respekt k nezávislosti unijního právního řádu předpokládá, že ústavy členských států se k jeho účinkům ani přednosti vůbec nevyjádří, neboť k tomu nejsou kompetentní (to je i případ Ústavy ČR). Méně správné, avšak z hlediska nezávislosti unijního právního řádu ještě únosné mezisystémové řešení připouští, aby ústava otevřela svým výslovným pokynem unijnímu právu cestu dovnitř státu tím, že neutrálně stanoví, že unijní právo v něm požívá postavení, které toto unijní právo samo určí (např. maďarská ústava z r. 2011, čl. E [3]; polská ústava z r. 1997, čl. 91 [3]). Systémově chybné řešení nabízejí naopak ústavy, které samy určí účinky, kterých má unijní právo v daném státě požívat (např. rumunská ústava z r. 1992, ve světle pozdějších změn, vyhlášených v r. 2003, čl. 148 [3], nebo slovenská ústava z r. 2001, čl. 7 [2]).²⁷ Komise na uvedený jev nereaguje.

Půlstoletí po rozsudku *Costa/ENEL* existují i další příklady toho, že vnitrostátní právo a vnitrostátní soudy zacházejí s unijním právem někdy sporně. První velkou zkušenost mezisystémového střetu přinesla judikatura německého Spolkového ústavního soudu (dále jen „SÚS“), nazvaná „*Solange*“ (1974).²⁸ SÚS dospěl k závěru, že komunitární právní řád je *neúplný* v oblasti základních práv, a že proto nemůže v tomto ohledu respektovat jeho *nezávislost*. Podrobil své kontrole jednotlivá komunitární opatření, jež mohla ohrozit základní práva osob podléhajících svrchovanosti německého státu. Soudní dvůr a mnohem později i unijní ústavadárce (členské státy), na tento významný, byť odůvodněný zásah do nezávislosti, zareagovali nejprve rozšířením komunitárního práva o obecnou zásadu ochrany základních práv a poté připojením Listiny základních práv EU k unijnímu primárnímu právu. Tím byl mezisystémový střet zásadně vyřešen.²⁹

Víceméně jen *zdanlivý problém* v interakci práva EU a právních řádů členských států znamenala judikatura některých ústavních soudů, včetně SÚS nebo soudu českého, jež operuje s „jádem“ (materiálním ohniskem) ústavy. SÚS konstatoval, že pravomoci státu zaručené ústavními normami klíčového významu nelze na Unii smluvně ani zákonem vůbec přenést.³⁰

Uvedenou judikaturou nejsou nicméně nezávislost ani další konstitutivní komponenty unijního práva coby samostatného právního řádu specificky ohroženy. Jedná se o omezení, jež je normováno vnitrostátním právem a je tak situováno *vně* unijního právního řádu. Je totiž spojeno s ústavněprávní operací předcházející vlastnímu přenosu pravomocí států na Unii, nikoli s výkonem pravomocí, které již na Unii byly přeneseny. V této souvislosti je třeba dále konstatovat, že výše citovaný čl. 4 [2] SEU o ústavní identitě

²⁷ Problematičnost „rumunského řešení“ dále umocňují zásadní rozdíly mezi anglickým a francouzským překladem ústavy, byť oba dva byly pořízeny pod kontrolou rumunského Ústavního soudu. Anglický překlad uvádí, že „*provisions in the founding Treaties of the European Union, as well as other binding regulations under community law shall prevail over any contrary provisions of domestic law*“. Francouzský překlad upřesňuje, že „*les dispositions des traités constitutifs de l'Union européenne ainsi que les autres réglementations communautaires à caractère obligatoire, ont priorité devant les dispositions contraíres contenues dans les lois internes*“ (v prvním případě má tedy jít o přednost před veškerým rumunským právem, v případě druhém naopak jen o přednost před zákony). Pochybný je rovněž ostatně odkaz na „odporující“ ustanovení vnitrostátního práva. Pojem přednosti unijního práva je ve skutečnosti širší.

²⁸ Srov. BVerfGE 37, s. 271.

²⁹ Blíže srov. MALENOVSKÝ, J., op. cit. pozn. 21, s. 694–697.

³⁰ *Ibidem*, s. 700–701.

členských států relativně jasně delimitoval unijní i ústavní rovinu dotyku a zajistil tak v této otázce náležitě vzájemnou nezávislost obou systémů.

Naopak *reálný mezisystémový problém* představuje způsob, jakým ústavní soudy některých členských států přistupují k předběžné otázce, jež tvoří páteřní procesní institut unijního práva. Tyto soudy, včetně českého Ústavního soudu, vstupují necitlivě do unijního práva vlastním výkladem čl. 267 SFEU, který zakládá pravomoc Soudního dvora projednat předběžné otázky položené národními soudy. Interpretují jej ve světle ústavních práv osob a s použitím ústavněprávních metod výkladu, v důsledku čehož docházejí k jinému výsledku než Soudní dvůr, jenž je výlučně povolán unijními smlouvami k autoritativnímu výkladu čl. 267.

Jedinou relevantní podmínkou pro položení předběžné otázky je z hlediska čl. 267 okolnost, že to národní soud považuje „za nezbytné k vynesení svého rozsudku“, a Soudní dvůr proto vykládá řízení o předběžné otázce výlučně jako nástroj „dialogu mezi soudy“. Zmíněná ústavněprávní „rekonstrukce“ či „nadstavba“ čl. 267, zejména jeho odstavce 3, provedená některými ústavními soudy, vyústila naopak ve výklad, že rozhodnutí o (ne)podání předběžné otázky podléhá dalším požadavkům, odůvodněným ústavní ochranou základních práv strany, která příslušný národní soud o podání předběžné otázky požádala, zejména ochranou jejího práva na spravedlivé řízení nebo na zákonného soudce.³¹ Z toho důvodu lze pak postup dotčeného národního soudce přezkoumat cestou ústavní stížnosti.³²

Předmětem řízení před ústavním soudem je přezkum rozhodnutí národního soudu nepodat předběžnou otázku na základě čl. 267 [3] SFEU, jenž stanoví podmínky, za nichž má národní soud povinnost ji podat.³³ Aby však ústavní soud mohl vůbec dojít k závěru, že příslušný národní soud nepodal předběžnou otázku v rozporu s povinností stanovenou mu čl. 267 [3], musí zpravidla znovu sám, nezávisle na dotčeném soudu, interpretovat jednak ustanovení unijního práva, stran něhož měla být předběžná otázka podána, jednak případně k němu se vztahující judikát či judikaturu Soudního dvora, a na základě této své reinterpretační zpochybnit následně jeho závěr o absenci „nezbytnosti“ položení otázky pro vynesení rozsudku v dané věci. K ústavnímu dohledu ovšem čl. 267 neposkytuje žádnou oporu.³⁴ Ústavní soud vykonává v takovém případě ve skutečnosti pravomoc, kterou dotýčný členský stát přenesl na Unii, a smlouva jejím výkonem pověřila na jedné straně Soudní dvůr a na straně druhé výlučně národní soud, před nímž otázka výkladu nebo neplatnosti unijního práva vznikla.

Nelze určitě vyloučit, že by Komise mohla ve zvlášť exemplárním případě „ústavní reinterpretační“ unijního práva vyvolat řízení o porušení povinnosti proti příslušnému členskému státu, je to ale sotva reálné. Zárok ústavního soudu v některých svých důsledcích posiluje *efektivitu* unijního práva uvnitř daného členského státu, což zásadně převáží nad argumentem, že ústavní soud překročil hranici mezi oběma právními systémy.

³¹ Blíže srov. MALENOVSKÝ, J. Le renvoi préjudiciel perçu par trois Cours „souveraines“. *Journal de droit européen*. No 200 – 6/2013, s. 214–224.

³² K tomu souhlasně např. GRMELOVÁ, N. Nepoložení předběžné otázky Soudnímu dvoru Evropské unie jako porušení práva na spravedlivý proces. *Mezinárodní vztahy*. 2014, č. 4, s. 104–108.

³³ Srov. rozsudek Soudního dvora z 29. února 1984, ve věci *CILFIT e.a.*, 77/83, EU:C:1984:91.

³⁴ Za „školský příklad“ takového extenzivního ústavního přístupu lze považovat náleze Ústavního soudu ČR ve věci *Travel Service, a.s.*, z 20. 11. 2014 (Srov. III. ÚS 2782/14).

Nejčastěji zmiňovaný typ střetu unijního a vnitrostátního právního řádu se pojí s výkonem tzv. *Kompetenz-Kompetenz*. Takovou „konečnou“ kompetenci požadují některé ústavní soudy (včetně českého) a uplatňují ji v řízení, jež bývá označováno jako řízení *ultra vires*. Zakládají ji na nesporném argumentu, že Unie vykonává pouze pravomoci, jež jí svěřily členské státy (*principe d'attribution*). Proto jsou uvedené ústavní soudy údajně oprávněny s konečnou platností ověřit, zda Unie nepřekročila v daném napadeném případě svěřenou pravomoc. Došlo-li k překročení, jedná se o akt *ultra vires* a příslušné unijní opatření je v mezích jurisdikce dotyčného členského státu zbaveno veškerých účinků, jež mu unijní právo připisuje. V kolizi s unijním právem má tak mít ústava členského státu poslední slovo.

Předmětem řízení *ultra vires* by mělo za všech okolností být *rozhodnutí Soudního dvora*, který ale musí s ohledem na požadavek subsidiarity dostat příležitost, aby napravil důsledky případného překročení pravomoci, kterého se dopustil jiný orgán Unie, nejprve sám.³⁵ V řízení *ultra vires* lze ovšem také napadnout výlučně samo rozhodnutí Soudního dvora (aniž by byl napaden akt jiného orgánu Unie) a zpochybnit např. metodu výkladu, kterou Soudní dvůr ve svém rozhodnutí použil a kterou dotyčné vnitrostátní právo neuznává (zejména výklad dosažený metodou *effet utile*).³⁶

Je zřejmé, že výkon nárokové kompetence *ultra vires* má potenciál ohrozit jak nezávislost unijního právního řádu, tak jeho efektivní uplatňování uvnitř členských států. Kdyby byla tato „konečná kompetence“ uplatňována systematicky všemi členskými státy, mohl by to být *prima facie* důvod k obavám o další osud unijního práva coby samostatného právního řádu.³⁷ Ve skutečnosti ale zatím žádné významné riziko v tomto ohledu neexistuje.

Vskutku, unijní právo, *za prvé*, disponuje razantním nástrojem, jímž může reagovat na případný výrok ústavního soudu, který by kvalifikoval určitý unijní akt *ultra vires* a upřel mu požadované účinky. Komise může Soudnímu dvoru předložit žalobu pro porušení povinnosti příslušným členským státem, kterou může podle okolností později podpořit další žalobou, a to pro nesplnění odsuzujícího rozsudku (čl. 260 [2] SFEU). Nezávislost unijního právního řádu je popsáným postupem patřičně obhájena. *Za druhé*, spornou kompetenci *ultra vires* si *in abstracto* osobuje jen relativně malý počet ústavních soudů³⁸ a případy jejího uplatnění v konkrétních případech jsou zcela výjimečné.³⁹ Je znám jediný případ, kdy určitý ústavní soud konstatoval svým výrokem existenci unijního aktu *ultra vires* (nález Ústavního soudu ČR z r. 2012 ve věci *Holubec*).⁴⁰ Za těchto okolností nepřekvapí, že Komise zatím na uvedený jev s nemalým konfliktním potenciálem nereaguje.⁴¹

³⁵ Takovou úvahou se řídil SÚS, když podal 7. února 2014 předběžnou otázku Soudnímu dvoru, v níž vyslovil pochybnost o slučitelnosti programu měnových operací Evropské centrální banky s právem EU.

³⁶ Blíže srov. MALENOVSKÝ, J. Sur le passé, le présent et l'avenir du contrôle *ultra vires*. *Mélange en l'honneur de Vassilios Skouris*, Bruxelles : Bruylant, 2015, v tisku.

³⁷ MAYER, F. C. La décision de la Cour constitutionnelle fédérale allemande relativement au programme OMT. *RTDeur.*, juillet–septembre 2014, s. 703.

³⁸ SÚS v této souvislosti jmenuje deset dalších soudů (dánský, estonský, francouzský, irský, italský, lotyšský, polský, švédský, španělský a český). Srov. BVerfG, BvR 2728/13, § 30.

³⁹ Srov. zejména rozhodnutí SÚS ze 6. července 2010 věci *Honeywell*, BVerfGE 126.

⁴⁰ ZEMÁNEK, J. L'arrêt de la Cour constitutionnelle tchèque du 31 janvier 2012, *Les Retraites slovaques XVII : le principe de l'égalité de traitement – un motif de rébellion contre la Cour de justice de l'Union européenne ?*, *Cahiers de droit européen*, 2012, No. 3, s. 709–732.

6. UNIJNÍ PRÁVNÍ ŘÁD A MEZINÁRODNÍ PRÁVO

Smlouvy zakládající Společenství neobsahovaly ustanovení o svém poměru k mezinárodnímu právu, což lze vysvětlit tím, že v 50. letech, v době svého uzavření, byly považovány za běžné mezinárodní smlouvy, a tedy za součást mezinárodního práva. Potřeba tyto smlouvy a mezinárodní právo vzájemně delimitovat nepřímo vyplynula teprve z rozsudku Soudního dvora ve věci *Costa/ENEL*, který je z mezinárodního práva prakticky „ze dne na den“ vydělil.⁴²

Soudní dvůr následně vybudoval bohatou judikaturu, v níž upřesnil postavení mezinárodního práva v právu unijním (definoval jednotlivé prvky jeho recepce). Absence „transformačního“ ustanovení ve Smlouvách přiměla Soudní dvůr k osvojení inkorporačního modelu recepce mezinárodněprávních pravidel. Skutečnost, že mezinárodní dohody uzavírá Rada svým rozhodnutím, tedy aktem sekundárního práva (nyní čl. 218 [2] SFEU), a že zamýšlená dohoda nemůže vstoupit v platnost, je-li neslučitelná se Smlouvami (nyní čl. 218 [11] SFEU), přivedla Soudní dvůr k závěru, že uzavřené dohody požívají v unijním právu toliko „podústavní“ právní síly. Z pravidla, které stanoví, že dohody uzavřené Uníí jsou závazné pro orgány Unie, (nyní čl. 216 [2] SFEU), Soudní dvůr vyvodil, že uzavřené dohody jsou nadřazené právním normám, které tyto orgány samy schvalují, tj. sekundárnímu unijnímu právu, a mají tak „nadzákonnou“ právní sílu.⁴³ Soudní dvůr konečně vymezil kritéria, která určují přímou použitelnost inkorporovaných dohod uvnitř Unie a jejich dovolatelnost před orgány Unie.⁴⁴

Parametry recepce mezinárodního práva právem unijním se tak nijak zásadně neliší od podmínek, za nichž recipují mezinárodní právo vnitrostátní právní řády členských států Unie. Zajišťují Unii dostatečnou kontrolu nad vstupem mezinárodněprávních pravidel do jejího právního řádu i nad jejich působením uvnitř tohoto řádu. Garantují náležitou nezávislost unijního práva.

Přímo ve vztazích mezi Uníí a jejími členskými státy mezinárodní právo nehraje významnou úlohu, neboť vztahy uvnitř Unie jsou zásadně výlučně regulovány unijním právem. Rozhodující místo naopak má v relaci Unie s třetími, nečlenskými státy. Jak nyní stanoví čl. 3 [5] SEU, „ve všech vztazích s okolním světem Unie... přispívá... k přísnému dodržování a rozvoji mezinárodního práva“. Tato formulace není evidentní. Citované

⁴¹ HEUSEL, W. Preserving National Identity: The *Bundesverfassungsgericht* between National Constitutional Constraints and an Ever Closer European Union. In: A Tribute to Nial Fennelly, *Of courts and constitutions: liber amicorum in honour of Nial Fennelly*. Oxford: Hart, 2014, s. 393.

⁴² Zdá se ovšem, že Evropský soud pro lidská práva, jenž je soudním orgánem mezinárodního práva, není ochoten z této judikatury Soudního dvora vyvodit všechny očekávatelné důsledky. Ve svém rozsudku *Mathews proti Spojenému království* kvalifikuje Maastrichtskou smlouvu, tedy pramen primárního práva, jako „mezinárodní instrument“, „smlouvu“, k níž „*Spojené království svobodně svolilo*“ (rozsudek z 18. února 1999, § 33, Recueil des arrêts et décisions 1999–I). V rozsudku *Bosphorus proti Irsku* přitakává k nezbytnosti členského státu dodržovat komunitární právo, neboť ve světle čl. 31 § 3c Vídeňské úmluvy o smluvním právu Evropská úmluva o lidských právech musí být vykládána s přihlédnutím ke „*všem mezinárodněprávním pravidlům*“, jež jsou použitelná ve vztazích mezi smluvními státy. Ztotožňuje tedy komunitární normy s mezinárodněprávními pravidly (rozsudek z 30. června 2005, § 150, Recueil des arrêts et décisions 2005–VI).

⁴³ V detailech srov. zejména KUIPER, P. J. It Shall Contribute to... the Strict Observance and Development of International Law... The Role of the Court. In: *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyse and Perspectives on Sixty Years of Case-Law*. The Hague: Aster Press, 2013, s. 589–612.

⁴⁴ Srov. např. DUTHEIL DE LA ROCHÈRE, J. L'effet direct des accords internationaux. *Ibidem*, s. 637–657.

ustanovení mohlo přece normativně prostě stvrdit – po vzoru mnohých ústav – že Unie „přísně dodržuje mezinárodní právo“. Použitý text ale zřejmě odráží skutečnost, že *ve vztahu k mezinárodnímu právu vytváří Unie symbiózu se svými členskými státy*, jejichž (pouze) některá svrchovaná práva převzala, a dodržování mezinárodního práva tak není čistě její záležitostí.

Spojení Unie a jejích členských států při uskutečňování mezinárodního práva je základní konstantou poměru obou právních systémů, je však zdrojem *právní nejistoty* ve vztazích Unie k okolnímu prostředí, neboť unijnímu právnímu řádu překáží do určité míry v tom, aby se jeho pravidla mohla uplatnit volně a nezávisle v poměru k třetím státům i mezinárodním organizacím. Vztahy Unie a členských států v externích stycích navíc nemálo trpí *disharmonií*.

Tu vyjadřuje již způsob, jímž vnitrostátní právní řády různých členských států zacházejí s unijním právním řádem. Zatímco samotné unijní právo se v 60. letech od práva mezinárodního důsledně separovalo, ústavy mnohých členských států toto oddělení nadále respektují jen s výhradami a nedůsledně. Přistupují k unijním smlouvám v některých ohledech jako k součásti mezinárodního práva⁴⁵ a dávají tak příslušnému ústavnímu soudu příležitost, aby z ústavního textu dovedl primát ústavy nad unijním právem.⁴⁶

Unie coby mezinárodní organizace nejen nepožívá v mezinárodním právu stejné, ale dokonce ani rovnocenné *normotvorné způsobilosti* jako její členské státy. Je proti nim omezena nejméně ve třech ohledech. Je, za prvé, oprávněna uzavírat mezinárodní dohody jen v oblastech, v nichž jí členské státy svěřily pravomoci, a ty jsou z povahy věci limitované. Za druhé, Společenství (Unie) byla založena relativně nedávno a jejich normotvorná způsobilost je tím omezena i v čase. Nepodílela se na mezinárodních dohodách, které členské státy uzavřely před založením Společenství. Za třetí, aby se Unie mohla stát stranou určité dohody, musí to tato dohoda připouštět. To ovšem závisí na jejích stranách, včetně nečlenských států, jež jinak k Unii nemají právní vztah a na smluvním poměru Unie nemají nutně zájem.

Unijní právo se muselo s uvedenými a dalšími hendikepy Unie vypořádat. Východiskem ke korekcím se stala skutečnost, že Unie požívá *samostatné subjektivity v obecném mezinárodním právu*. Soudní dvůr potvrdil v roce 2010 ve věci *Brita*, že Unie je vázána obyčejovým (obecným) mezinárodním právem z titulu *své vlastní mezinárodněprávní subjektivity*.⁴⁷ Svěbytná subjektivita dovoluje Unii oddělit vlastní mezinárodněprávní závazky od těch, které tíží pouze její členské státy. Unie tak např. může i musí přizpůsob-

⁴⁵ To platí ostatně i pro Ústavu ČR s jejími nevyjasněnými vazbami mezi čl. 1 [2], 10 a 10a.

⁴⁶ Jako příklad rafinovanosti v této souvislosti lze uvést argument obsažený v „lisabonském“ nálezu SÚS. Ten se odvolal na právní názor Soudního dvora ve věci *Kadi*, v níž unijní soud odmítl účinky rezoluce Rady bezpečnosti OSN s poukazem na to, že se neslučují se základními ústavními principy Unie. SÚS založil na tomto přístupu Soudního dvora podporu pro svůj argument, že i on sám je výjimečně, za striktně určených podmínek, oprávněn neaplikovat právo EU, které by se přičilo principům chráněným „jádem“ Základního zákona. Vtip ale spočívá v tom, že SÚS srovnává nesrovnatelné. Soudní dvůr totiž zaujal v rozsudku *Kadi* stanovisko k mezinárodní dohodě (Charta OSN), kdežto SÚS se naopak vymezoval k unijnímu právu, jež součástí mezinárodního práva není. Srovnání proto nebylo systémově odůvodněné. Srov. nálezy SÚS z 30. června 2009 ve věcech 2 BvE 2/08, § 326.

⁴⁷ Srov. rozsudek Soudního dvora z 25. února 2010 ve věci *Brita*, C-386/08, EU:C:2010:91. Srov. MALENOVSKÝ, J. Le juge et la coutume internationale: perspective de l'Union européenne et de la Cour de justice. *The Law & Practice of International Courts and Tribunals*. Vol. 12, No. 2, 2013, s. 224.

bit své chování Vídeňské úmluvě o smluvním právu, která kodifikuje obyčejové mezinárodní právo, a to přesto, že několik členských států tuto úmluvu neratifikovalo.

Pokud jde o mezinárodní dohody uzavřené členskými státy s třetími státy před založením Společenství, případně před vstupem daného členského státu do nich (nebo do Unie), ty nejsou Smlouvami dotčeny (čl. 351 SFEU), což vyjadřuje zásadu obecného mezinárodního práva *res inter alios acta*.⁴⁸ Soudní dvůr ovšem v jisté chvíli musel zaujmout postoj k otázce, zda takové dohody přece jen nejsou za určitých okolností způsobilé překonat překážku v podobě uvedené zásady a Unii, jež jejich stranou není, zavázat. Odpověděl kladně. Použil poměrně složitý algoritmus *funkční sukcese*, a to ve věci *International Fruit Company* (1972). Ve vztahu k dohodě GATT dospěl k závěru, že Společenství zavazuje, protože byly splněny striktní podmínky (jejími stranami byli všichni členové ES, všechny kompetence potřebné k jejímu plnění svěřily členské státy Společenství a třetí státy – strany dohody – nahrazení členských států Společenstvím při jejím provádění akceptovaly). Je zřejmé, že teorie funkční sukcese tu byla použita v zájmu emancipace Společenství v jeho roli nového subjektu světového obchodu.

Judikatura založená rozsudkem ve věci *International Fruit Company* má nicméně v současné době nejspíš už jen historický význam.⁴⁹ Soudní dvůr nikdy později ve vztahu k jiné mezinárodní dohodě ke stejnému závěru nedospěl.⁵⁰ V případě mezinárodní dohody, jež zavazovala většinu členských států, nikoli ale všechny, dokonce odmítl, že by obsahově korespondující sekundární unijní právo mělo být vykládáno konformně s takovou dohodou. Odvolal se přitom na jinou obyčejovou zásadu mezinárodního práva – *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*, která podle něj nedovoluje cestou interpretace unijního práva rozšířit působnost mezinárodní dohody na ty členské státy, které se nestaly jejími stranami. Při stejné příležitosti Soudní dvůr odmítl žádost strany, aby s ohledem na zásadu obecného mezinárodního práva *pacta sunt servanda* posoudil platnost unijního sekundárního práva, údajně neslučitelného s určitou dohodou, jejíž stranou Unie na rozdíl od členských států nebyla. Vyložil totiž zásadu *pacta sunt servanda* tak, že ji lze aplikovat toliko mezi stranami dané dohody.⁵¹

Unijní právní řád obhazuje složitě svou nezávislost v poměru k mezinárodním dohodám, které uzavřely s třetími subjekty jak Unie, tak její členské státy (tzv. *smíšené dohody*). Třeba předeslat, že původní konstrukce Společenství nebyla mezinárodnímu angažmá nové organizace příliš nakloněna. Zatímco při naplňování cílů uvnitř Společenství (při budování jednotného trhu) vlády členských států zásadně přály postupnému prohlubování supranacionalizace systému, jejich představy o vnějších stycích Společenství v oblastech svěřených pravomocí se podobaly konfедераčnímu modelu. Nebyly Společenství ochotny vyhradit silné vlastní mezinárodní postavení a snažily se naopak uchovat si ve vztazích ke třetím státům a jiným mezinárodním organizacím rozhodující vliv.⁵² Smlouva EHS proto svěřila Společenství pravomoc směrem navenek jen v několika konkrétních případech.

⁴⁸ Srov. KUIPER, P. J., op. cit. pozn. 43, s. 591.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 593.

⁵⁰ To platí např. i o Evropské úmluvě o lidských právech, která zavazuje od r. 1974 všechny členské státy ES/EU.

⁵¹ Srov. rozsudek Soudního dvora z 23. ledna 2014 ve věci *Manzi et Compagnia Naviera Orchestra*, C-537/11, EU:C:2014:19.

⁵² EECKHOUT, P. Exclusive External Competences: Constructing the EU as an International Actor. In: op. cit. pozn. 43, s. 634.

Unijní judikatura, jež se utvářela od počátku 70. let, vykazuje ale spíše opačnou tendenci. Soudní dvůr usiluje v zájmu efektivitivy vnějších aktivit Unie o to, zdůvodnit její kompetence ve vztazích s třetími státy i v případech, kdy Smlouvy s nimi výslovně nepočítají. Vzorec *implicitních vnějších kompetencí*, prosazovaný systematicky Soudním dvorem, sice členské státy postupně akceptovaly, avšak *napětí mezi zájmy Unie a jejích členů* přetrvává. Vzhledem k tomu, že čl. 3 [2] SFEU nyní upřesňuje, že „ve výlučné pravomoci Unie“ je uzavření mezinárodní smlouvy, pokud je to stanoveno legislativním aktem Unie, nebo nezbytně k tomu, aby Unie mohla vykonávat svou vnitřní pravomoc, nebo pokud její uzavření může ovlivnit společná pravidla či změnit jejich působnost, transformuje se zmíněné napětí v časté soudní spory o to, zda je či není uzavření dané dohody ve *výlučné pravomoci Unie*. Komise (a Evropský parlament) se před Soudním dvorem zpravidla domáhají výroku, že Unie k uzavření dohody výlučnou pravomoc má, kdežto Rada a členské státy tvrdí opak.⁵³

Členské státy obecně preferují uzavírání smíšených dohod, a to zejména, pokud jde o důležité mnohostranné úmluvy. Tato smluvní praxe pro ně představuje „vstupenku“ k pohybu v „šedé zóně“ kompetencí sdílených s Uní, zachovává jim možnost udržovat individuální smluvní vztahy se třetími státy a dovoluje jim uniknout unijní metodě regulace k metodě mezinárodněprávní, již samy kontrolují.⁵⁴ Uzavírání i provádění smíšených dohod tak má poměrně nepříznivé účinky na efektivitu unijního právního řádu.

Třeba ale současně dodat, že Komise může využít několika procesních prostředků a napadnout „rozvolňovací“ pokusy Rady a členských států před Soudním dvorem, který jejich postupy nejednou právně diskvalifikuje. Přes politická rizika, která s sebou tenze v agendě vnějších styků Unie nevyhnutelně nese, i přes příliš častou protichůdnost právních názorů většiny orgánů Unie na jedné straně a Rady i vlád členských států na straně druhé⁵⁵ svébytnost unijního právního řádu uvedenými skutečnostmi tedy ve skutečnosti nijak zásadně netrpí.

Velkou výzvu pro unijní právní řád představuje jakákoli *externí kontrola*, prováděná mezinárodním orgánem (soudem) podle mezinárodního práva. Závažnost jejích dopadů na nezávislost unijního práva je patrná již z toho, že unijní právo vystupuje v poměru k právu mezinárodnímu v úloze *satelitního systému*, obdobně jako právo vnitrostátní. Z charakteru vztahů mezi ústředním a satelitním systémem vyplývá, že mezinárodní právo jako ústřední systém působení unijního práva jednostranně ovlivňuje a usměrňuje.

Soudní dvůr externí mezinárodní kontrolu principiálně akceptoval, když ve svých posudcích opakovaně konstatoval, že „*pravomoc Unie v oblasti mezinárodních vztahů a její způsobilost k uzavírání mezinárodních dohod... nezbytně zahrnují možnost podřídit se rozhodnutím soudu vytvořeného nebo určeného takovými dohodami ve věcech*

⁵³ Mezi nejnovějšími případy tohoto druhu možno uvést rozsudek ze 4. září 2014 ve věci *Komise/Rada*, C-114-12, EU:C:2014:2151, jímž Soudní dvůr zrušil rozhodnutí Rady a zástupců vlád členských států zasedajících v Radě o účasti EU a jejích členských států na jednáních o Úmluvě Rady Evropy o ochraně práv vysílajících organizací, a *posudek* 1/13 ze 14. října 2014, EU:C:2014:2303, vyžádaný Komisí, podle něžž souhlas s přistoupením třetího státu k Úmluvě o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí spadá do výlučné pravomoci EU.

⁵⁴ TIMMERMANS, Ch. W. A. The Court of Justice and Mixed Agreements. In: op. cit. pozn. 43, s. 662–665.

⁵⁵ K tomu podrobněji ROSAS, A. The European Union and Mixed Agreements. In: A. Dashwood – Ch. Hillion *The General Law of E.C. External Relations*. Centre for European Legal Studies, Cambridge: Sweet & Maxwell, 2000, s. 218.

výkladu a použití jejich ustanovení“.⁵⁶ Principiální souhlas nicméně neznamená souhlas *paušální*, tedy takový, jenž předem akceptuje libovolnou mezinárodní soudní kontrolu, nezávisle na jejich konkrétních parametrech.

Ve známém případě *MOX*, v němž měla být provedena kontrola upravená Úmluvou OSN o mořském právu, nebyla nezávislost unijního řádu nijak zvlášť ohrožena, neboť kontrolní mechanismy v zásadě dovolovaly respektovat přednost unijní úpravy.⁵⁷ Jinou povahu má ale kontrola, kterou státy svěřily Evropskému soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) na základě *Evropské úmluvy o lidských právech* (dále jen „EÚLP“) a která má nyní být adaptována dohodou o přistoupení EU k EÚLP (dále „dohoda o přistoupení“) i na chování Unie. Soudní dvůr ve svém nedávném posudku návrhu této dohody konstatoval možná nebezpečí pro „autonomii unijního práva“. Účelem této studie není uvedený posudek 2/13 důsledně analyzovat. Další řádky si proto všimnou jen některých závěrů, k nimž Soudní dvůr v posudku dospěl, a učiní tak výhradně v optice mezisystémových vazeb unijního a mezinárodního práva. Tento úhel pohledu přirozeně koresponduje jen málo jak se zadáním posudku (slučitelnost návrhu dohody o přistoupení s primárním unijním právem), tak s logikou jeho odůvodnění.

Soudní dvůr odůvodnění uvozuje připomenutím specifik unijního práva. Klade v této souvislosti důraz zvláště na to, že mnohá ustanovení unijního práva jsou použitelná jak ve vztahu k členským státům, tak k příslušníkům těchto států.⁵⁸ Aniž by to přímo vyslovil, týká se to i unijní ochrany základních práv, což hraje roli při provádění kontroly unijních aktů ze strany ESLP.

Kontrola ESLP se uskutečňuje ve dvou formách. První spočívá v posuzování *mezistátních stížností* (čl. 33 EÚLP). Ty oznamují přítomnost mezinárodního sporu, k jehož řešení obecně vybízí své subjekty obecné mezinárodní právo (*lex generalis*). Institut mezistátních stížností v EÚLP je konkrétní variantou takového řešení, upravenou mezinárodní smlouvou (*lex specialis*). Druhou formu představuje rozhodování o *individuálních stížnostech* (čl. 34 EÚLP), které je ESLP oprávněn projednat až „po vyčerpání všech vnitrostátních právních prostředků nápravy podle všeobecně uznávaných pravidel mezinárodního práva“. Musí tak respektovat poslušnost požadovanou pravidlem obecného mezinárodního práva, na něž EÚLP odkazuje (čl. 35 [1] EÚLP).

ESLP ve své judikatuře utvářel a cizeloval prvky obou forem řízení výhradně v souvislosti s akty přičitatelnými státu, jenž vykonává svou pravomoc buď vůči osobám, jež podléhají jeho svrchované jurisdikci (jeho vnitrostátnímu právu), anebo ve vztazích k jiným smluvním státům (podrobených mezinárodnímu právu). Unie však není státem, nýbrž mezinárodní organizací, a její pravomoc je založena systémem, jenž je odlišný jak od řádu vnitrostátního, tak i mezinárodního. EÚLP i judikatura ESLP, jež Úmluvu vyložila, proto nejsou bez dalšího na chování Unie použitelné. Z toho důvodu vyvstala potřeba sjednat dohodu o přistoupení Unie k EÚLP, jež má kontrolu aktů přičitatelných Unii umožnit.⁵⁹

⁵⁶ Srov. posudek 2/13, *cit. pozn.* 14, bod 182.

⁵⁷ *Ibidem*, bod 205. Rozhodčí tribunál přerušil řízení v dané věci ve sporu Irsko se Spojeným královstvím s argumentem, že nejprve musí soudní orgány ES vyřešit jeho komunitární rovinu. Srov. CAZALA, J. La contestation de la compétence exclusive de la Cour de justice des Communautés européennes, *RTDeur*, juillet–septembre 2004, s. 505 an.

⁵⁸ *Ibidem*, bod 166.

⁵⁹ *Ibidem*, body 155 a 156.

Posuzovaný návrh dohody o přistoupení ale vyvolává četné problémy. V ohledu *mezi-státních stížností* nebere na zřetel především to, že *členské státy* Unie coby subjekty unijního práva *nejsou nadány svrchovanou mocí*, neboť tuto moc svěřily v rozsahu dosažené integrace Unii. Z toho vyplývá, že vztahy členských států Unie mezi sebou i k Unii, k nimž dochází v mezích působnosti unijního práva, nepodléhají mezinárodnímu právu, jakkoli mimo Unii vystupují členové jako subjekty nadané svrchovanou mocí, a tedy podrobené mezinárodnímu právu. Proto, *za prvé*, nelze na intraunijní vztahy mezi členskými státy a na vztahy mezi členskými státy a Unií použít pravidla obecného mezinárodního práva, včetně onoho, jež dovoluje, aby si subjekty mezinárodního práva zvolily na základě společné dohody způsob řešení svého vzájemného sporu, nebo si případně dohodly několik takových způsobů, včetně soudního, a zapojily přitom do řešení postupně více mezinárodních soudů (tzv. *forum shopping*).

Tento závěr potvrzuje čl. 344 SFEU, který vymíní, že spory o výklad nebo provádění unijního práva nebudou řešeny jinak, než jak stanoví Smlouvy, což zejména znamená, že budou respektovány výlučné pravomoci Soudního dvora. Čl. 344 SFEU tak v konečném důsledku zakazuje jakoukoli externí kontrolu řešení intraunijních sporů mezi členskými státy i sporů mezi členským státem a Unií, ať už předběžnou či následnou.⁶⁰ Návrh dohody o přistoupení obligatorní jurisdikci ESLP projednávat takové spory však výslovně nevylučuje, čili s jejím výkonem počítá. Tím zasáhl do nezávislosti unijního právního řádu.⁶¹

Za druhé, institut mezistátních stížností, upravený v EÚLP, je implicitním výrazem svobody každého státu nezávisle posoudit, zda jiný stát dodržel základní práva osoby, jež tomuto jinému státu podléhá, chráněná platným a aplikovatelným mezinárodním právem (*lex generalis*). V návaznosti na to čl. 33 EÚLP opravňuje každý stát, jenž tuto úmluvu ratifikoval, předložit ESLP stížnost na jiný smluvní stát, a upravuje takovému oprávnění odpovídající povinnost ostatních smluvních států podrobit se jurisdikci ESLP ji projednat (*lex specialis*).

Nicméně, vzhledem k tomu, že ve vnitrounijních vztazích se svobody členských států garantované obecným mezinárodním právem neuplatní, nemohou tyto státy nezávisle posoudit chování jiného členského státu měřítky stanovenými mezinárodním právem obecně, ani EÚLP zvláště. Vskutku, unijní právo charakterizuje *zásada vzájemné důvěry*, jež členskému státu konkrétně ukládá, aby ve vztazích s ostatními členskými státy předpokládal, že každý z nich dodržuje základní práva osob, jež mu podléhají.⁶² Návrh dohody o přistoupení a potažmo i sama EÚLP nemohou ukládat členským státům, aby v intraunijních vztazích nerespektovaly zásadu vzájemné důvěry zakotvenou unijním právním řádem.⁶³ Pokud by tomu tak mělo být, byla by tím ohrožena nezávislost unij-

⁶⁰ *Ibidem*, bod 210.

⁶¹ Komise by mohla hypoteticky podat proti členskému státu, jenž by nerespektoval čl. 344 SFEU a stěžoval by si na jiný členský stát (nebo na Unii) k ESLP žalobu na porušení povinnosti. Jak však správně poznamenali v souvislosti s uvedeným případem *MOX/MELJEAN-DUBOIS, S. a MARTIN, J.-Ch.*, nejděná se o účinný prostředek nápravy, neboť intervenuje až *a posteriori* a není sám o sobě schopen podání mezistátní žaloby zabránit. Srov. jejich práci: *L'affaire de l'usine MOX devant les tribunaux internationaux. Journal du droit international (Clunet)*, n° 2/2007, doct. 5, § 37.

⁶² Posudek 2/13, *cit. pozn.* 14, body 191 a 192.

⁶³ Právě to ale vysvětluje v některých rozsudcích ESLP. Ve věci *M.S.S.* dospěl ESLP k závěru, že Belgie porušila čl. 3 EÚLP tím, že odevzdala žadatele o azyl Řecku coby jinému členskému státu Unie poté, když se pouze spokojila

ního právního řádu.⁶⁴ Připouštěla by se tak derogace unijních pravidel normami mezinárodního práva, což je málo slučitelné s povahou mezikontinentálních vazeb, popsanou výše v tomto článku.

Pravomoc ESLP projednat *individuální stížnosti* je podřízena zásadě *subsidiarity*, která předpokládá, že hlavní odpovědnost za dodržování EÚLP nesou samy smluvní státy (čl. 1 EÚLP). Ty jsou k tomuto účelu povinny jednak uzpůsobit své vnitrostátní právo (inkorporací, transformací nebo adaptací EÚLP), jednak poskytnout individuálnímu stěžovateli účinné právní prostředky nápravy před svými soudy (čl. 13 EÚLP). Pravomoc ESLP posoudit individuální stížnost se aktivuje až tehdy, když stěžovatel vyčerpá všechny takové vnitrostátní opravné prostředky. ESLP rozhodne o individuální stížnosti výlučně na základě EÚLP, tedy podle mezinárodního práva. Oba postupně použité právní řády – vnitrostátní i mezinárodní – jsou tedy od sebe ostře odděleny, a to v péči „ústředního systému“, tj. normami mezinárodního práva, konkrétně s použitím jeho zásad výlučnosti (ESLP nesmí při svém rozhodování použít ani vyložit pravidla vnitrostátního práva žalovaného státu) a předchozího vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků (čl. 35 [1] EÚLP).

Klíčovým institutem unijního právního řádu je zvláštní procesní prostředek *předběžné otázky*, jímž disponují národní soudy. Soudní dvůr nevydává v řízení o předběžných otázkách rozsudky ve věci samé (zda byla základní práva osoby porušena), nýbrž jen o výkladu a neplatnosti unijních norem. Jeho rozhodnutí ovšem zavazují vnitrostátní soudy při následném rozhodování o meritu sporu či nesporné záležitosti. Vzniká tak otázka, jak mezinárodněprávní zásadu subsidiarity a konkrétně pravidlo vyčerpání opravných prostředků upravené v EÚLP aplikovat s ohledem na unijní právo. Sama EÚLP na ni nedává z důvodů spojených s okolnostmi jejího vzniku žádnou odpověď. Pokusil se o ni tedy návrh dohody o přistoupení. Ten zamýšlí zavést tzv. *předběžné řízení* před Soudním dvorem, jež bude vyvoláno v případech, kdy tento soud neměl dosud příležitost rozhodnout o právní otázce, jež je předmětem přezkumu ESLP. Rozhodovat o tom, zda jde o takovou situaci, přísluší v rámci přezkumu ESLP. To ovšem ve skutečnosti zakládá pravomoc ESLP vykládat unijní právo, respektive judikaturu Soudního dvora,⁶⁵ jak v rozporu se Smlouvami, tak s korektním výkladem zásady subsidiarity.⁶⁶ Ta má přitom napříště figurovat výslovně v preambuli EÚLP, poté, až vstoupí v platnost 15. protokol k ní.⁶⁷

Mimo to, návrh dohody o přistoupení nepřipouští, aby Soudní dvůr v rámci předběžného řízení vyložil konečným způsobem sporná pravidla sekundárního unijního práva

s domněnkou, že v Řecku je korektně aplikováno v praxi azylové zákonodárství, a neověřila konkrétní a reálná rizika pro daného žadatele. Srov. rozsudek z 21. ledna 2011 ve věci *M.S.S. proti Belgii a Řecku*, bod 359.

⁶⁴ Posudek 2/13, *cit. pozn.* 14, bod 194.

⁶⁵ *Ibidem*, bod 239.

⁶⁶ ESLP to nicméně ve svých rozsudcích nejednou činí. Tak v rozsudku *Michaud proti Francii* (rozsudek z 6. prosince 2012, §§ 114–115, Recueil des arrêts et décisions 2012) konstatoval, že francouzská Státní rada nepodala předběžnou otázku k Soudnímu dvoru, třebaže ten se k dané otázce dosud nevyjádřil. ESLP v této souvislosti interpretuje rozsudek Soudního dvora ve věci *Ordre des barreaux francophones et germanophone et autres* (rozsudek z 26. června 2007, C-305/05, EU:C:2006:390). Lze to vysvětlit jednak tím, že Unie není stranou EÚLP a ESLP tak nemá právní možnost si od ní (od SD) vyžádat stanovisko, jednak tím, že v současné právní situaci ESLP posuzuje jen chování žalovaného členského státu a vůči němu zásadu subsidiarity respektuje.

⁶⁷ Protocole n° 15 portant amendement à la Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales, Traités du Conseil de l'Europe, č. 213, 24. 6. 2013.

(smí mu být předložena otázka toliko k platnosti sekundárního práva a k výkladu práva primárního).⁶⁸ Zamýšlená dohoda tak *a contrario* zmocňuje ESLP k tomu, aby namísto Soudního dvora, k tíži nezávislosti unijního právního řádu, vyložil sporná pravidla sekundárního unijního práva.

Ve svých důsledcích úprava tzv. předběžného řízení v návrhu dohody o přistoupení znamená, že mezinárodněprávní zásada subsidiarity se v tomto řízení pojímá tak, že opravňuje ESLP k tomu, vstoupit do unijního práva a upřít účinky některým jeho ustanovením. To odporuje jak nezávislosti unijního právního řádu, tak korektnímu chápání uvedené zásady v mezinárodním právu, neboť jejím bytostným účelem je striktně oddělit mezinárodněprávní kontrolu od předchozí kontroly vnitrostátní (unijní).

Symbióza Unie a jejích členských států v mezinárodních vztazích si vyžádala, aby do návrhu dohody o přistoupení vstoupil tzv. *institut spolužalovaného*, jenž má hlavně zajistit, aby stížnosti k ESLP byly podávány správně proti Unii nebo proti jejím členským státům. Návrh dohody v tomto ohledu stanoví jako princip, že žalovaný a spolužalovaný (podle konkrétních okolností případu Unie a její členský stát v jednom nebo druhém postavení) odpovídají za zjištěné porušení EÚLP společně. ESLP je nicméně oprávněn výjimečně rozhodnout o výlučné odpovědnosti buď žalovaného, nebo naopak spoluobžalovaného, a to na základě argumentů, které mu oba předloží, a po vyslechnutí stěžovatele. Respekt k nezávislosti unijního právního řádu ovšem předpokládá, že výlučná odpovědnost podle EÚLP bude určena teprve tehdy, až bude nesporné, komu je žalované chování přiřitatelné podle unijního práva. Tato otázka musí být řešena pod kontrolou Soudního dvora.⁶⁹ Nemůže o ní rozhodovat ESLP, jehož jurisdikce pramení z mezinárodního práva.⁷⁰ Došlo by totiž k zásahu do nezávislosti unijního právního řádu v důsledku stejně nekorektní aplikace zásady subsidiarity, jak tomu je i v souvislosti s tzv. předběžným řízením (srovnej *supra*).

ZÁVĚRY

1. Unijní právo od poloviny 60. let, kdy Soudní dvůr vydal svůj slavný rozsudek ve věci *Costa/ENEL*, prošlo rozsáhlými a hlubokými změnami. V prověrce vlastnostmi, s nimiž tento rozsudek spojoval vznik a trvání nového komunitárního právního řádu, by proto dnes zřejmě neobstálo.

2. Bez ohledu na to splňuje současné unijní právo všechny znaky, jimiž právní věda ustáleně definuje pojem právního řádu. Unijní právo je soudržným, formálním, uceleným, úplným a efektivním souborem závazných pravidel upravujících chování Unie, jejích členských států i osob, jež Unii podléhají.

3. Unijní právní řád si uchovává rozhodující vliv v poměru k vnitrostátnímu právu. Je totiž vůči němu v určité míře v postavení „ústředního systému“ a z tohoto titulu usměrňuje s konečnou platností chování členských států i obsah jejich právních řádů.

⁶⁸ Posudek 2/13, *cit. pozn.* 14, body 242–246.

⁶⁹ *Ibidem*, bod 234.

⁷⁰ ESLP se k tomu přesto uchyluje již dnes. Ve věci *Bosphorus* konstatoval, že Irsko nemělo při plnění povinností plynoucích z unijního práva žádný prostor k vlastnímu uvážení, zatímco ve věci *Michaud* Francie takový prostor měla.

Disponuje k tomu účinnými procesními i sankčními prostředky a mechanismy. Přes občasné „revolty“ jednotlivých členských států a zvláště jejich ústavních soudů (v podobě ústavní reinterpretace klíčových unijních pravidel nebo řízení *ultra vires*) zatím nebyla nezávislost (autonomie) unijního právního řádu vystavena závažnému ohrožení.

4. Vývoj ve vztazích mezi unijním právem a právem mezinárodním je naopak mnohem složitější. Unijní právní řád je vůči mezinárodnímu právu zranitelný. Soudní dvůr před půlstoletím komunitární právo z pragmatických důvodů, a tudíž poněkud voluntaristicky, z mezinárodního práva vydělil a přesunul je k právu vnitrostátnímu. V důsledku toho se právo ES/EU stalo satelitním systémem mezinárodněprávního řádu, jenž využívá svého postavení ústředního systému k jednostrannému modelování mezisystémových vztahů k unijnímu právu.

5. Část členských států, některé ústavní soudy, ale i judikatura ESLP, jež inspirovala i některá ustanovení návrhu dohody o přistoupení Unie k EÚLP, zacházejí v určitých ohledech s unijním právem implicitně jako s tzv. *autonomním režimem*, propojeným s obecným mezinárodním právem. Takový přístup ovšem relativizuje nezávislost unijního práva na právo mezinárodním. Nese s sebou totiž, že ve vztazích mezi Uníí a členskými státy, jakož i ve vztazích mezi členskými státy v rámci působnosti unijního práva, jsou právně relevantní pravidla obecného mezinárodního práva. Ta nesystémově vytvářejí konkurenci unijní úpravě a erodují působnost zásad výlučnosti a přednosti unijního práva, na nichž je jeho nezávislost založena. Soudní dvůr na toto ohrožení nezávislosti unijního právního řádu ze strany mezinárodního práva reagoval ve svém nedávném posudku slučitelnosti návrhu uvedené dohody o přistoupení s primárním unijním právem. Jeho nepříznivou odpověď lze bez nadsázky označit za „manifest“ autonomie unijního právního řádu.

prof. JUDr. Jiří Malenovský, CSc.

Soudní dvůr EU

VYTVÁŘENÍ ÚSTAVNÍCH PRINCIPŮ V HEBREJSKÉ BIBLI

Abstrakt: Tento článek studuje vytváření základních ústavních principů v deuteronomistickém zákoníku hebrejské Bible, konkrétně Dt 16,18-18,22, a zkoumá, nakolik jsou prvky ústavního práva v deuteronomistickém zákoníku jedinečné a nakolik souvisí s jinými tradicemi v hebrejské Bibli. Článek analyzuje a srovnává rozdělení veřejné moci a výkon těchto mocí podle práva z hlediska státovédy a ústavního práva. Vychází z výsledků studií především Lohfinka (1971) a Levinsona (2006), publikovaných na toto téma. Analýza ukazuje, že právní ustanovení v Dt 16,18-18,22 tvoří listinu, která konstituuje instituční uspořádání veřejné moci v Izraeli tak, že ji rozděluje mezi soudní úřady, královský úřad, úřad kněží a úřad proroků a zároveň zdůrazňuje, že úřady jsou konstituované a vykonávané vždy podle ustanovení Tóry. Komparace ukazuje, že listina ve srovnání s jinými biblickými tradicemi neobsahuje radikální změny, spíše jen jednotlivé úpravy. Článek dospívá k závěru, že rozdělení moci a právní stát patří mezi základní principy ústavního uspořádání, jak jsou formulované v listině právních předpisů v Dt 16,18-18,22.

Klíčová slova: základní ústavní principy, hebrejská Bible, deuteronomistický zákoník, rozdělení moci, soudy, královský úřad, kněžský úřad, úřad proroků

ÚVOD

Tento článek¹ se věnuje studiu základních ústavních principů v hebrejské Bibli. Výchozím studovaným textem jsou právní ustanovení v deuteronomistickém zákoníku, konkrétně v Dt 16,18-18,22.² Článek zkoumá, nakolik jsou prvky ústavního práva v deuteronomistickém zákoníku jedinečné a nakolik souvisí s jinými tradicemi v hebrejské Bibli. Analyzuje a srovnává rozdělení veřejné moci a výkon těchto mocí podle práva kontextuálně a nepoužívá diachronní metodu, i když bere v potaz výsledky historicko-kritického bádání.³ I když se jedná o studium posvátného textu židovského a křesťanského náboženství, studie se nezaměřuje na religionistické či teologické aspekty tohoto zákoníku, ale zkoumá tuto problematiku očima a metodou státovédy a ústavního práva.

Vychází a navazuje na výsledky studií především Lohfinka a Levinsona, již publikovali na toto téma. V úvodu své studie z roku 1971 Norbert Lohfink zmiňuje, že Charles Baron de Montesquieu formuloval význam rozdělení veřejné moci a úlohu práva ve státě a odkazoval na dílčí kořeny tohoto uspořádání v antických civilizacích, avšak kořenům rozdělení veřejné moci v právu hebrejské Bible nevěnoval pozornost. Lohfink se tedy zaměřil především na studium části deuteronomistického zákoníku, konkrétně Dt 16,18-18,22, která stanoví kompetence jednotlivých úřadů veřejné moci a jejich vztah k ustanovením Tóry při výkonu moci.⁴ Po více než třech desetiletích Bernard Levinson znovu připomenul

¹ Článek vznikl na základě podpory Internal Grant Policy of the Anglo-American University v Praze pro rok 2014–2015.

² Citace z Bible i způsob citování je převzat z Českého ekumenického překladu Bible.

³ Uvedení do dějinných souvislostí biblického Izraele, včetně právních aspektů najde český čtenář např. v RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny*, Praha: Vyšehrad, 2003.

⁴ LOHFINK, Norbert, *Die Sicherung der Wirksamkeit des Gottewortes durch das Prinzip der Schriftlichkeit der Tora und durch das Prinzip der Gewaltenteilung nach den Ämtergesetzen des Buches Deuteronomium (Dt 16,18-18,22)*.

toto téma s cílem získat pozornost historiků ústavního práva pro tuto opomenutou kapitolu dějin principů ústavního práva antického Blízkého východu.⁵ Současné české studie z oblasti státovědy a ústavního práva v úvodních kapitolách zpravidla věnují pozornost prvkům ústavního práva v antických civilizacích Blízkého východu, ale možné kořeny ústavního práva v hebrejské Bibli zmiňují jen mimochodem.

1. PRÁVNÍ USTANOVENÍ V DT 16,18-18,22

Deuteronomistický zákoník (Dt 12-26) obsažený v hebrejské Bibli, v Páté knize Mojžíšově, označované také Deuteronomium, pravděpodobně souvisí s knihou zákona, která byla nalezena v Jeruzalémě v 18. roce vlády krále Jošijáše v roce 622 př. n. l.⁶ Jádro Deuteronomia tvoří texty, které mohou pocházet ze severního království a dostaly se do Jeruzaléma po pádu severního království v roce 721 př. n. l. Dnešní podoba Deuteronomia však nese znaky jeruzalémské redakce. Tato studie je zaměřena především na část deuteronomistického zákoníku – Dt 16,18-18,22, jejíž konečná redakce pochází pravděpodobně z doby babylonského zajetí v polovině šestého století př. n. l.⁷

Název Páté knihy Mojžíšovy – Deuteronomium pochází z řeckého Deuteromion, tj. druhý zákon, a odkazuje na termín použitý v řeckém překladu hebrejské Bible (Septuaginta), v sedmnácté kapitole této knihy, kde je stanovena povinnost krále pečovat o knihu zákona: „*Když dosedne na svůj královský trůn, dá si napsat do knihy opis tohoto zákona (δευτερονόμιον) ... bude jej mít u sebe a bude v něm číst po všechny dny svého života*“ (Dt 17,18-19). Zatímco řecké slovo *δευτερονόμιον* znamená druhý zákon, originální hebrejský termín na tomto místě (*mišneh*) znamená zdvojení, opakování, tzn. opis zákona, nikoli druhý, tj. jiný zákon.

Switek zákona, který byl podle zmínky v Tóře (2 Kr 22,8-23,3) nalezen v Jeruzalémě v roce 622 př. n. l., se stal základem reformního programu za vlády krále Jošijáše s cílem znovu sjednotit izraelský lid. Obnovení smlouvy Hospodina s Izraelem bylo výchozím a podstatným momentem při uskutečňování tohoto programu. Součástí obnovené smlouvy bylo odstranění pohanských bohoslužebných míst a chrámů po Izraelské a judské zemi a soustředění Hospodinova kultu do jediného chrámu a také uplatňování zákona Tóry jak v životě lidu, tak i při výkonu veřejné moci v Izraelském království.⁸ V prorokování Sofonjáše je možné číst výzvu k reformě života lidu i k reformě kněžského a prorockého úřadu a to všechno v souvislosti s obnovením smlouvy.⁹ Jeremjášův

In: H. Wolter ed. *Testimonium Veritati. Festschrift Wilhelm Kempf*, Frankfurt: Knecht, 1971, s. 143–155; také in: Norbert LOHFINK. *Studien zum Deuteronomium und deuteronomistischen Literatur I*, Stuttgart, 1990, s. 305–323. Lohfink si klád v té době diskutovanou otázku, zda je možné v deuteronomistickém zákoníku hledat kořeny ústavního práva v církvi v rámci přípravy *Lex ecclesiae fundamentalis*.

⁵ LEVINSON, Bernard. The First Constitution: Rethinking the Origins of the Rule of Law and Separation of Powers in the Light of Deuteronomy. *Cardozo Law Review* 27:4, 2006, s. 1853–1888.

⁶ Srov. 2 Kr 22,8-23,3.

⁷ Srov. LOHFINK, op. cit., s. 149.

⁸ 2 Kr 21,26-23,30. Srov. také 2 Pa 34,1-35,26 a SWEENEY, Marvin. *King Josiah of Judah. The Lost Messiah of Israel*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 315–323.

⁹ Srov. Sf 1,1; 3,3-5 a 3,11-20. Nadpis knihy Sofonjáš zařazuje činnost tohoto proroka do začátků vlády mladého krále Jošijáše kolem roku 630 př. n. l.

prorocký úřad alespoň ve svém prvním období je rovněž spojen s vládou a reformou krále Jošijáše.¹⁰ Kniha Nahum zachycuje další prorocké slovo, které je ve službě Jošijášovy reformy, a povzbuzuje lid k naději na konec nebezpečí a násilí ze strany Asyřanů.¹¹

Zmiňovaný svitek zákona, který je považován za základ textu, který dnes čteme v deuteronomistickém zákoníku (Dt 12-26), opakuje právo rozsáhlejší, někde mírně pozměněnou formou ve srovnání s historicky dřívější *Knihou smlouvy* (Ex 21,1-23,33). Zároveň je však evidentní, že redaktorovi Deuteronomia velmi záleželo na tom, aby ospravedlnil tento zákoník jako ten, který je autenticky založen na smlouvě Hospodina s Izraelem a byl zprostředkovan skrze proroka Mojžíše.¹² Deuteronomistický zákoník není nijak systematicky uspořádaný, ale postupně přináší normy, které se týkají nejružnějších oblastí života. Právní ustanovení v Dt 16,18-18,22 vytvářejí samostatný celek, vztahují se k právnímu uspořádání vlády v Izraeli. Latinské slovo *constitutio* znamená v původním smyslu „sestavení“, či „uspořádání částí“ nějaké věci, a v tomto smyslu můžeme hledat prvky ústavního práva v Dt 16,18-18,22. Konkrétně tato právní ustanovení obsahují zákon pro soudce, zákon pro krále, zákon pro lévijské kněze a zákon pro proroky.¹³ Zřetelně konstituují výkon moci ve společnosti tím, že ji rozdělují mezi různé úřady, a to soudy, královský úřad, úřad kněží a úřad proroků, a podřizují tyto úřady zákonům Tóry. Tato ustanovení omezují autoritu jednotlivých úřadů, ale zároveň jim zaručují autonomii. Žádný z těchto úřadů není zásadně nadřazen jinému z těchto úřadů a každý z nich je vykonáván podle právních ustanovení Tóry. Cílem této studie je analyzovat ustanovení ohledně rozdělení moci v deuteronomistickém zákoníku a podřízení jednotlivých úřadů právním předpisům Tóry, a dále komparativní metodou tato ustanovení porovnat s jinými tradicemi v hebrejské Bibli a poukázat na podobnosti a rozdíly.

V souvislosti se současným chápáním práva je třeba připomenout dva důležité rozdíly: první se týká základu legitimacy moci a práva v Izraeli. Moc v Izraeli nebyla odvozená z lidu, ale legitimita práva byla založena na smlouvě Hospodina s Izraelem.¹⁴ Druhý rozdíl se týká přístupu k psanému právu. Deuteronomistický zákoník se odvolává na zákony a poučení Tóry, nikoli však ve smyslu moderního právního pozitivismu. V době sepsání deuteronomistického zákoníku nebyla totiž Tóra – pět knih Mojžíšových, kompletně uzavřeným textem, jak ho čteme v hebrejské Bibli dnes. V té době se tento text ještě proměňoval právě na základě nových zkušeností s hledáním práva a spravedlnosti při naplňování smlouvy s Hospodinem. Psaná Tóra získala formu uzavřeného textového celku pravděpodobně až v době Ezdrášově před rokem 400 př. n. l.¹⁵

¹⁰ Podle odkazů v knize Jeremjáš lze soudit, že Jeremjáš prorokoval v letech 627–587 př. n. l. (Jr 1,1-3; 3,6 a 25,3). Srov. také 2 Pa 35,25.

¹¹ Zvláště Na 2,1-3. Město Ninive, na které odkazuje tato kniha, padlo v roce 612 př. n. l.

¹² LEVINSOHN, Bernard. *Deuteronomy and the Hermeneutics of Legal Innovation*. Oxford: Oxford University Press, 1997. RENDTORFF, op. cit., s. 200–201.

¹³ Podrobně synchronní čtení textu viz CHALUPA, Petr – VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. Olomouc: CMTF UP, 2011, s. 100–116.

¹⁴ Srov. KAŠNÝ, Jiří. „Základ legitimacy práva v hebrejské Bibli“. *Revue církevního práva*, 2014, č. 59, s. 24–33.

¹⁵ BROWN, Raymond. „Canonicity“. In: Englewood Cliffs. *The New Jerome Biblical Commentary*, New Jersey, 1990, s. 1037–1040.

2. ZÁKON PRO SOUDCE

Soudní moc je v Páté knize Mojžíšově, v deuteronomistickém zákoníku klíčovou institucí při uplatňování spravedlnosti a práva a při obnově narušeného pořádku v Izraeli. Zákon pro soudce (Dt 16,18-17,12) navazuje na Mojžíšův pokyn soudcům v Dt 1,16-18. Ukládá povinnost zřídit soud v každém městě tak, aby tato instituce byla dostupná každému v Izraeli. Místem výkonu soudní moci byla brána do města, respektive z města. Brána jako veřejný prostor byla tím místem, kde se scházeli starší, aby vykonávali úřad soudců, a brána byla tedy místem, kam se měli dostavit ti, kdo chtěli vymáhat svá práva nebo řešit spory.¹⁶ Co se týkalo výběru soudců, místní izraelský lid byl kompetentní k tomu, aby si ustanovil za soudce ty, kdo splňovali kritéria stanovená zákonem.

Zákon pro soudce klade důraz na připravenost a povinnost soudců nestranně vyslechnout každou stížnost a rozhodovat podle spravedlnosti a práva: „*Budeš usilovat o spravedlnost a jen o spravedlnost*“ (Dt 16,20) a smysl tohoto zdvojení – zdůraznění by bylo možno vyjádřit i formulací: „*Budeš usilovat o spravedlnost jen spravedlivými cestami.*“¹⁷ Zákon výslovně vyžaduje od soudce nestrannost během soudního jednání a zakazuje přijímání úplatků, protože „*úplatek oslepuje oči moudrých a překrucuje slova spravedlivých*“ (Dt 16,19).¹⁸

Zákon stanoví soudcům povinnost prošetřovat podezření (Dt 17,4), ale zakazuje vynášet rozsudek pouze na základě svědectví jednoho svědka. Výslovně stanoví povinnost vyslechnout svědectví dvou až tří svědků, a teprve na základě racionálního zvážení jejich výpovědí vynést rozsudek (Dt 17,6). Procesní zásada dvou svědků měla zároveň odrazovat od příliš horlivého, nebo falešného svědectví jednotlivce.

Zákon pro soudce dále rozděluje kompetence soudní moci: běžné případy rozhodují místní soudy v bráně města (Dt 17,2-7). Mimořádné právní případy rozhoduje ústřední soud¹⁹ složený z lévijských kněží (Dt 17,8-13). Tento ústřední soud však nemá charakter odvolací instance, která by revidovala rozhodnutí místního soudu. Právní ustanovení ohledně výkonu soudní moci jsou ještě podtržena zdůvodněním, že totiž úsilí o spravedlnost nemá smysl jen samo v sobě, ale je zároveň předpokladem pro spořádané žití v izraelské zemi (Dt 16,20).²⁰

3. SOUDNÍ MOC V PŘÍBĚŽÍCH PATRIARCHŮ (GN 12-50)

V První knize Mojžíšově, v příbězích patriarchů (Gn 12-50),²¹ jsou Abraham, Izák a Jákob představeni jako mírumilovní, neusazení, ale putující nomádi, kteří se pohybovali ve skupině tvořené svazkem rodin. Rodinné vztahy určovaly vzájemné postavení jednotlivců uvnitř rodiny, ale také vně rodiny vůči vzdálenějším příbuzným, vůči sousedům

¹⁶ Srov. také Dt 25,7 a Žalm 127,5 a TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Symbolika hradeb a bran v hebrejské Bibli*. Praha: Triton, 2010, s. 100–102.

¹⁷ Srov. BENEŠ, Jiří. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent-Orion, 2012, s. 73. Tento „právně-politický“ program zřetelně navazuje na učení proroků, např. Micheáš 6,8.

¹⁸ Důraz na nestrannost a neúplatnost je charakteristikou Hospodinovy spravedlnosti in Dt 10,17.

¹⁹ Srov. LOHFINK, op. cit., s. 144.

²⁰ Srov. BENEŠ, op. cit., s. 73.

²¹ Historikové se pokoušejí datovat toto období mezi 18. a 15. stol. př. n. l.

i vůči přicházejícím soukmenovcům, či cizincům. Rodina byla zpravidla označovaná jako „dům otce“²² nebo jednoduše jako „dům“, kde spolu žili nejenom muž a jeho žena a jejich potomci, ale i jejich sluhové a širší rodina, tj. ženatí synové se svými rodinami a další příbuzní. Každodenní všední život v rodině se ukazuje jako základ existence Izraele v této době.

V rámci instituce rodiny, či klanu měl klíčové místo muž – otec, a toto postavení mu dávalo, řečeno dnešním jazykem, jistá práva a povinnosti. Otec byl hlavou a pánem rodiny, to je autoritativní instancí, a byl tak zodpovědný za dodržování řádu i za nápravu případného bezpráví mezi členy rodiny. Konkrétní epizody naznačují, že patriarchové podle obyčejového práva vykonávali soudní moc a autoritativně řešili spory mezi členy své rodiny: vyslechli obžalobu i obhajobu a vynášeli trest, popřípadě osvobození.²³ Příběhy rovněž dokládají, že nespravedlnosti a konflikty nebyly řešeny intuitivně a emotivně, ale způsob řešení obsahoval jisté prvky procesní spravedlnosti. Kdo se cítil poškozen, měl možnost vznést obžalobu u kompetentní autority. Obžalovaný měl možnost promluvit, vyjádřit svoji „pravdu“ ve věci a byl slyšen. Patriarcha měl moc soudit, byl si vědom své autority a nevyhýbal se své povinnosti vynést rozhodnutí. V jeho rukou se soustředila veškerá lidská autorita, proti jeho rozhodnutí nebylo odvolání.²⁴

Srovnání zákona pro soudce z Páté knihy Mojžíšovy a uplatňování soudní autority patriarchů, jak je zachyceno v První knize Mojžíšově, vykazuje podobnosti i rozdíly. Spravedlnost, a nikoli pouhá moc je základem rozhodování. Základní procesní prvky, které respektují důstojnost obou stran ve sporu, totiž přednesení obžaloby, vyslechnutí obhajoby a jejich věcné zvážení byly východiskem k rozhodnutí. Zatímco v dobách patriarchů byla veškerá moc soustředěna do rukou patriarchy, který rozhodoval podle obyčejového práva, deuteronomistická tradice zřetelně rozdělila výkon moci mezi několik nezávislých úřadů a konkrétně rozhodování sporů a obvinění vložila do rukou soudů.

4. SOUDNÍ MOC V EXODU

Deuteronomistická tradice neodvozuje původ soudní moci od autority monarchy – patriarchy, či později krále, ale zakládá soudní moc na principu uplatňování nestranné a neúplatné spravedlnosti mezi Izraelci, což je zřetelně zachyceno už v knize Exodus.²⁵ Ve Druhé knize Mojžíšově je stanoveno uspořádání soudní moci v souvislostech s vysvobozením Izraelského lidu z egyptského otroctví a jeho povoláním ke svobodě.²⁶ Toto uspořádání bylo zavedeno Mojžíšem. Inspirace k němu přišla z cizího (ne-izraelského) prostředí od Mojžíšova tchána (Ex 18,13-27). Toto uspořádání předcházelo uzavření smlouvy na Sinaji, která byla základem legitimacy práva izraelského lidu.²⁷ Uspořádání soudní moci zahrnovalo rozdělení kompetencí: běžné případy byly v kompetenci míst-

²² Srov. např. Gn 12,1: „*I řekl Hospodin Abramovi: Odejdi ze své země, ze svého rodiště a z domu svého otce...*“

²³ Např. spor Sára a Hagar v Gn 16,1-15; konflikt mezi Judou a Támar v Gn 38-26.

²⁴ Viz KAŠNÝ, Jiří. Procesní spravedlnost v hebrejské Bibli. *Revue církevního práva*. 2011, č. 50, s. 20–23.

²⁵ Srov. ECKART, Otto. *Das Deuteronomium. Politische Theologie und Rechtsreform in Juda und Assyrien*. Berlin: Walter de Gruyter, 1999, s. 238–249.

²⁶ Ex 18,13-27. Srov. LARSSON, Göran. *Bound for Freedom. The Book of Exodus in Jewish and Christian Traditions*. Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1999, s. 124–125.

²⁷ Srov. KAŠNÝ, op. cit., s. 24–29.

ních soudců, mimořádné případy řešil Mojžíš. Šlo o jednostupňový soudní systém, Mojžíšova kompetence nebyla kompetencí odvolacího soudu.

Srovnání zákona pro soudce z Páté knihy Mojžíšovy a z Druhé knihy Mojžíšovy nevykazuje podstatné, obsahové rozdíly. Co se týká kontextu zákonů pro soudce, je však třeba poukázat na dva rozdíly. Zaprvé, deuteronomistická tradice (Dt 1,9-18) zmiňuje, že toto uspořádání bylo zavedeno Mojžíšem, avšak rada Mojžíšova tchána v této souvislosti není zmíněna. Zodpovědnost za toto uspořádání je tedy připisována výhradně Mojžíšovi. Zadruhé, zavedení zákona o soudcích je v deuteronomistické tradici zmíněno až poté, co k Izraeli promluvil Bůh na Chorebu, tedy po uzavření smlouvy Hospodina s Izraelem, nikoli před uzavřením smlouvy na Sinaji, jak je to zachyceno v knize Exodus. Významově je zákon pro soudce založen na smlouvě Hospodina s Izraelem v obou tradicích, avšak v deuteronomistické tradici je tato závislost zdůrazněna i tomu odpovídajícím seřazením událostí – nejdříve smlouva, která je základem legitimacy práva, a potom zákon pro soudce. Ve dvojí zprávě o uspořádání soudní moci, ve Druhé a Páté knize Mojžíšově, a zvláště ve zmiňovaných rozdílech nemusíme spatřovat pokus o dosažení historické přesnosti. Deuteronomistická (novější) redakce zákona pro soudce zdůrazňuje přijetí uspořádání soudní moci za vlastní, i kdyby inspirace k tomu uspořádání přišla z cizího zdroje. Zařazením zákona pro soudce až po uzavření smlouvy na Chorebu zase stvrzuje smlouvu Hospodina s Izraelem jako základ legitimacy práva izraelského lidu.²⁸

5. SOUDNÍ MOC VE SPISECH

Zákon pro soudce se stal součástí moudrosti Izraele. Procesní spravedlnost je opakovaně zmiňovaná ve Spisech (*K'tuvim*), a to jak z hlediska věcného, tak i formálního. Autoři spisů znali právní požadavky na soudce i na účastníky řízení, zvláště na svědky.²⁹ Život podle práva a spravedlnosti byl životní cestou, konkrétním úkolem i zaslíbením izraelského lidu.³⁰ Dvě knihy Paralipomenon kronikářským způsobem místy opomíjejí některé události a jinde zase doplňují dějiny především jižního království tak, aby je interpretovaly a vyzdvihly jeho význam a slávu, a konkrétně „*akcentují přímé zásahy Boží do dějin a jasnou odplatu za konání člověka*“.³¹ Text o ustanovení soudců v 2 Paralipomenon 19,5-11 obsahově odpovídá deuteronomistickému zákonu pro soudce z Deuteronomia: judský král Jóšafat³² nechal ustanovit soudce ve všech opevněných městech po celé zemi a zaručil tak dosažitelnost tohoto úřadu veřejné moci po celé zemi. Poslední kritérium spravedlnosti – věrnost Hospodinu³³ nijak neumenšuje důraz na lidskou odpovědnost během soudního jednání a rozhodování: na pečlivost v práci soudce, nestrannost a neúplatnost.³⁴ Král ustanovil také soud lévijských kněží a starších pro mimořádné případy

²⁸ LEVINSON, op. cit.

²⁹ Srov. Rút 4,1,9 a 11.

³⁰ Srov. KAŠNÝ, op. cit., s. 33–37.

³¹ DOHMEN, Christopher – STEMBERGER, Günter. *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 37. Dvě knihy Paralipomenon patří pravděpodobně mezi poslední knihy, které byly ještě zařazeny do kánonu hebrejské Bible. Jejich poslední redakce sahá pravděpodobně do druhého století př. n. l.

³² Vládl v Jeruzalémě během 9. stol. př. n. l.

³³ 2 Pa 19,6: „*Vždyť nevykonáváte soud lidský, ale soud Hospodinův.*“

³⁴ 2 Pa 19,7: „*Konejte všechno bedlivě. U Hospodina neobstojí žádné bezpráví ani stranění ani úplatky.*“

těch, kdo by se se svými záležitostmi obrátili do Jeruzaléma. Nejvyšší kněz Amarjáš byl ustanoven, aby dohlížel na případy, které se týkaly náboženských věcí, a Zebadjáš byl kompetentní ve věcech královského domu. Ve srovnání s deuteronomistickým zákonem pro soudce zpráva o ustanovení soudců v Paralipomenon nepřináší nic nového, ale jeho interpretace zdůrazňuje věrnost Hospodinovu zákonu jako kritérium i jako cíl soudního rozhodování: „*Budte rozhodní a jedněte. A Hospodin bude s tím, kdo je dobrý*“ (2 Pa 19,11).

6. ZÁKON PRO KRÁLE

Deuteronomium vysvětluje, že stabilní, ne už kočovný život izraelského lidu v zaslíbené zemi vyžadoval instituci krále a zákon pro krále. Tento způsob vedení lidu byl odvozen ze zkušenosti okolních národů. Deuteronomistický zákoník (Dt 12–26), jehož je zákon pro krále součástí, souvisel se sociálními a náboženskými reformami, a s obrannou strategií proti invazi Asyřanů kolem roku 621 př. n. l.³⁵ Judský král Jošijáš v té době pokračoval v soustředování obrany v Jeruzalémě proti invazi ze severu. Do Jeruzalémského chrámu centralizoval kult z celé země. Posílení a soustředění náboženského kultu šlo ruku v ruce s upevněním moci krále a kněží v Jeruzalémě a v Judsku, a s důsledným uplatňováním ustanovení knihy Zákona, která byla nalezena v chrámě (2 K 22,8).³⁶

Zákon pro krále (Dt 17,14–20) pak především stanoví požadavky, podle kterých měl být král vybrán. Za krále směl být ustanoven ten, kdo byl vyvolen Hospodinem, tj. měl podporu proroka. Musel být rodilý Izraelita, nikoli cizinec, tj. směl být vybrán pouze z bratří, z izraelského lidu. Třebaže se v Deuteronomiu zmiňuje zneužití královské moci, deuteronomistický zákoník nepřikazuje, ani nezakazuje dědičné předávání královské moci. Mezi standardními kvalitami kandidáta do královského úřadu není výjimečnost, ale spíše obyčejnost. Výslovně za krále neměl být vybrán ten, kdo měl mnoho koní, mnoho žen, či příliš mnoho stříbra a zlata, a to proto, aby příliš nespolehal na tyto vnější hodnoty.³⁷

Zákon pro krále nedává králi ani moc zákonodárnou, ani soudní, ani nezmiňuje obvyklé úkoly krále v oblasti kultu, hospodářství, obrany země.³⁸ Zákon králi výslovně ukládá, že má pořídit a uchovávat opis zákona, číst ho, tzn. jednat a rozhodovat podle zákona.³⁹ Opis si má pořídit podle zákona uchovávaného lévijskými kněžími, kterým však není dána žádná moc nad zákonem, ale pouze úkol sřížít tento zákon.⁴⁰ Podobně královský úřad nedává králi moc měnit zákony nebo vyhlašovat nové zákony. Král není nad zákonem, ale pod zákonem a vykonává královskou autoritu právě jen v souladu se zákonem Tóry.⁴¹ Podle zákona pro krále královskému úřadu nenáleží soudní moc. Soudní moc je vykonávaná nezávisle na královském úřadu. Tímto vymezením královského úřadu se

³⁵ 2 Kr 22,8–23,3. Srov. BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha: Paseka, 2014, s. 21–22.

³⁶ Srov. LEVINSON, op. cit, s. 1871–1874.

³⁷ VLKOVÁ, op. cit, s. 104–107.

³⁸ Nicholson upozorňuje na absenci obvyklých úkolů krále v Dt 17,14–20 v kontrastu s aktivitami krále Jošijáše, a soudí, že Jošijášova reforma se vztahovala především na obnovu úřadů soudců, kněží a proroků. Srov. NICHOLSON, Ernest. *Deuteronomy and Judean Diaspora*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 101–117.

³⁹ Pořizování opisů ustanovení Tóry, jejich uchovávání a veřejné čtení bylo způsobem tradování Tóry. Srov. Joz 8,32–35.

⁴⁰ Srov. Dt 10,8.

⁴¹ Srov. SONNET, Jean-Pierre. *The Book Within the Book: Writing in Deuteronomy*. Leiden: Brill, 1997, s. 71–83.

zřetelně liší od tradic královských úřadů u okolních národů blízkého východu té doby a také se distancuje od dřívější tradice královského úřadu v Izraeli.⁴²

7. KRÁLOVSKÁ MOC V PROROCÍCH

V knihách Předních proroků posláni a autorita králů zahrnuje moc výkonnou a soudní, nikoli však zákonodárnou. V dějinách izraelských králů je možné identifikovat požadavky deuteronomistického zákona pro krále: Rozhodnutí proroka Samuela ustanovit izraelskému lidu Saula jako prvního krále vychází ze zkušenosti okolních národů i z tehdejší situace lidu (1 S 8,1-22). Saul je vyvolen Hospodinem, a lidem je prohlášen za krále (1 S 10,17-23). První Kniha Samuelova zachycuje jeho vítězství a prohry, a nakonec i jeho odvolání Hospodinem prostřednictvím proroka. 1 S 15,13-16,1 zachycuje formální dialog mezi králem a prorokem, a na základě zákonů a skutečností z doby jeho kralování je král zavržen.

Podobně je zachyceno i kralování Davida a jeho syna Šalomouna. David byl vyvolen nikoli na základě dědičného práva, ale na základě Hospodinova slova k proroku Samuelovi (1 S 16,12-13). Byl pomazán lidem za krále (2 S 2,4) a „*kraloval nad celým Izraelem a zjednával právo (mišpat) a spravedlnost (sedaqah) všemu svému lidu*“ (2 S 8,15).⁴³ Šalomoun byl synem krále Davida, ale podle zákona se stal králem na základě vyvolení, prorockého slova a svolání lidu (1 Kr 1,11-40). Davidův syn Šalomoun, a zvláště jeho soudcovská moudrost se stali příslovečnými.⁴⁴ Od počátku Šalomounovy vlády bylo jasné, že důležitost, jakou přisuzoval král úkolům vládnout a soudit, tedy zjednávat právo a spravedlnost, přesahovala lidské schopnosti, a proto si potřebné schopnosti žádal od Hospodina: „*Hospodine, kéž bys dal svému služebníku srdce vnímavé, aby mohl soudit tvůj lid a dovedl rozlišovat mezi dobrem a zlem. Neboť kdo by dokázal soudit tento tvůj lid, jemuž je tak těžko vládnout?*“ (1 Kr 3,9). Zároveň je zřejmé, že tento králův náboženský postoj ho nevyvazoval z lidské odpovědnosti za vykonávání vlády podle Tóry.⁴⁵

Při čtení svitků Předních proroků je možné všechny události shrnout a říci, že nic lidského, hrdinského i podlého, nebylo králům cizí. Autor textů někdy až schematicky zachycuje události podle hlediska: kralování podle zákona Tóry přináší úspěch a prosperitu, zatímco svévolná vláda v královském úřadu končí neúspěchem a zánikem.

8. KRÁLOVSKÁ MOC VE SPISECH

Obě knihy Paralipomenon v jednotlivých příbězích potvrzují deuteronomistický zákon pro krále. Král David je protagonistou druhé poloviny první Paralipomenon. Nedostatky jeho osobního života a veřejného vládnutí jsou opomenuty a zdůrazňuje se pouze jeho věrnost úřadu krále. Nastolení Davida králem je sepsáno přímo vzorově: „*Pak přišli všichni izraelští starší ke králi do Chebrónu a David s nimi v Chebrónu uzavřel před Hospodinem smlouvu. I pomazali Davida za krále nad Izraelem podle Hospodinova*

⁴² Srov. LOHFINK, op. cit., s. 147 a LEVINSON, op. cit., s. 1878–1882.

⁴³ Srov. také 1 S 8,5-6; 2 S 14,1-33 a 15,2-6.

⁴⁴ Srov. 1 Kr 3,16-28.

⁴⁵ Srov. požehnání, které vyslovila královna ze Sáby (1 Kr 10,9 a Žalm 72,1-2).

slava skrze Samuela“ (1 Pa 11,3). Kandidát na krále byl vybrán Hospodinem, a prorok to oznámil lidu a starším, kteří ho přijali a nechali pomazat za krále.

1 Pa 28,5 zdůrazňuje moment vyvolení Hospodinem v případě ustanovení krále Šalomouna. Prosperitu jeho kralování dává do souvislosti s dodržováním ustanovení Tóry.

Příběh krále Uzijáše (2 Pa 26,1-22) ilustruje explicitně několik momentů deuteronomistického zákona pro krále. Královská moc je podřízena zákonu: královská rozhodnutí, která jsou v souladu s ustanoveními Tóry, vedou k prosperitě, zatímco královská rozhodnutí, která porušují zákon, končí destrukcí. Královská moc je oddělena od pravomocí kněží. Král není kompetentní vstupovat do chrámu, aby tam činil rozhodnutí v rozporu s autoritou kněží. Naopak text vyzdvihuje statečnost kněží, kteří rozdělení pravomocí a úkolů hájí i tváří v tvář úspěšnému a mocnému králi.

Podřízení jednotlivých mocí ustanovením Tóry je zřetelné i v případě královského úřadu. Tento požadavek deuteronomistického zákona se stává základním interpretačním schématem událostí v Zadních prorocích i ve Spisech: vláda podle ustanovení Tóry znamená moudrost a přináší prosperitu a požehnání, avšak svévolná, protizákonná rozhodnutí vedou do zkázy.⁴⁶

9. ZÁKON PRO KNĚZE

Dt 18,1-8 stanoví právní postavení Léviova kmene v izraelském lidu. Zatímco ostatní kmeny dostaly jednotlivá území, na kterých a ze kterých žily, Lévijsi nedostali vlastní území a měli žít z obětí, které ostatní přinášeli Hospodinu.⁴⁷ Toto ustanovení mělo zabezpečit lévijské kněze, aby mohli nezávisle vykonávat své specifické poslání v rámci izraelské společnosti. Úkoly a pravomoci lévijských kněží zahrnovaly trojí oblast: výkon kultu a rozhodování v oblasti posvátných záležitostí (Dt 18,5),⁴⁸ rozhodování mimořádných soudních případů (Dt 17,8-10),⁴⁹ a dohled nad čtením, tj. vyučováním a zachováváním Tóry (Dt 17,11).⁵⁰

Součástí sociálních a náboženských reforem za krále Jošijáše v letech 631–630 př. n. l. bylo soustředění výkonné moci do rukou krále a soustředění kultu do jeruzalémského chrámu.⁵¹ Dřívější venkovští lévijské kněží, kteří legitimně vykonávali kult v místních svatyních, tím ztratili nejenom svůj úkol, ale také zdroj obživy. Deuteronomistický zákon pro kněze jim otevřel možnost se přemístit na jiné místo kultu, které Hospodin vyvolil, tj. do Jeruzaléma.⁵² 2 Kr 23,4-25 zachycuje obtížné momenty obnovy náboženského kultu a jeho soustředění do Jeruzaléma, a ukazuje, že mnozí kněží byli mnohem liknavější v uskutečňování reformy, než to vyžadoval horlivý král Jošijáš.⁵³

⁴⁶ Srov. 1 Pa 29,19; 2 Pa 1,10; 2 Pa 29,2-11 a 31,21; 34,14-28.

⁴⁷ Také Dt 10,8-9 a Dt 12,19.

⁴⁸ Také Dt 21,5a: „... kněží Lévijskí, protože je vyvolil Hospodin, tvůj Bůh, aby mu sloužili a jménem Hospodinyým dávali požehnání.“ Také Dt 10,8.

⁴⁹ Také Dt 21,5b: „Podle jejich výroku se stane při každém sporu a při každém ublížení na těle.“

⁵⁰ Také Dt 24,8; Dt 31,9-13; Dt 27,14n.

⁵¹ Srov. 2 Kr 23,4-25.

⁵² Dt 18,6-8.

⁵³ Ve Spisech a zvláště v 1 a 2 Paralipomenon je vyzdvihovaná role Lévijských kněží v rámci centralizovaného kultu. Srov. 2 Pa 35,2-6.

Zákon pro kněze v oblasti soudního rozhodování navazoval na radu Mojžíšova tchána,⁵⁴ i když ji nezmiňuje, a na Mojžíšovu zkušenost:⁵⁵ „Naskytně-li se ti nějaký mimořádný právní případ, rozsoudit, kdo je vinen vraždou, rozepří, ublížením na těle, tedy jakýkoli sporný případ ve tvých branách, vydáš se k místu, které ti Hospodin, tvůj Bůh, vyvolí. Přijdeš k lévijským kněžím a k soudci, který tam bude v těch dnech, dotážeš se a oni ti oznámí právní nález“ (Dt 17,8-9).⁵⁶ Tento soudní tribunál rozhodoval ve složení jednoho, nebo více kněží⁵⁷ a jmenovaného soudce. Z textu se nedá říci, že se jednalo o odvolací soud. Jednotlivé případy se k tomuto tribunálu nedostaly na základě odvolání proti rozhodnutí „místního“ soudu v bráně, ale v případě, že se jednalo o mimořádnou záležitost, byl takový případ přímo předložen k tomuto tribunálu.⁵⁸

Třetí kompetence byla nová, a zřetelně posilovala autoritu kněžského úřadu. Navazovala na Mojžíšův úkol učit izraelský lid nařízením a právům, aby je dodržovali v zemi, ve které měli žít.⁵⁹ Ukládala kněžím, aby dohlíželi na čtení a zachovávání Tóry: „Budeš jednat podle znění zákona, o němž tě poučí a podle práva, které ti vysvětlí“ (Dt 17,11). Zákon pro kněze však podobně, jako v případě ostatních úřadů tohoto institučního uspořádání státní moci, podřizoval autoritu kněží pod ustanovení Tóry.⁶⁰

10. ZÁKON PRO PROROKY

Zřetelně posílená autorita kněžského úřadu byla vymezená ustanoveními Tóry a dále úřadem proroků. Deuteronomistický zákoník nově zařazuje mezi řádné úřady výkonu veřejné moci také prorocký úřad, jehož úkolem bylo zprostředkování spojení s Hospodinem.⁶¹ Dt 18,9-22 obsahuje především normy o funkci, původu, ustanovení a úkolech proroků. Jejich úloha se zřetelně lišila od úlohy věstců a od role magie, jak byla obvyklá mezi národy, které obklopovaly Izrael.⁶² Funkce proroků nesměřovala k předpovídání budoucnosti a uhýbání před vlastní odpovědností v dějinách, ale byla zaměřena k hledání řešení přítomných záležitostí podle zákona Tóry. Původ tohoto úřadu je odvozen od žádosti izraelského lidu nekomunikovat s Hospodinem bezprostředně, ale skrze prostředníka, a odpovědi Hospodina komunikovat s lidem prostřednictvím proroka Mojžíše a dalších proroků: „Povolám jim proroka z jejich bratří, jako jsi ty. Do jeho úst vložím svá slova a on jim bude mluvit vše, co mu přikáže“ (Dt 18,18).⁶³

⁵⁴ Srov. Ex 18,22.

⁵⁵ Srov. Dt 1,17.

⁵⁶ Podle zápisu ve druhé Paralipomenon judský král Jóšafat (870–848 př. n. l.) ustanovil soudy ve všech opevněných městech a také v Jeruzalémě. Tento soud byl složen z lévijských kněží pod vedením nejvyššího kněze a jeruzalémského guvernéra. Srov. 2 Pa 19,5-11.

⁵⁷ Srov. 1 Pa 26,29.

⁵⁸ Srov. BLENKINSOPP, Joseph. Deuteronomy. In: Englewood Cliffs. *The New Jerome Biblical Commentary*, New Jersey: Prentice Hall, 1990, s. 103. Stěží lze hájit Blenkinsoppův názor, že se v tomto případě jednalo o nejvyšší odvolací soud.

⁵⁹ Srov. Dt 4,14; Dt 5,1 a Dt 6,1.

⁶⁰ Srov. LOHFINK, op. cit., s. 150–152.

⁶¹ Srov. LOHFINK, op. cit., s. 150–151.

⁶² V 2 Kr 23,24 je zpráva o vymýcení věstců a mágů z Jeruzaléma a z Judska podle ustanovení v nalezené knize Tóry (Dt 18,9-13). Srov. také Dt 20,18.

⁶³ Srov. Dt 5,23-31; Dt 18,15.17 a Ex 20,18-21.

Pravým prorokem byl tedy ten, koho povolal Hospodin a on toto oslovení přijal,⁶⁴ kdo patřil k izraelskému lidu a pokračoval v prorockém poslání Mojžíšově. Na rozdíl od úřadu lévijských kněží, který mohli vykonávat pouze příslušníci kmene Lévi, proroci mohli být vybráni z celého izraelského lidu nezávisle na příslušnosti ke kmenu či rodu. Základním kritériem pravdivosti prorocství byl soulad prorocství se zákonem Tóry, a nikoli zázrak, či znamení, kterým by prorok podporoval svoje prorocké slovo. Naopak prorok, který by prorokoval v rozporu se zákonem Tóry, měl být potrestán smrtí.⁶⁵

Deuteronomistický zákoník připouští, že rozpoznání prorokových slov pravdivých od těch smyšlených je náročné, a klade řečnickou otázku: „*V srdci si asi říkáš: Jak poznáme slovo, které Hospodin nepromluvil? Nuže, promluví-li prorok jménem Hospodinovým a věc se nestane a nesplní, nepromluvil to slovo Hospodin. Opovážlivě je mluvil ten prorok sám*“ (Dt 18,21-22). Z této přiznané těžkosti při rozpoznávání pravosti slov proroků vyplývá, že každý jednotlivý Izraelita měl naslouchat prorokům, a zároveň měl hledat a naslouchat Tóře a osobně se rozhodovat a jednat podle práva a spravedlnosti Tóry. Hospodinovo slovo potvrzuje autoritu proroků: „*Odvratte se od svých zlých cest, dbejte na mé příkazy a na má nařízení podle celého zákona, který jsem přikázal vašim otcům a který jsem vám poslal skrze své služebníky proroky*“ (2 Kr 17,13).

Deuteronomistický zákoník tak včlenil prorocký úřad do státoprávního uspořádání Izraele jako jeden z řádných úřadů výkonu veřejné moci. Zatímco dřívější tradice zpravidla stavěla poslání proroků do kontrastu,⁶⁶ do kritické opozice vůči veřejné moci, podle deuteronomistického zákoníku jsou proroci státními úředníky. Význam prorockého úřadu v rámci ústavního práva je ještě zvýrazněn v knihách Zadních proroků⁶⁷ a ve Spisech, v knihách Paralipomenon.⁶⁸

11. VÝKON ÚŘADŮ PODLE PRÁVA

Rozdělení veřejné moci v Izraeli mezi úřady soudů, krále, kněží a proroků je zřetelně prováděno ustanoveními, která podřizují výkon jednotlivých úřadů ustanovením Tóry. Tato ustanovení na jedné straně udělovala a garantovala specifickou autoritu jednotlivým úřadům, a zároveň vždy jejich moc omezovala. Soudní tribunály přijímaly stížnosti a obvinění, posuzovaly je a vynášely rozhodnutí podle zákona. Král nebyl nad zákonem, ale vykonával svoje poslání podle zákona. Ani kněží nebyli nad zákonem, ale byli opatrovateli a učiteli zákona, a případné porušování zákona jim proroci důsledně, vhod i nevhod, vyčítali.⁶⁹ Rovněž prorocký úřad byl podřízen zákonu a za zpronevěru zákona při výkonu prorockého úřadu zákon stanovil přísný trest.⁷⁰ Právní závaznost výkonu úřadů v Izraeli byla zdůrazňována zvláště v situacích, kdy bylo právo opomíjeno a překrucováno. Slova proroka Sofonjáše, která jsou velmi kritická vůči vykonavatelům jednotlivých úřadů, zdůrazňují spravedlnost právě v souvislosti s uplatňováním Jošijášovy

⁶⁴ Srov. Jr 20,7: „*Přemlouvals mě, Hospodine, a dal jsem se přemluvit. Zdolal jsi mě a přemohl.*“

⁶⁵ Dt 18,20.

⁶⁶ Např. 2 S 12,1-14.

⁶⁷ Např. Sf 1,1; 3,3-5 a 3,11-20; Jr 1,1-3; 3,6 a 25,3 a Na 2,1.

⁶⁸ Např. 2 Pa 34,20-28.

⁶⁹ VLKOVÁ, op. cit., s. 111. Srov. Jr 6,13, 8,10, 23,11, Ez 22,26, Oz 5,1, Mal 2,6-9 a další.

⁷⁰ Dt 18,20 a Mi 3,11.

reformy: „*Jeho velmožové jsou uprostřed něho jako řvoucí lvi, jeho soudcové jak vlci za večera, do jitra nenechají nic neohryzaného; jeho proroci jsou chvastouni, muži věrolomní; jeho kněží znesvěcují, co je svaté, znásilňují zákon. Spravedlivý Hospodin je uprostřed něho, bezpráví neučiní, každé jitro vynáší na světlo svůj soud.*“ (Sf 3,3-5).⁷¹

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku je studium principů ústavního práva v hebrejské Bibli se zaměřením na deuteronomistickou tradici. Nejedná se však o studium historického vývoje prvků ústavního práva během staletí biblického Izraele, třebaže by takový přístup byl zcela legitimní a velmi zajímavý zvláště pro odborníky v oblasti studia dějin biblického Izraele a starověkého Blízkého východu. Článek zaměřuje pozornost na krátký text z Deuteronomia, Dt 16,18-18,26, který obsahuje v kompaktní formě ustanovení ohledně výkonu státní moci v Izraeli, a potom hledá a srovnává ustanovení z této listiny s ustanoveními z jiných, dřívějších i pozdějších textů hebrejské Bible. Článek věnuje pozornost ústavněprávním ustanovením této listiny, aniž by si zároveň kladl otázky, nakolik se je v konkrétních historických obdobích dařilo uvádět do praxe, či nakolik byla spíše politicko-náboženským ideálem,⁷² naplňovaným jen částečně, či nakolik zůstala snad jen utopickým modelem.⁷³ Výsledky tohoto článku mohou být užitečné historikům, a zároveň mohou doplnit opomenutou kapitolu z dějin státovědy a ústavního práva v západní tradici.

Právní předpisy v Dt 16,18-18,22 tvoří listinu, která konstituuje instituční uspořádání veřejné moci v izraelské společnosti. Veřejná moc je tu rozdělena mezi úřad soudců, úřad krále, úřad kněží a úřad proroků. Žádný ze zmiňovaných úřadů si nesmí dělat přednostní nárok na výkon moci, ať už na základě tradice, postavení, dědičnosti, či věku nositele daného úřadu, nebo na základě jiných výjimečností a privilegií. Tyto úřady veřejné moci nejsou podřízeny jeden druhému, ani nejsou odvozeny jeden od druhého. Třebaže jsou tyto úřady, co se týká autority, nezávislé a autonomní, tvoří spolu jednu vládu v Izraeli. Co je spojuje, je skutečnost, že jsou konstituovány a vykonávány podle Tóry.

Z hlediska principů ústavního práva je významné, že listina právních předpisů v Dt 16,18-18,22 byla redaktorem Deuteronomia zařazena do deuteronomistického zákoníku jako samostatný a kompaktní celek. K porozumění předpisům této listiny není třeba předchozích ani následujících kapitol Deuteronomia. Listina formuluje principy ústavního uspořádání, a nepředpokládá další úřady, které by odvozovaly svoji moc odjinud. Ustanovení této listiny rozdělují politickou a náboženskou moc v zemi mezi úřady soudců,

⁷¹ Srov. také Mi 3,9-12: „*Slyšte to, představitelé domu Jákobova, vůdcové izraelského domu, vy, kteří si hnusíte právo a překrucujete všechno, co je přímé! Sijón budete krveprolitím, Jeruzalém bezprávím. Jeho představitelé soudí za úplatek, jeho kněží učí za odměnu, jeho proroci věští za stříbro. ... Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny...*“

⁷² Srov. RÜTERWÖRDEN, Udo. Der Verfassungsentwurf des Deuteronomiums in der neueren Diskussion. Ein Überblick. In: Peter Mommer – Winfried Thiel (eds). *Festschrift für Henning Graf Reventlow. Altes Testament Forschung und Wirkung*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994, s. 313–328.

⁷³ Srov. LEVINSON, op. cit., s. 1853. VLKOVÁ, op. cit., s. 115 se zmiňuje o charakterizování ustanovení v Dt 16-18 jinými biblisty jako o „utopických“ a o „ideálním systému“, ve kterém je moc „podivuhodným“ způsobem distribuována mezi různé autority, ale nepokouší se o bližší vysvětlení.

úřad krále, úřad kněží a úřad proroků a stanoví, že moc každého z úřadů je vykonávána podle veřejně vyhlášeného zákona Tóry. V naplňování Tóry hrály jednotlivé úřady svoji roli. Kněží bděli nad zachováním Tóry a vyučovali ji. Proroci ji svým slovem uváděli do praktického života lidu a interpretovali ji do současnosti. Králové se starali o její zachování. Soudcové hledali spravedlnost a právo v rozhodování sporů a žalob právě podle Tóry.

Listina v Dt 16,18-18,22 ve srovnání s jinými biblickými tradicemi neobsahuje radikální změny, spíše jen jednotlivé úpravy. V listině je zachován systém místních soudů a centrálního soudu pro mimořádné případy. Zákon pro krále svěřuje králi pouze výkonnou moc a nezmiňuje už soudní moc, jak je tomu u Předních proroků. Úřad kněží je centralizován a kromě kultovních povinností zahrnuje také povinnost soudit mimořádné případy a pečovat o čtení a dodržování zákona. Úřad proroků se stává řádným úřadem ke zprostředkování Hospodinova slova do jednotlivých konkrétních situací. Listina zdůrazňuje, že jednotlivé úřady jsou ustaveny podle Tóry a nositelé úřadů jsou odpovědní vykonávat úřad ve shodě s ustanoveními Tóry. V současné terminologii bychom mohli shrnout, že rozdělení moci a právní stát patří mezi základní principy ústavního uspořádání, jak jsou obsažené v listině právních předpisů v Dt 16,18-18,22.

doc. Dr. Jiří Kašný, Th.D.

School of Law, Anglo-American University

Jan Provazník

TRESTNĚPRÁVNÍ POMĚR A TRESTNĚPROCESNÍ VZTAH VE SVĚTLE OCHRANY ZÁKLADNÍCH PRÁV – POSUN PARADIGMATU?

Abstrakt: Tento článek se zabývá teoretickou koncepcí trestněprávního poměru a trestněprocesního vztahu s přihlédnutím k postavení oběti ve světle rozhodovací praxe Ústavního soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva. K tématu článek přistupuje se zřetelem na význam teorie společenské smlouvy pro oblast trestního práva a následně předkládá analýzu judikatury výše zmíněných soudů. Závěr ukazuje, že nejen stanoviska, která vytvořila tyto dva přístupy, nemusí nutně být v naprosté vzájemné shodě, ale že i praxe Ústavního soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva vykazují rozdíly. Po tomto dílčím závěru se článek zaměřuje na samotnou možnost oběti být subjektem trestněprávního poměru s přihlédnutím k přístupu zahraničních právních řádů k této problematice, a vytváří několik úvah založených na povaze postavení oběti a jejího vzájemného vztahu ke státu, jakož i k vzájemnému vztahu státu a pachatele se závěrem, že trestněprávní poměr může i nadále přetrvávat ve své dvoustranné podobě, ačkoliv se k němu přidává ještě další – mezi obětí a státem.

Klíčová slova: oběť, pachatel, trestněprávní poměr, trestněprocesní vztah, teorie společenské smlouvy

ÚVOD

V posledních desetiletích na poli trestněprávní teorie¹ dochází neustále k debatám o vztahu retributivní a restorativní justice, jejichž centrální otázku lze vnímat mimo jiné jako povahu konfliktu, který vzniká v důsledku spáchání trestného činu. Tato otázka se bytostně dotýká i postavení subjektu, jehož zájmy se staly předmětem útoku trestného činu, respektive poměr státu a pachatele k této osobě. Dnes již patrně nelze zpochybnit posun od čistě retributivního pojetí trestního práva, v němž se význam této osoby scvrkává pouze na tu součást společnosti, jejímž prostřednictvím byla celá společnost napadena; (tedy pouze na jakousi zasaženou buňku v těle „Leviathana“), a v němž je tedy výhradně stát tím, komu byla finálně způsobena újma a kdo je tedy oprávněn (a vzhledem ke své povaze i povinen) tento čin trestat, k pojetí restorativnímu, které přiznává osobě činem zasažené i autonomní postavení a důležitost.

Rovněž ovšem nelze přísně vzato zpochybnit, že přes tento posun v zásadě stále systémy trestního práva transatlantické civilizace vycházejí z pojetí retributivního, které je novými restorativními trendy toliko „naleptáváno“, byť do té míry, že dnes již nelze prvky restorativní justice vnímat pouze jako jakési doplňky či jemné finesy systému trestního práva, ale jako zcela plnohodnotné jeho součásti, bez nichž by nebyl při současném stavu poznání ani dosti dobře myslitelný.

Do interakce restorativní a retributivní koncepce navíc zasahují ještě jiné koeficienty, vycházející z rostoucí úrovně ochrany lidských práv a základních svobod. Tento článek si klade za cíl analyzovat právě působení těchto koeficientů, realizující se zejména rozhodovací činností ESLP a Ústavního soudu.

¹ Pro účely tohoto článku se přidržím terminologie Solnařovy, citace viz níže.

1. TEORETICKÁ A KONCEPČNÍ VÝCHODISKA

Jakákoliv koncepce, která není monolitická, ale snaží se v sobě kompromisně smířit dvě heterogenní východiska, do nichž navíc budou přimíchávány „vedlejší produkty“ ochrany lidských práv, tj. její deriváty, bude s sebou vždy přinášet rizika v podobě „kouzla nechtěného“, tedy takových aspektů, které neodpovídají ve výsledku ani jednomu z prolínajících se východisek. V systému trestního práva je situace navíc o to složitější, že tenze mezi oběma východisky se odehrává na pozadí dvou vzájemně propojených, ale přesto diferencovaných subsystémů trestního práva, tedy v subsystému trestního práva hmotného i trestního práva procesního.

Retributivní přístup k trestnímu právu je založen na východisku svobody vůle jakožto důvodu, proč může být trestný čin vnímán jako svobodné rozhodnutí pachatele narušit společností obecně uznávané morální či náboženské normy; trest je pak odplatou za toto narušení.² Nemá tak vlastně žádný jiný účel, než „vyrovnat účet“ mezi pachatelem a státem. Přesto tento účel nelze chápat jednostranně jako určitou reakci státu, nepřipouštějící páchaní určité společensky nebezpečné činnosti v dosahu jeho ovlivnění, ale je třeba přihlídnout i k expiační funkci,³ jíž plní vůči pachateli.

Restorativní přístup k trestnímu právu vychází z předpokladu, že trestný čin je především konflikt mezi jednotlivci, tj. pachatelem a obětí,⁴ jehož uspokojivé řešení vyžaduje aktivní participaci všech dotčených stran, jakož i sociálních skupin, z nichž pochází.⁵ Oběti je tedy přiznána v této koncepci významná úloha, a je možno na ni nahlížet jakožto na jeden ze základních stavebních prvků restorativního vztahu. Tu se ovšem ihned supponuje otázka, zda proto oběti náleží i postavení subjektu v základních trestněprávních poměrech či vztazích.

V pojetí trestněprávního poměru a trestněprocesního vztahu existuje široká varieta, což se odráží i v rovině terminologické. Pro účely této práce vyjdeme z termínu trestněprávního poměru v pojetí Solnařově, v němž se jedná o vztah, vznikající spácháním trestného činu, mezi pachatelem a státem, reprezentovaným příslušnými orgány, jehož obsahem je právo a zároveň povinnost státu uplatňovat na pachateli omezení plynoucí z trestní legislativy, povinnost a právo státu postupovat přitom zákonným způsobem, což je zároveň i právem pachatele, který má oproti tomu povinnost takto uložená opatření snášet.⁶

Trestněprocesní vztah se oproti tomu nalézá v rovině procesní, vzniká obviněním ze spáchání trestného činu a jeho subjekty jsou orgány činné v trestním řízení a osoba obviněná ze spáchání trestného činu, kdy obsahem je rovněž právo a povinnost těchto

² VANDUCHOVÁ, M. In: V. Solnař a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. Část III., s. 13.

³ Tj. k funkci očištné, spočívající ve znovupřijetí pachatele do společnosti, lapidárně často vyjadřované jako „splacení dluhu společnosti“.

⁴ Tohoto termínu zde budeme užívat v rovině sémantické v nejširším slova smyslu jako zkratku pro osobu, proti jejímž zájmům byl trestný čin namířen, nikoliv ve smyslu legální definice zák. č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

⁵ Např. KALVODOVÁ, V. Sankční systém trestního práva v evropském prostředí. In: T. Machalová a kol. *K odkazu Jaroslava Kallaba: právně-filosofická východiska trestní politiky v procesu evropské integrace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 237.

⁶ SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*, část I., s. 29.

orgánů uvalovat na obviněnou osobu omezení, vyplývající z trestní legislativy, zde zejména z trestního řádu, povinnost této osoby tato omezení snášet, a obdobný požadavek na zákonný postup jako v případě trestněprávního poměru.⁷ Toto platí pouze pro trestněprocesní vztah hlavní, neboť v trestním řízení se realizuje celá řada trestněprocesních vztahů i s jinými subjekty, než jen tím, proti komu se řízení vede. Takto vymezené pojmy je ovšem třeba přijmout s výhradou, že se jimi nevyčerpává celá množina vztahů, realizující se v souvislosti s aplikací trestněprávní legislativy, neboť jsou přílehlavé pouze vztahům odpovědnostním,⁸ jelikož operují s otázkou viny. Rozlišování mezi odpovědnostními a mimoodpovědnostními vztahy by však činilo následující text značně nepřehledným a málo by prospělo jeho cíli, proto, uvědomujíc si tuto simplifikaci, ponechme mimo odpovědnostní vztahy stranou.

Abychom mohli postoupit dále, je třeba alespoň stručně objasnit filosofické základy, o něž se pojetí trestněprocesního vztahu opírá, neboť nebyl-li by správný předpoklad, nemohli bychom se spokojit s jakýmkoliv, byť správným závěrem, neboť jeho správnost by v takovém případě byla pouze dílem čiročiré náhody. Současné pojetí trestněprocesního vztahu vyplývá dle mého názoru stále z klasické teorie společenské smlouvy. Trestní právo je třeba vnímat jako nástroj zabránění války všech proti všem, kvůli čemuž vůbec dle Hobbesovy teorie lidé pomyslnou společenskou smlouvu uzavřeli.⁹ Historický vývoj byl podstatně složitější, dlouhou dobu trestní normy (ne vždy ještě zcela zřejmě oddělitelné jako normy právní od jiných normativních systémů) válku všech proti všem nevy-mycovaly, ale jen jí jistým způsobem stanovovaly mantinely. Ačkoliv tak za velký historický úspěch bylo tedy možno považovat zavedení už z dnešního pohledu stále velmi primitivního konceptu *ius talionis* a trvalo pak ještě mnoho set let, než stát získal monopol na *ius puniendi*, přece nelze tomuto vývoji již od počátku upřít, že trestní právo mělo působit a působí proti *bellum omnium contra omnes*, což lze shrnout do výstižného až mnemotechnického bonmotu, že „*kdyby nebylo právo trestní, bylo by právo pěstní*“.¹⁰ Ač by se mohlo zdát, že odkazy na konsensualistické teorie, staré několik set let, jsou v dnešní době již neaktuální, domnívám se, že přestože byla učení Thomase Hobbesa či Jeana Jacquese Rousseaua v mnohých aspektech překonána, ve svém gros, tedy v myšlenice společenské smlouvy jakožto základu existence státu, zůstávají doposud platná. O tom svědčí ostatně i ustanovení čl. 2 odst. 1 Ústavy České republiky, který deklaruje, že zdrojem veškeré moci ve státě je lid.

I zastánci jiné než na *bellum omnium contra omnes* založené konsensualistické teorie¹¹ musí pak uznat, že společenskou smlouvou přenáší jednotlivci na stát část svých přirozených nezadatelných práv, a to v rozsahu, v němž tato jeho práva bude stát naplňovat lépe než oni. Ve sféře trestního práva to neznamená jen, že stát bude schopen v případě protispoločenského činu potrestat i pachatele, silnějšího než obět, ale nepochybně i to, že tak učiní přiměřeněji a objektivněji, než jak by učinila ona. Tedy monopol státu na *ius puniendi* je výhodnější pro všechny zúčastněné. Na tyto výklady pak reflektuje

⁷ SOLNÁŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*, část I., s. 29.

⁸ KRATOCHVÍL, V. In: V. Kratochvíl a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 4 an.

⁹ HOBBS, T. *Leviathan*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 88.

¹⁰ Autor má za to, že tento výrok bývá připisován prof. Augustu Miříčkoví.

¹¹ Reprezentovaní např. J. J. Rousseauem.

trestní teorie úmluvy, která v trestném činu spatřuje porušení společenské smlouvy a trest je jí pak náhradou za toto porušení.¹²

Těto teorii konvenuje pojetí ve výše uvedeném „retributivistickém“ duchu, neboť vztah mezi obětí a pachatelem již nemůže ve světle společenské smlouvy být přímý, neboť oběť se vzdala práva potrestat pachatele ve prospěch státu a rozhodla-li by se jej vykonat, tímto výkonem by zároveň porušila společenskou smlouvu. Zároveň však není možno odhlédnout jednoduše od toho, že trestný čin představuje významný zásah do zájmů oběti, který nelze přejít mlčením. Zatímco zejména starší školy trestního práva stavěly do popředí skutek či osobnost pachatele, tedy nepopřávaly dostatečného zájmu právě otázce oběti, dnes již je oběti věnována větší pozornost, a to i v souvislosti s úvahami o trestněprávním poměru, byť se autor nesetkal s tím, že by některá naše publikace oběť přímo označila za jeho subjekt a vycházela z pojetí trestněprávního poměru jakožto vztahu trojčlenného. Při výkladech o vztazích trestněprocesních je situace poněkud jiná, neboť oběť jako poškozený je stranou trestního řízení,¹³ nicméně většina autorů i zde považuje poškozeného za subjekt vedlejšího trestněprocesního vztahu, kdy stranami hlavního trestněprocesního vztahu jsou stále orgány činné v trestním řízení a osoba, proti které se řízení vede.

Oběť je tak v souladu s předcházejícím výkladem vyloučena z uplatňování *ius puniendi*, neboť stojí stranou hlavních právních vztahů, realizujících se v trestním právu hmotném i procesním. Jelikož tak každý účastník společenské smlouvy pozbyl ve prospěch státu právo bránit se útokům proti sféře svých zájmů a odplácet ty úspěšné z nich svépomocí, nabízí se otázka, do jaké míry může na státu vymáhat, aby tak činil místo něj. Půjde nám tedy o to, zda oběť má pozitivní právo vůči státu na kvalifikovanou reakci vůči pachateli. Tuto otázku rozštěpuje bifurkace na právo oběti na stíhání pachatele a právo oběti na potrestání pachatele. Tato práva jsou spolu spojena do té míry, že druhé je podmíněno tím prvním, nicméně jde o podmínku z logického hlediska nutnou, nikoliv však postačující.

Absenci oběti v trestněprávním poměru už tradičně nauka spojovala s tím, že v trestním právu (na rozdíl od práva soukromého) neexistuje nárok oběti na ochranu svého zasaženého práva vůči státu.¹⁴ Toto pojetí přetrvalo velmi silně zakořeněno až do dnešních dní, kdy naše nauka stále za subjekty trestněprávního poměru považuje toliko stát a pachatele a za subjekty hlavního trestněprocesního vztahu orgány činné v trestním řízení a toho, proti komu se řízení vede.¹⁵ Význam oběti zejména v posledních desetiletích ovšem poutal zaslouženou pozornost a nabýval na důležitosti, zejména s tím, jak se postupně rozvíjel akcent na ochranu základních práv jednotlivce. Že trestnou činností takováto základní práva zasažena býti mohou (a to pravidelně dosti citelně), to netřeba dokazovat. Nepřekvapí proto vzrůstající tenze mezi tradičním pojetím subjektů trestně-

¹² SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*, část I., s. 39.

¹³ Ustanovení § 12 odst. 6 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, samozřejmě ovšem s výhradou, že oběť v konkrétním případě pod definici poškozeného spadá.

¹⁴ CÍSAŘOVÁ, D. Několik zamyšlení nad Kallabovou prací „Základy nauky o způsobilosti býti stranou a o příslušnosti soudu v trestním řízení rakouském“. Praha, 1907. In: A. Nett a kol. *Sborník z konference k výročí úmrtí prof. JUDr. Jaroslava Kallaba*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 17.

¹⁵ Kromě v úvodu citované literatury např. JELÍNEK, J. In: J. Jelínek a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2011, s. 19 an., FENYK, J. In: D. Císařová – J. Fenyk – T. Grívna a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: ASPI, 2008, s. 13 an., MUSIL, J. In: P. Šámal – J. Musil – J. Kuchta a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vydání. Praha: C. H. BECK, 2013, s. 4.

právního poměru a trestněprocesního vztahu a narůstající ochranou práv oběti, hrozící do tohoto tradičního pojetí vpadnout.

2. PŘÍSTUP ÚSTAVNÍHO SOUDU K POSTAVENÍ OBĚTI

Není ve sféře pozitivního práva povolanejší orgán k posuzování této otázky, než Ústavní soud. Ten se hozené rukavice již mnohokrát chopil a v jeho judikatuře je tak možno vysledovat relativně koherentní právní názor na danou otázku. Ústavní soud vyvodil ze znění článků 39 a 40 Listiny základních práv a svobod závěr, že stíhání trestného činu i jeho potrestání je věcí vztahu mezi státem a jeho pachatelem¹⁶ a tento vztah tedy obět neinkluduje, neboť neexistuje žádné základní právo oběti na „satisfakci“, jež by jí stíhání a eventuální potrestání pachatele mohlo přinést. Ústavní soud tak již poměrně velmi záhy odpověděl na obě výše uvedené otázky negativně a na tomto svém stanovisku houževnatě setrval. Jakkoliv jasný a jednoznačný tento závěr byl, jeho odůvodnění již bylo podstatně koncisejší a reliéfnější.

Občas se Ústavní soud spokojil pouze s konstatováním neexistence výše uvedených práv (či alespoň prvního z nich) s tím, že znakem moderního právního státu je monopol státu v oblasti trestního práva¹⁷ a jemu odpovídající monopol veřejné žaloby na zahajování a vedení trestního stíhání¹⁸ bez uvádění bližších právních či filosofických východisek, z jejichž pozic by bylo možno takový závěr učinit.

Za další argumentační podklad Ústavnímu soudu posloužily některé zásady, na nichž je české trestní řízení postaveno, zejména zásada legality a zásada obžalovací, ve spojení s čl. 80 Ústavy České republiky.¹⁹

Další z argumentační linie, po níž Ústavní soud dospěl ke zmíněnému závěru, bylo koncepční vymezení postavení oběti v našem trestním řízení. Ač na jednu stranu Ústavní soud uznal, že postavení oběti (respektive v těchto konotacích poškozeného) se nevyčerpává nároky v adhezním řízení,²⁰ odpírá oběti přiznat v rámci trestního řízení právo na spravedlivý proces a procesní rovnost, které svědčí „zejména“ obviněnému.²¹ Slůvko „zejména“ je poměrně překvapivé, neboť kromě obviněného v řízení další subjekt, který by byl vzhledem ke své podstatě způsobilý být nositelem základních práv a svobod, představuje právě obět jakožto poškozený, nicméně vzhledem k tomu, že jemu jsou tato práva upřena, měl Ústavní soud na mysli pravděpodobně ještě zúčastněnou osobu, eventuálně osobu obhájce.

Ústavní soud se tak ustálil na pozici, nepřiznávající oběti právo na trestní stíhání, jíž odpovídá zásada státního monopolu na trestní stíhání. V jejím rámci pak Ústavní soud popřává orgánům veřejné žaloby poměrně širokou volnost při výkonu svého ústavně vymezeného poslání²² a nezasahuje do něj s výjimkou markantních excesů, které před-

¹⁶ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 26. 2. 1997, sp. zn. II. ÚS 361/96, publ. jako U 5/7 SbNU 343.

¹⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 8. 4. 1998, sp. zn. I. ÚS 84/99, publ. jako U 29/14 SbNU.

¹⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 2. 2007, sp. zn. IV. ÚS 264/06.

¹⁹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 27. 9. 2000, sp. zn. ÚS 249/2000, publ. jako U 34/19 SbNU 303.

²⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 6. 2001, sp. zn. I. ÚS 570/99, publ. jako N 87/22 SbNU 227.

²¹ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 9. 11. 2004, sp. zn. III. ÚS 587/04, publ. jako U 53/35 SbNU 621.

²² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 19. 2. 2007, sp. zn. IV. ÚS 264/06, usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 24. 4. 2009, sp. zn. III. ÚS 8/03.

stavuje např. absence dostatečného odůvodnění přezkoumávaného usnesení;²³ ovšem zřetelně dále Ústavní soud deklaroval, že možnost takovýchto zásahů má být pojata velice restriktivně.²⁴

Není-li možno přiznat oběti právo na trestní stíhání či potrestání pachatele na ústavní úrovni, není tím ještě dáno, že oběti nesvědčí vůbec žádné ústavně garantované právo na ochranu před trestnou činností. Nelze-li totiž zásadně shledat možnost oběti brojit proti nedostatečné aktivitě státu při stíhání a trestání trestné činnosti prostřednictvím prokazovaného zásahu do práva na spravedlivý proces, není jí tím ještě upřena možnost domáhat se téhož prostřednictvím prokazovaného zásahu do jiných jejích základních práv a svobod. Ačkoliv již dříve musel Ústavní soud právo tzv. účinného vyšetřování ve své rozhodovací praxi zvažovat, frapantně je v českém kontextu zdůraznil Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“) v notoricky známé kauze Eremiášová a Pechová proti České republice.²⁵ V tomto případě ESLP shledal porušení práva na život dle čl. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), a to ačkoliv k vlastní skutečnosti úmrtí se nevyjadřoval a toto porušení shledal toliko ve sféře procesní, neboť dospěl k závěru, že toto úmrtí nebylo dostatečně prošetřeno.

3. PŘÍSTUP ESLP K PRÁVU NA STÍHÁNÍ

Zmíněná kauza poukazuje na skutečnost, že ESLP nahlíží na právo na trestní stíhání oběti poněkud odlišně. Judikatura ESLP v těchto souvislostech vychází ze skutečnosti, že stát má pozitivní povinnost chránit jednotlivce před zásahy do jejich základních práv (či svobod), zejména do práva na život.²⁶ Dalším krokem je přiznání práva účinného vyšetřování v případě, že k takovému zásahu mělo dojít ze strany nositelů veřejné moci, typicky policistů či vojáků a jednotlivců vznesl „hájitelné“ (tzn. do určité míry plausibilní) tvrzení o tom, že do jeho základních práv bylo zasaženo ze strany takovýchto nositelů.²⁷ Následovalo přiznání práva na konkrétní opatření k ochraně fyzické integrity jednotlivce v případech, kdy je důvodné se domnívat, že by tato mohla ze strany jiného jednotlivce být narušena.²⁸ Toto právo ovšem bylo zúženo pouze na situace, kdy důvody, zakládající potřebnost této ochrany, byly bezprostřední povahy a vyplývaly z aktuálních okolností.²⁹ Odtud byl již jen krok k rozšíření práva na účinné vyšetřování i pro případy, kdy se takového zásahu neměli dopustit nositelé veřejné moci (původcem zásahu byl tedy jiný jednotlivce), ale tito měli v souladu se svými pravomocemi takovýto zásah řádně prošetřit.³⁰

Takovéto účinné vyšetřování musí pak splňovat několik atributů, např. být vedeno nezávislým a nestranným orgánem s určitou mírou veřejné kontroly,³¹ musí být dosta-

²³ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 3. 7. 2003, sp. zn. III. ÚS 511/02, publ. jako N 105/30 SbNU 471.

²⁴ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5. 2. 2004, sp. zn. III. ÚS 554/03, publ. jako U 4/32 SbNU 467.

²⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16. 2. 2012, č. stížnosti 23944/04.

²⁶ Rozsudek ESLP ve věci L.C.B. proti Spojenému království ze dne 9. června 1998, sp. zn. 23413/94.

²⁷ Rozsudek ESLP ve věci Assenov a další proti Bulharsku ze dne 28. října 1998, sp. zn. 24760/94.

²⁸ Rozsudek ESLP ve věci Osman proti Spojenému Království ze dne 28. 10. 1998, č. stížnosti: 23452/94.

²⁹ Rozsudek ESLP ve věci Mastromatteo proti Itálii ze dne 24. 10. 2002, č. stížnosti 37703/97.

³⁰ Viz i předchozí rozsudek ve věci Osman, dále rozsudek ESLP ve věci M. C. proti Bulharsku ze dne 4. 12. 2003, č. stížnosti 39272/98.

čující k identifikaci pachatelů, obět k němu musí mít účinný přístup,³² musí si držet svůj minimální standard nehledě na mimořádnost okolností, v nichž je vedeno,³³ v určitých specifických případech se jeho standardy zvyšují³⁴ atd.

V odkazované věci M. a C. proti Bulharsku zároveň dále ESLP vyslovil požadavek kriminalizace určitých intenzivních zásahů do nejdůležitějších základních práv a svobod (v předmětné věci šlo o tvrzené znásilnění) jakožto předpokladu jejich účinného postihu. Toto rozhodnutí rozvinulo dřívější doktrínu ESLP, že k účinné ochraně před určitými zásahy do základních práv a svobod nepostačí jejich postih v mezích soukromoprávní odpovědnosti, ale že minimální úroveň ochrany před nimi nutně vyžaduje odpovědnost trestněprávní.³⁵

Dosud uvedená judikatura ovšem nevytváří jakousi jednotnou linii ochrany základních práv a svobod *en bloc*, neboť se týká toliko velmi intenzivních zásahů do práv z „tvrdého jádra“ základních lidských práv (typicky právo na život a právo nebýt mučen). U zásahů méně závažných postačí nižší standard ochrany. Například v případě nedbalostního zásahu do práva na život postačí tak odpovědnost soukromoprávní.³⁶

Abychom se dostali stručně k jádru věci,³⁷ ESLP přiznává oběti právo na účinné vyšetřování, které je ovšem vzhledem k postavení oběti v řízení v několika aspektech relativní. Jak je uvedeno výše, prvním omezením je uplatnitelnost (ve vztahu k trestnímu řízení) jen v případě některých zásahů do základních práv či svobod jednotlivce, někde postačí pouze uplatnitelnost v civilním řízení. Není bez zajímavosti, že ESLP v těchto intencích vychází z dichotomie soukromoprávní/trestněprávní řízení (Rajkowska, Ciechońska, Calvelli a Cigliová), tedy nezvažuje dostatečnost či nedostatečnost např. správního postihu. Dále je podstatné, že jde o právo na řízení, nikoliv na výsledek,³⁸ navíc oběť nemůže uplatňovat toto právo samostatně, ale musí je spojit s určitým svým formálním postavením v řízení, jímž uplatňuje některé své právo, přiznané oběti v jejím postavení jejím členským státem (typicky uplatnění práv poškozeného, nároku v adhezním řízení).³⁹

Oba tyto relativizující závěry jsou ovšem samy do značné míry relativizovány. ESLP totiž přiznává oběti zvláštní zájem v řízení, odlišný od zájmu veřejné žaloby, vůči němuž není ani apriorně antagonistický, ani apriorně kooperační⁴⁰ (a není redukovatelný jen na pouhý zájem na úspěchu adhezně uplatněného nároku), což by svědčilo pro přiznání i zcela samostatného postavení oběti, nepodmíněného uplatněním jakýchsi „záminkových“ práv. Úspěšně zrelativizovat lze dokonce i zdánlivě neotřesitelné tvrzení, že oběť

³¹ Rozsudek ESLP ve věci Audrey a Paul Edwardsovi proti Spojenému království ze dne 14. 3. 2002, stížnost č. 46477/99.

³² Rozsudek ESLP ve věci Nikolova a Velichkova proti Bulharsku ze dne 18. května 2000, č. stížnosti 41488/98.

³³ Rozsudek ESLP ve věci Kaya proti Turecku ze dne 28. března 2000, č. stížnosti 22535/93.

³⁴ Např. je-li zde podezření, že útok na oběť byl rasově motivován – rozsudek ESLP ve věci Menson a další proti Spojenému království ze dne 6. 5. 2003, č. stížnosti 47916/99.

³⁵ Rozsudek ESLP ve věci X. a Y. proti Nizozemí ze dne 26. března 1985, stížnost č. 8978/80.

³⁶ Rozsudek ESLP ve věci Calvelli a Cigliová ze dne 17. 1. 2002, č. stížnosti 32967/96, rozsudek ESLP ve věci Ciechońska proti Polsku ze dne 14. 6. 2011, stížnost č. 19776/04.

³⁷ Neboť možnosti studia různých konotací práva oběti ve vztahu ke státu začínají v judikatuře ESLP být téměř neomezené.

³⁸ Rozsudek ESLP ve věci Rajkowska proti Polsku ze dne 27. 11. 2007, stížnost č. 37393/02.

³⁹ Rozsudek ESLP ve věci Perez proti Francii ze dne 12. 2. 2004, stížnost č. 47287/99.

⁴⁰ Rozsudek ESLP ve věci Bergerová proti Francii ze dne 3. 12. 2002, č. stížnosti 48221/99.

nemá právo na potrestání pachatele. V tomto směru je přelomový rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci Gäfgen proti Německu.⁴¹

Zde ESLP dospěl k závěru, že ačkoliv bylo tvrzené porušení práva stěžovatele nebýt mučen ze strany orgánů veřejné moci dostatečně prošetřeno a oficiálním vyšetřováním zjištěno, tresty, které za ně byly uloženy pachatelům, byly nepřiměřeně nízké, čímž bylo stěžovatelovo základní právo nebýt mučen porušeno. ESLP zde tak přiznal nejen právo na účinné prošetření potenciálních neoprávněných zásahů do některých základních práv, ale dokonce i právo na účinné potrestání takových zásahů při jejich konstatování. Odůvodnění spočívá v nutnosti generální prevence prostřednictvím prevence individuální, neboť jinak by nebyly případní „narušitelé“ dostatečně odstrašeni.

4. REFLEXE ZÁVĚRŮ ESLP ÚSTAVNÍM SOUDEM

Ústavní soud přesně v intencích judikatury ESLP přiznává právo na dostatečné prošetření v případě zásahů do těch základních práv, u nichž dle judikatury ESLP toto právo připouští,⁴² ovšem k radikálnímu přehodnocení svých dosavadních závěrů Ústavní soud nepřikročil. Je tedy třeba vytknout zde fragmentární přístup, kdy povinnost účinného vyšetřování státu (a jí korespondující právo na účinné vyšetřování jednotlivce) byla dovozena induktivně jako derivát jiných základních práv, nikoliv deduktivně z určité koncepce vzájemných vztahů státu, oběti a pachatele. Jinými slovy, na koncepční úrovni nedošlo k přehodnocení otázky trestněprávního poměru a trestněprocesního vztahu a je tak možné klást si otázku, zda je právo účinného vyšetřování derivátem všech základních práv, zaručených Úmluvou a pakliže ano, zda to platí i o těch základních právech, zaručených jinými právně závaznými zdroji. Jen v případě obou kladných odpovědí by byla vyloučena možnost rozdílného přístupu k různým kategoriím obětí. Jelikož ESLP ani Ústavní soud nikdy explicitně nevyjádřily, že právo na účinné vyšetřování je právem obecným, ale zvolily induktivní, parciální přístup, je třeba na prvu z otázek odpovědět záporně. Tím se ovšem ihned nabízí námitka tohoto přístupu, že dochází k diskriminaci jednotlivých skupin obětí. Domnívám se, že tuto námitku by bylo možno snadno překonat poukazem na to, že jednotlivá základní práva a svobody požívají různou úroveň ochrany, a tudíž že se liší i prostředky této ochrany. Ostatně i v rámci skupiny obětí, u nichž bylo zasaženo do jejich práva na život, existuje diferencovaný přístup stran přiznání práva na účinné vyšetřování, jež zrekapituloval Ústavní soud v odkazovaném usnesení I. ÚS 2886/13.

Současnou pozici Ústavního soudu by tedy bylo možno uzavřít na tom, že podle dosavadního názoru Ústavního soudu oběť není subjektem trestněprocesního vztahu a že ochrana oběti před trestnou činností je realizována na základě zvláštního (tedy od trestněprocesního poměru odlišného) vztahu mezi obětí a státem, realizujícího se prostřednictvím práva na účinné vyšetřování porušení některých základních práv či svobod oběti zásahem v podobě trestného činu.⁴³

⁴¹ Gäfgen proti Německu (Velký senát) ze dne 1. 6. 2010, č. stížnosti 22978/05.

⁴² Právo na život dle čl. 2 Úmluvy – např. usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 29. října 2013, sp. zn. I. ÚS 2886/13; právo nebýt mučen či podroben nelidskému či ponižujícímu nakládání či trestání dle čl. 3 Úmluvy – např. usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 17. 1. 2012, sp. zn. I. ÚS 745/11.

⁴³ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 28. 6. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 17/10, publ. ve sbírce zákonů pod č. 232/2011 Sb., odst. 61, 62.

5. K MONOPOLU NA TRESTNÍ STÍHÁNÍ V MODERNÍM PRÁVNÍM STÁTĚ

Takto strohému tvrzení by jistě bylo možno oponovat příklady zahraničních přístupů některých vyspělých států. Jakkoliv by bylo nesmírně obtížné posuzovat tyto příklady v rovině hmotněprávní, která je velmi abstraktní, v rovině procesní bude z konkrétních práv obětí a jejich systematického zakotvení možno usuzovat i na postavení, jaké oběť má v trestněprocesním vztahu, respektive při ještě vyšší míře abstrakce ve vztazích pachatel–stát–oběť, vyplývajících z výše uvedených úvah o společenské smlouvě.

Tak např. v Německu má oběť hned několik nástrojů, jakými může dosáhnout stíhání pachatele. Existují tam tzv. návrhové delikty, které je možno stíhat pouze na explicitní návrh poškozeného,⁴⁴ jedná se většinou o méně závažné trestné činy, na jejichž stíhání není velký veřejný zájem. V zásadě však tyto trestné činy primárně na návrh oběti stíhají orgány činné v trestním řízení jako součást veřejné moci, ačkoliv, jak uvádíme níže, většina z nich je návrhových. Obecně (tedy nejen v případě návrhových deliktů) platí, že není-li oběť spokojena s tím, že přípravné řízení neskončilo obžalobou (tam, kde se státní zástupce rozhodne zastavit trestní stíhání), svědčí jí právo stížnosti, již může dosáhnout toho, že soud nařídí státnímu zástupci, aby obžalobu podal.⁴⁵ Obdobné právo stížnosti zakotvuje i náš trestní řád, ovšem za určitých okolností může oběť dle německého trestního řádu dokonce podat ryze soukromou obžalobu, aniž by jí stíhala povinnost dodržet zásadu subsidiarity, tedy aniž by věc nejprve vyšetřovaly příslušné orgány veřejné moci.⁴⁶ Tuto možnost má oběť pouze v případě, že vůči ní byl spáchán některý z taxativního výčtu trestných činů (porušení domovního míru, pomluva, porušení tajemství přepravovaných zpráv, ublížení na zdraví, nebezpečné pronásledování, vyhrožování, podplácení, poškození cizí věci, opilství⁴⁷ plus některé trestné činy související s trestněprávní ochranou hospodářské soutěže a práv duševního vlastnictví), jimž je společné, že jejich objektem je některý z oprávněných individuálních zájmů jednotlivce. Vzhledem k nižší míře zainteresovanosti společnosti jako celku na ochraně před těmito trestnými činy nepřekvapí, že většina těchto činů spadá rovněž pod kategorii návrhových deliktů (výjimku tvoří např. některé případy nebezpečného pronásledování či vyhrožování). Poslední z možností německé oběti, jak dosáhnout stíhání a případného odsouzení pachatele, je připojení se k řízení na stranu veřejného žalobce s tzv. vedlejší žalobou (*die Nebenanklage*).⁴⁸ Toto právo svědčí oběti jen některých, zpravidla těch závažnějších trestných činů (sexuální trestné činy, pokus vraždy či pokus vraždy se zvláštní mírou viny, jiná násilná trestná činnost atd.).

Jakkoliv je z hlediska procesního institut vedlejší žaloby velmi zajímavý, prizmatem zkoumání pozice oběti v trestněprocesním vztahu a trestněprávním poměru se jeví jako podstatné pouze právo oběti dle § 400 německého trestního řádu, které jí umožňuje kvalifikovaně brojit proti případům, kdy soud odmítne „otevřít“ hlavní líčení a právo oběti dle § 401 německého trestního řádu, který dokonce oběti, je-li vedlejším žalobcem, přiznává samostatné právo odvolání, což je jistou indikací nejen práva na trestní

⁴⁴ Např. §§ 243 odst. 2, 247, 248a německého trestního zákoníku.

⁴⁵ § 172 an. německého trestního řádu.

⁴⁶ § 374 an. německého trestního řádu.

⁴⁷ Postupně dle §§ 123, 185–189, 202, 223 a 229, 238, 241, 303, 323a německého trestního zákoníku.

⁴⁸ § 395 an. německého trestního řádu.

stíhání, ale i na potrestání (jistěže nikoliv v absolutním slova smyslu, tedy na bezpodmínečné potrestání dle představ oběti, ale přiznání práva zpochybnit rozhodnutí soudu nezávisle na veřejné žalobě je nepochybně markantní prvek, vtahující obět do trestně-procesního vztahu, neboť tato není odkázána zcela na veřejnou žalobu, ale svou aktivitou během procesu před soudem prvního stupně i před odvolacím soudem může velmi účinně podporovat výsledek řízení v podobě odsouzení pachatele).

Obdobně je tomu i v Rakousku, kde rovněž existuje kategorie návrhových deliktů,⁴⁹ ohledně nichž má právo iniciovat trestní řízení jediné obět svou soukromou obžalobou a přípravné řízení pod taktovkou orgánů činných v trestním řízení se v takovém případě vůbec nekoná.⁵⁰ Dále v Rakousku funguje institut subsidiární žaloby, který umožňuje oběti převzít obžalobu tehdy, jestliže veřejný žalobce obžalobu vezme zpět.⁵¹

Polský trestní řád umožňuje jak podání soukromé obžaloby,⁵² tak i vedlejší žalobu po boku veřejného žalobce či pro případ, že by snad veřejný žalobce ve vedení obžaloby nepokračoval.⁵³ Ve Španělsku existuje nejen možnost konkrétně zasažené oběti podat soukromou obžalobu na „svého“ pachatele, ale je možná i tzv. *actio popularis*, tedy trestní obžaloba ve veřejném zájmu, podaná soukromým subjektem (zpravidla nevládní obecně prospěšnou organizací), který nebyl trestným činem přímo zasažen,⁵⁴ v zemích s angloamerickou právní tradicí rovněž stále existuje možnost podání soukromé obžaloby v trestních věcech⁵⁵ (i když v současné době nejsou soukromé žaloby příliš obvyklé vzhledem k existenci specializovaných orgánů veřejné moci, zastupujících veřejnou žalobu, vzhledem k jejich zkušenostem a působení).

Ve Francii existuje poměrně specifická úprava, kdy právo oběti podat trestní obžalobu za podmínek stanovených zákonem předjímá již čl. 1 věta druhá trestního řádu, nicméně dále se text tohoto předpisu zabývá spíše možnostmi poškozeného uplatnit nárok na náhradu škody v adhezním řízení (*l'action civile*).⁵⁶ Francouzský trestní řád ovšem upravuje zvláštní postup, jímž může obět „obejít“ přípravné řízení, jež se odehrává zásadně v gesci orgánů činných v trestním řízení, a pomocí tzv. přímého předvolání (*citation directe*) dosáhnout u méně závažných kategorií trestných činů⁵⁷ projednání trestného činu, jenž byl proti ní namířen, přímo soudem.⁵⁸

Jak vyplývá z těchto víceméně náhodných příkladů, v zahraničních úpravách do jisté míry oběti právo na stíhání pachatele svědčí, byť ve většině z nich je toto právo nějakým způsobem omezeno. V podobě přímé soukromé obžaloby se typicky vztahuje pouze k určité kategorii trestných činů, které chrání dominantně individuální soukromý zájem

⁴⁹ Např. trestný čin svémocné léčby dle § 110, porušení listovního tajemství dle § 118, porušení obchodní tajemství dle § 122, „sňatečního klamu“ dle § 193 atd. rakouského trestního.

⁵⁰ § 71 odst. 1 rakouského trestního řádu.

⁵¹ § 72 rakouského trestního řádu.

⁵² Čl. 59 an. polského trestního řádu.

⁵³ Čl. 53 polského trestního řádu.

⁵⁴ GOMÉZ-JARA DIÉZ, C. – CHIESA, L. E. In: K. J. Heller – M. D. Dubber a kol. *The Handbook of Comparative Criminal Law*. Stanford: Stanford University Press, 2011, s. 495.

⁵⁵ FENYK, J. *Vademecum státního zástupce*. Praha: ASPI, 2003, s. 455.

⁵⁶ Čl. 2 an. francouzského trestního řádu.

⁵⁷ Ve Francii se uplatňuje dle čl. 111-1 francouzského trestního zákoníku tripartice trestných činů dle závažnosti sestupně na zločiny, přečiny a přestupky (*crimes, délits et contraventions*), přičemž přímé předvolání připadá v úvahu jen u přečinů a přestupků.

⁵⁸ Čl. 389–392-1 a 550–556 francouzského trestního řádu.

a i zde většinou existuje možnost veřejného žalobce obžalobu převzít, dospěje-li k závěru, že na stíhání je veřejný zájem. V podobě možnosti převzít trestní stíhání či alespoň iniciovat přezkum rozhodnutí veřejného žalobce obžalobu nepodat je takovýmto omezením právě subsidiarita (veřejná obžaloba má tedy jakési přednostní právo). Dalším obvyklým omezením je složení finanční zálohy na náklady provedeného stíhání, neboť v případě soukromých žalobců není zaručeno, že prostředky, vynaložené na řízení z veřejných prostředků, budou vynaloženy účelně. V některých státech (např. Francie) lze v případě zprošťujícího rozsudku v případech, iniciovaných soukromým žalobcem, tomuto uložit dokonce i pokutu.

Nelze tedy vzít za prokázané, že již sama koncepce moderního právního státu je nerozlučně spjata s bezvýjimečným monopolem státu na vyšetřování a stíhání trestné činnosti. Jistě by bylo velice liché tvrdit, že např. Německo, země, v níž má koncepce právního státu svůj původ a jež byla a stále je našemu právnímu myšlení v otázkách ústavního práva (jakož i všech ostatních právních disciplín) zdrojem neutuchající inspirace, by nespadlo pod pojem „moderního právního státu“, stejně jako Francie, kolébka lidských práv, či Velká Británie, líheň moderního parlamentarismu. Jelikož tedy existují moderní právní státy, které do jisté míry umožňují soukromou iniciaci trestního řízení, bylo by zapotřebí hledat jiné důvody, jež by výše uvedený závěr Ústavního soudu opravňovaly. Tyto důvody by pak patrně měly specificky vyplývat z českých poměrů.

6. K ARGUMENTACI ZÁKLADNÍMI ZÁSADAMI ČESKÉHO TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Tyto základní zásady vyplývají ve své konkrétní podobě ovšem „pouze“ z pozitivní právní úpravy a nikoliv z ústavních maxim a bylo by možno je tak ústavně konformně modifikovat, navíc jsou až projevem určité základní koncepce trestněprávního poměru (respektive trestněprocesního vztahu, který ovšem z koncepce trestněprávního poměru vychází), nikoliv její příčinou, tedy argumentovat jimi je podobné, jako vyvozovat pevnost základů z pevnosti střechy. Ve výše citovaném usnesení uváděný čl. 80 odst. 1 Ústavy České republiky zase netrakuje více, než že státní zastupitelství zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení. I při respektu k čl. 8 odst. 2 Listiny tedy není *a priori* vyloučeno, aby v trestním řízení existovala *de lege ferenda* i jiná než veřejná žaloba, představovaná nějakým jiným subjektem. V této souvislosti se jeví vhodným uvést historickoprávní argument, že ač, jak uvedeno výše, ani starší nauka nepřiznávala oběti nárok na ochranu jejího práva, zasaženého trestnou činností, již od dob Rakouska-Uherska až do období tzv. právníké dvouletky, tedy včetně období první republiky,⁵⁹ klasického období naší právní vědy, se u nás vyskytovala jak soukromá žaloba pro určité trestné činy,⁶⁰ tak i subsidiární žaloba v případě, že státní zástupce řízení nezahájil či nepodal obžalobu.⁶¹

⁵⁹ Je ovšem pravdou, že prvorepubliková ústava, tedy zákon 121/1920 Sb. Národního shromáždění, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, obdobně ustanovení o postavení státních zastupitelství (respektive prokuratur) neobsahovala a pouze se v čl. 101 odst. 3 omezila na formulaci: „V řízení před soudy trestními platí zásada obžalovací“.

⁶⁰ § 46 zák. č. 119/1873 ř. z., jímž se uvádí trestní řád.

⁶¹ § 47 zák. č. 119/1873 ř. z., jímž se uvádí trestní řád.

Nejedná se tedy v podmínkách našeho domácího právního vývoje o institut exotický, s nímž by naše jurisprudencce neměla zkušenosti. Jistěže vzhledem k době, která uplynula od dob, kdy mohla být u nás vznesena poslední soukromá obžaloba, nelze argumentovat zakořeněnou právní tradicí,⁶² přesto tento argument úplně na relevanci nepozbývá, neboť ústavní pořádek zejména první republiky byl významným inspiračním zdrojem při tvorbě našeho současného ústavního pořádku. Nadto se sluší zmínit, že pokud právo soukromě iniciovat nebo vést trestní stíhání⁶³ přiznával stát v počátcích vývoje moderního právního státu, jehož základní hodnotou je respekt k základním právům a svobodám jednotlivce, pak není zcela zřejmé, proč po návratu *ad fontes* po sametové revoluci, po níž se vývoj ubíral prozatím vždy ve směru rozšiřování obsahu a zvyšování standardu ochrany lidských práv, toto právo „vypadlo“. Jedním z možných vysvětlení by představovala jeho redundance v důsledku dostatečného systematického zajištění práv oběti činností orgánů veřejné moci, jež je více rozvedena níže.

7. K PRÁVU NA POTRESTÁNÍ PACHATELE

Jestliže tedy Ústavní soud posud neuznává právo oběti na trestní stíhání pachatele, je zřejmé, že neuznává ani právo oběti na potrestání pachatele. Ovšem toto právo by patrně ani při ústavní garanci práva oběti na vyšetřování uznáno být nemohlo (viz k tomu ovšem výše). Ač stát tíží povinnost chránit před zásahy do základních práv a svobod všechny jejich nositele, pod níž nepochybně spadá i povinnost chránit své obyvatelstvo před zásahy trestnou činností do jejich oprávněných zájmů, otázka potrestání pachatelů této činnosti se dle mého názoru oběti netýká. Státu vzniká povinnost potrestat každého pachatele, respektive státu lépe vyjádřeno vzniká povinnost s přihlédnutím k zájmům společnosti – a zohlednění zájmů jednotlivce tu není zase nic víc, než parciální aspekt přihlédnutí k zájmům společnosti, neboť respekt k individuálním zájmům jednotlivců prospívá i společnosti jakožto celku – na každý neoprávněný zásah do některých základních práv nebo svobod adekvátně reagovat,⁶⁴ ale oběti identické právo toto po státu vyžadovat nevzniká.

Za povšimnutí stojí, že argument ELSP v rozsudku Velkého senátu ve věci Gäfgen se neopírá nijak bezprostředně o újmu, jíž zásah do práva nebýt mučen vyvolává, nýbrž o potřebu ochrany společnosti působením generální prevence. Ačkoliv tak paradoxně došlo k omezenému uznání práva oběti na potrestání pachatele, nebylo to vůbec kvůli oběti samotné, ale kvůli prospektivní ochraně společnosti jako celku.

⁶² Bylo by to stejně liché, jako argumentují-li dnes někteří ve prospěch nového občanského zákoníku, že se jím navracíme k našim prvorepublikovým právním tradicím, neboť právní tradice má sama o sobě smyslu pouze tam, kde je pevnou součástí obecného právního myšlení, a tedy si ji uvědomuje a ctí většina právníckého stavu; tam, kde v důsledku změny poměrů taková tradice zcela zapadla a prakticky nikdo si ji neuvědomuje a necítí, ztrácí svou argumentační sílu.

⁶³ A to v „plném lesku“, kdy soukromý žalobce byl úplně stejně *dominus litis* přípravného řízení, jako veřejný žalobce – viz MÍŘIČKA, A. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrad, 1932, s. 73. I zde měl ovšem veřejný žalobce možnost do řízení kdykoliv vstoupit, uznal-li veřejný zájem na něm.

⁶⁴ Adekvátní reakce v každém jednotlivém případě totiž nemusí být pouze trest, protože ne vždy je adekvátní reakcí aplikace trestního práva a i je-li, není vždy v jeho rámci adekvátním prostředkem trest.

Ani právo a zároveň povinnost státu potrestat všechny pachatele trestných činů není absolutní, neboť je limitována poměřováním i jiných oprávněných zájmů (a závazků státu vůči svému personálnímu substrátu) v konkrétním případě. V konkrétním případě tak může být správným řešením i takové, v němž vinný pachatel je zproštěn obžaloby pro nedostatek použitelných důkazů či závažné procesní pochybení, ač o jeho vině soud nepochybuje. Zájem na ochraně jednotlivce před svévolí veřejné moci zde může přebít právo oběti na kvalifikovanou reakci státu na vůči ní spáchané bezpráví. Tato situace je v intencích moderního právního státu nevyhnutelná, a proto stát oběti právo na potrestání pachatele garantovat ani nemůže, nemaje je sám. Tak Ústavní soud např. konstatoval, že zproštění viny za aplikace zásady *in dubio pro reo* nezakládá porušení povinnosti státu prošetřit eventuální zásah do základních práv a svobod jednotlivce.⁶⁵ Je otázkou, zda vyjádření Ústavního soudu, že v tomto případě „... je tím stát zproštěn své mezinárodněprávní odpovědnosti“ je dostatečné, neboť stát k ochraně oprávněných zájmů jednotlivců nezavazují pouze mezinárodní závazky, k nimž dobrovolně přistoupil, ale i již naznačené povinnosti, vyplývající pro něj ze společenské smlouvy, která je jeho prvotním základem. Ač uvedená formulace tedy není zcela všeobíhající, lze s jejím duchem souhlasit na základě nastíněných úvah o nutnosti poměřování různých zájmů jednotlivců, které stát musí zvažovat.

Je třeba zastavit se rovněž na důvodu, proč stát vůbec přiznává právo na spravedlivý proces obviněného. Dle mého názoru nelze tento důvod spatřovat opět v ničem jiném, než v konsenzualistické teorii vzniku státu a respektu, který stát přiznává přirozeným právům jednotlivce. Jestliže tak stát vyjadřuje svůj pozitivní závazek vůči jednotlivcům jednak uplatňovat na ně prostředky trestního práva pouze tam, kde měli objektivní možnost se dopředu seznámit s chováním, jež je prostředky trestního práva zapovězeno, a jestliže vyjadřuje i závazek stíhat je pouze postupy *secundum et intra legem*, pak je zřejmé, že stát cítí zdroj, z něhož čerpá své *ius puniendi*. Tímto zdrojem je původní suverenita každého jednotlivce, která stát nutí garantovat jednotlivci ochranu, že vůči němu veřejná moc nebude uplatňována svévolně, tedy že nebude podroben prostředkům trestního práva, bude-li se chovat konformně, i že bude stíhán pouze určitým způsobem, umožňujícím mu účinnou obranu svých zájmů.

Mohli bychom se tedy zcela analogicky ptát, proč stát necítí za nutné respektovat závazek vůči oběti, jež se vzdala své suverenity potrestat pachatele sama, ve prospěch státu, a proč zde stát necítí nutnost garantovat i této osobě, že její odůvodněné zájmy budou ochráněny. Ochrana před svévolí veřejné moci i ochrana před svévolí silnějšího (respektive agresivnějšího) jedince se zdají přitom být zcela rovnocenné legitimními cíli. Česká republika přitom (a na to upozorňují i odkazovaná rozhodnutí Ústavního soudu) koncipuje své trestní řízení na zásadách oficiality a legality, které příkazují orgánům činným v trestním řízení stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví.⁶⁶ Těžko by bylo možno tyto zásady vykládat s přihlédnutím k právům oběti jinak, než že mají zajistit, aby

⁶⁵ Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 17. 5. 2012, sp. zn. IV. ÚS 1455/12, publ. jako U 3/65 SbNU 669.

⁶⁶ Respektive nestanoví-li zákon či mezinárodní smlouva jinak (srov. ustanovení § 2 odst. 3 trestního řádu), tedy přílehavěji lze tuto povinnost formulovat jako povinnost kvalifikovaně reagovat na každý trestný čin, o němž se dozví, neboť věc může být nakonec vyřešena adekvátně i jinak, než trestním stíháním (ačkoliv většinou minimálně bude zahájeno, byť by rezultovalo např. v podmíněné zastavení).

žádný trestný čin nezůstal nepotrestán, tedy naplnit závazek státu k ochraně odůvodněných zájmů jednotlivců, kteří k této ochraně nadále zásadně sami oprávněni nejsou. Výklad, že náš stát má monopol na trestní stíhání i na potrestání, a proto k zavedení těchto zásad může mít i jiný důvod (tedy že jimi hájí některý jiný svůj zájem), zdá se být velmi neakceptabilním, neboť moderní a právní stát, jímž ČR nepochybně je (či alespoň usiluje o to, aby jím byla), nemá jiných vlastních zájmů, než sloužit svým občanům, a proto by jiný takový zájem musel být silnější, než zájem jednotlivce na účinné ochraně svých odůvodněných zájmů před trestnou činností.

8. K MONOPOLU STÁTU NA TRESTNÍ STÍHÁNÍ

Monopol státu na trestní stíhání lze navíc úspěšně relativizovat poukazem na institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním, upravený v ustanovení §§ 163 a 163a trestního řádu. Jestliže stát oběti (v procesním postavení poškozeného) přiznává tak silnou ochranu některých jeho zájmů (zejména určitých vazeb na obviněného⁶⁷), že mu umožňuje „zneutralizovat“ trestní stíhání (a to dokonce bez povinnosti uvést jakýkoliv důvod) přesto, že stát shledává veřejný zájem na stíhání pachatele, pak se lze tázat, proč analogicky nepřiznává stát oběti ochranu opačně i jejím zájmům na stíhání tam, kde veřejný zájem na stíhání není. Odpověď zní, že stát coby ochránce a realizátor veřejného zájmu a zároveň ochránce oprávněných zájmů každého jednotlivce může v konkrétním případě při střetu obou těchto zájmů (jež nutně předpokládá také existenci obou) přiznat tomu individuálnímu větší důležitost. Při quasi střetu individuálního zájmu na stíhání a absence veřejného zájmu na něm nemůže individuální zájem převážít, neboť to, s čím by se měl poměřovat, v konkrétním případě neexistuje. To ovšem ničeho nemění na tom, že monopol státu na trestním stíhání je relativní a je-li terminalizační zásah oběti do něj projevem ochrany jejích zájmů, kteroužto ochranu stát tímto kvalifikovaným způsobem vyjadřuje, pak z tohoto plyne, že oběti a jejím zájmům přece jen jisté samostatné místo v rámci trestněprocesních vztahů přiznává (jiná situace by byla, kdyby právo odepřít souhlas s trestním stíháním stát oběti nepřiznával přímo, ale např. nechal státnímu zástupci možnost v trestním stíhání dle své úvahy nepokračovat, jestliže by zájem oběti na nepokračování převážil veřejný zájem na pokračování – taková úprava by jednoznačně svědčila o monopolním postavení státu na straně veřejné žaloby).

Ačkoliv to takto Ústavní soud neformuluje, bylo by možno učinit závěr, že současná koncepce trestního řízení je vlastně intrinsická garance ochrany oběti před trestnou činností, případně optimální reakce na ni, a proto nevyvstává potřeba na úrovni podústavního pozitivního práva reglementovat konkrétní práva oběti, jimiž by bylo možno těchto hodnot dosáhnout. Jakkoliv by toto východisko bylo v lepším případě neobhajtelně optimistické, v horším pak zcela naivní, mohlo by alespoň teoreticky odůvodňovat, proč oběť v ČR žádná hmatatelná práva na iniciaci trestního stíhání nemá. Za povšimnutí stojí, že i tomuto východisku je vlastní respekt k závazku státu k výše popsané ochraně oběti, tedy vlastně uznání práva oběti na trestní stíhání *de lege ferenda*, které se ovšem *de lege lata* neprojevuje, neboť je zajištěno jinými prostředky, nevyžadujícími nížadnou participaci oběti.

⁶⁷ FENYK, J. In: D. Císařová – J. Fenyk – T. Gřivna a kol. *Trestní právo procesní*, s. 192.

9. K ARGUMENTACI POTŘEBY ODLIŠNÉ ÚROVNĚ OCHRANY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD

Toto pojetí trpí dle mého názoru nekonceptností, neboť ačkoliv ani Ústavní soud, ani ESLP ve svých úvahách problematiku trestněprocesního vztahu výslovně nezmiňují, nelze ji ignorovat pouze proto, že k právu na účinné trestní stíhání obě instituce ochrany lidských práv přistoupily z jiné strany. Základní vztah mezi státem a jeho obyvatelstvem je totiž stále pouze jeden a vychází z tolikrát již zmiňované společenské smlouvy. Ta je zároveň i uznáním přirozených práv člověka, na jejichž ochranu cílí i Úmluva. Nelze proto dospět k závěru, že otázka ochrany přirozených práv oběti a otázka jejího vztahu ke státu a pachateli (tzn. otázka, zda oběť je či není subjektem trestněprávního poměru), jsou otázky separátně uchopitelné, protože existující v nezávislých systémech a mající rozdílný původ. Ba naopak, obě tyto otázky jsou úzce provázány, neboť ochrana přirozených práv člověka dle mezinárodního smluvního systému je podmíněna existencí státu, který by disponoval mezinárodněprávní subjektivitou, nutnou k samotnému vstupu do takového systému. Předpokladem státu je pak opět společenská smlouva. Jelikož tedy obě zmíněné otázky vyplývají z jednoho jediného zdroje, není žádoucí, aby mezi nimi existovala takováto disparita.

10. K POSTAVENÍ OBĚTI V POZITIVNÍM PRÁVU

Nedozvěděli-li jsme se jednoznačnou odpověď na otázku na vymezení oběti jakožto subjektu v trestněprávním poměru a trestněprocesním vztahu deduktivně, zbývá ještě postupovat induktivní metodou. Od těch práv, která náš právní řád oběti nepřiznává, lze tedy přejít k právům, která oběti náš právní řád přiznává a která i Ústavní soud ve svých odůvodněních zmiňuje. Specificky k postavení oběti jakožto poškozeného v trestním řízení se vztahují ustanovení trestní řádu, zejména § 43 an. Kromě toho další práva oběti, nespojená pouze s jejím postavením poškozeného jakožto strany trestního řízení, upravuje zvláštní zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Detailní rozbor práv oběti podle těchto předpisů není pro účely této práce nutný, postačí omezení na určité shrnující zobecnění.

Trestní řád se zabývá zejména procesními právy oběti v užším slova smyslu (být přítomna při jednání, k věci se vyjádřit atd.), jakož i jejími právy na náhradu veškeré penězi substituovatelné újmy, která jí trestným činem vznikla (náhrada škody včetně ušlého zisku, nemajetkové újmy, bezdůvodného obohacení). Není zde ovšem upraveno žádné právo oběti na účinný zásah do řízení (s výjimkou možnosti předkládat důkazy a vyjádření), oběť např. nemá právo na odvolání proti rozsudku co do výroku o vině ani co do výroku o trestu. Jediným signifikantním právem oběti v trestněprocesních konotacích z hlediska řízení jako celku a nejen jejích parciálních zájmů, je výše zmíněné právo oběti odepřít souhlas s trestním stíháním v některých případech.

Zákon o obětech trestné činnosti přiznává obětem řadu práv, zejména právo na informace, na odbornou pomoc (právní, psychologickou, sociální), na určité citlivé zacházení v řízení (např. úprava výslechu zvláště zranitelné oběti) na peněžitou pomoc a na fyzickou ochranu před dalšími případnými útoky pachatele na její osobu. Z hlediska možnosti oběti účinně zasahovat do trestního řízení při naplňování jeho účelu jsou tato práva téměř bez významu.

Při zobecnění těchto informací se naskýtá závěr, že český právní řád přistupuje k oběti spíše kompenzačně-terapeuticky. Oběť se tak jeví být pasivním subjektem, jemuž se snaží stát pomoci odčinit následky trestné činnosti, která vůči němu byla spáchána, a to v nejširším slova smyslu. Tedy nejen, lapidárně řečeno, dopomoci oběti k tomu, aby byl zašit její v důsledku trestného činu potrhaný šat, jakož i rány na těle, ale i její potrhané ego; tedy vytvořit jí i podmínky k tomu, aby se mohla vyrovnat s traumatizujícím prožitkem způsobem, který jí nejlépe vyhovuje. I po přijetí nové úpravy práv obětí je tak patrný trend držet oběť mimo hlavní trestněprocesní vztah i trestněprávní poměr. Tento přístup je ve světle naznačených úvah celkem logický – pojetí oběti jakožto plnohodnotného subjektu trestněprávního poměru je inherentní rovněž určitý požadavek na racionální autonomii, tj. že oběť je vybavena dostatečně nezakalenou svobodnou vůlí k tomu, aby mohla svou významnou roli plnit. Jestliže pak na oběť nahlédneme jakožto na traumatizovaného jedince, jemuž bylo ublíženo a který nejprve musí podniknout sérii formalizovaných i faktických kroků k tomu, aby obnovil svůj *status quo* před trestným činem, těžko jej můžeme z filosofického hlediska nazírat jakožto plně autonomního jedince, schopného svou úlohu v trestněprávním poměru zastávat. K tomu je třeba upozornit na to, že stejným prizmatem⁶⁸ stát vyjadřuje, že pachatele (splňuje-li všechny náležitosti subjektu) za takto autonomního jedince považuje a byť by k trestnému činu byl dohnán z jakýchkoliv pohnutek, na otázku jeho viny to nebude mít žádný vliv.

Nelze dále vyloučit ani to, že v nejlepším zájmu oběti je prošetření pachatele zcela v gesci orgánů veřejné moci, včetně případného uložení trestu. Oběť jakožto člen společnosti má teoreticky (ač si to pravděpodobně ve své faktické situaci ani nebude uvědomovat) stejný zájem na procesních garancích práv pachatele (které mohou vyústit až v to, že řízení neskončí odsouzením, přestože pachatel čin skutečně spáchal), jako pachatel sám, neboť má identický zájem na dodržování podmínek právního státu jako každý jiný jednotlivec. I v oblasti potrestání má oběť zájem na nezávislém verdiktu, zohledňujícím objektivně všechny relevantní faktory, nejen ty, které by zohlednila patrně oběť, a to nikoliv jen ze stejného důvodu (tj. zájmu na dodržování podmínek právního státu), ale i proto, že u oběti lze předpokládat na jedné straně tendenci soudit zaujatě, přísně a nespravedlivě a na druhé straně osobní zájem na tom, nebyť nespravedlivým.

Nadto je vztah pojetí oběti jakožto subjektu trestněprávního poměru a jakožto traumatizovaného jedince antagonistický i z toho hlediska, že zatímco prvé z nich vyžaduje v sobě mnohou ingerenci v rámci trestního řízení, to druhé naopak považuje zásadně znovuvybavení si prožitku trestného činu za něco sobě kontraproduktivního. Jinými slovy řečeno, je-li někdo subjektem určitého vztahu, je jím proto, že v tomto vztahu má určitý zájem, jehož se snaží dosáhnout (být v případě oběti nikoliv dobrovolný, ale nucený okolnostmi) a k naplnění tohoto zájmu má rovněž i určité prostředky v podobě z tohoto vztahu vyplývajících práv a povinností, v jejichž rámci se bude neustále potýkat se skutkem, jehož se stal obětí. Např. postavení soukromého žalobce tak, jak existuje v zahraničí, bude proto vyžadovat poměrně časově i odborně náročnou činnost, vyžadující neustálé vrácení se k okolnostem spáchání trestného činu při přípravě obžaloby.

⁶⁸ A zdůrazňuji, že se jedná o pojetí ryze koncepční a filosofické, neberoucí v úvahu nejnovější poznatky psychologické či antropologické.

11. DOUŠKA EVROPSKOPRÁVNÍ

Na závěr je třeba zmínit i souvislosti s právem Evropské unie. Evropský zákonodárce představuje nového autonomního hráče na poli trestněprávních norem, s nímž je třeba počítat. Např. směrnice EU o právech oběti⁶⁹ stanovuje oběti celou řadu práv, která má Česká republika povinnost do svého právního řádu zavést. Výše jsme popsali, že v intencích českého právního řádu neexistuje právo oběti na trestní stíhání a že Ústavní soud dospěl k závěru, že pro toto právo není opora mezi uznávanými a chráněnými základními právy a svobodami. Nelze ovšem vyloučit, že by Evropská unie někdy v budoucnosti oběti toto právo přiznala. Jistě by to nemohlo být v rozporu s naším ústavním pořádkem, neboť standard práv oběti by se tím toliko zvýšil (hrozil by jen konflikt s právy obhajovacemi, který ovšem nevznívá příliš emfaticky ve prospěch těchto práv), nicméně mohlo by to mít neblahý vliv na celou koncepci pozice oběti v našem trestním řízení. To zejména v případě, že by zákonodárce nereflekoval případný akt sekundárního práva, přinášející takovou změnu rozsáhlejší novelizací a pečlivou změnu celé koncepce, ale učinil by pouze minimum nutného.

V obecné rovině je rovněž otázkou, do jaké míry tříštění pravomocí v oblasti trestního práva napomůže jednotnosti a koncepčnosti úpravy, když nelze vyloučit (a naopak lze předpokládat) situace, kdy zákonodárce na úrovni členského státu bude mít na určitou otázku odlišný názor, než zákonodárce evropský, přičemž z koncepčního hlediska bude otázka zčásti spadat do výlučné pravomoci členského státu a z části do výlučné pravomoci Evropské unie.

12. SHRNUTÍ

Učinit syntézu dosavadních poznatků se jeví poměrně obtížným. Pokud tedy dosavadní výklady přes všechny praktické a aplikační problémy teoreticky svědčí pro závěr, že oběti právo na trestní stíhání a za určitých okolností dokonce i na potrestání pachatele (byť už z jakéhokoliv zdroje) vzniká, pak by se mohlo zdát, že nelze setrvat na tradiční koncepci, v níž pro oběť v trestněprávním poměru není místa. Pokud bychom ovšem oběť do trestněprávního poměru vpustili, vytvořili bychom z něj trojstranný vztah, a k němu schází přímá právně relevantní vazba mezi pachatelem a obětí. Veškerá práva oběti, která dovodil ESLP ve své rozhodovací činnosti, se odehrávají totiž výlučně v kulisách vztahu stát – oběť, tedy oběť nemá žádného přímého práva proti pachateli (i např. právo na účast na procesech restorativní justice dle citované směrnice je vlastně jen právo vůči státu, který tyto procesy iniciuje a s pachatelem vede).

Domnívám se proto, že i nadále lze hovořit o tom, že subjekty trestněprávního poměru jsou pachatel a stát, nicméně vedle tohoto poměru vzniká ještě jeden, mezi státem a obětí, jehož obsahem je právo oběti na účinné vyšetřování. Toto právo by ovšem mělo být univerzální, tedy nezávislé na povaze zásahu do základního práva či svobody oběti a jeho druhu.

⁶⁹ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV.

Ohledně práva oběti na účinné potrestání bych ovšem byl podstatně skeptičtější, neboť výše zmíněný přenos práva každého jednotlivce trestat zlé, které se mu děje, na stát, bylo opodstatněno také tím, že stát *ius puniendi* bude uplatňovat spravedlivěji, než oběť. Z jistého hlediska je toto pozitivní i pro každou konkrétní oběť, neboť stát tímto způsobem oběť chrání před bezprávím, jehož by se mohla na pachateli dopustit. Buď jak buď, účelem státu při výkonu *ius puniendi* je v každé konkrétní situaci aplikovat optimální (tj. reflektující všechny relevantní faktory, namnoze stojící i zcela mimo zájmy oběti) kvalifikovanou reakci na spáchaný trestný čin. Tomuto účelu by mohlo být právo oběti na účinné potrestání teoreticky protismyslné.

ZÁVĚR

Přísně vzato k posunu paradigmatu v pojetí subjektů trestněprávního poměru ani hlavního trestněprocesního vztahu nedochází, neboť přes veškerý vývoj práv oběti nelze dovodit skutečně uzavřený trojstranný vztah mezi pachatelem, státem a obětí, kdy existují vazby mezi každými dvěma jeho subjekty zvlášť. To nicméně neznamená, že by neexistoval značný posun ve vztahu oběť – stát co do práv oběti a pozitivních povinností státu jim odpovídajících. Jelikož tento postup vyvěrá z judikatury ESLP, která ovšem k právům oběti přistupuje z jiného, lidskoprávního úhlu, trpí tento posun notnou dávkou nekoncepčnosti. Bylo by proto záhodno na základě nově vymezených práv některých skupin obětí přistoupit k hlubší analýze současných limitů trestněprávního poměru a hlavního trestněprocesního vztahu a případně je přehodnotit s obecně platnými závěry.

Mgr. Jan Provozník

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

INFORMACE

František Cvrček

PRÁVNICKÝ ELEKTRONICKÝ SLOVNÍK (PES)

Abstrakt: Článek se zabývá projektem Právníckého elektronického slovníku (PES). Jde o dlouhodobý projekt zahájený v roce 2007 ve spolupráci týmu právníků, lingvistů, matematiků a informatiků. Smyslem projektu bylo vytvořit program, dostupný na Internetu, který umožňuje analyzovat užití právních termínů v doktrinném právním jazyku (učebnice), v právních korpusech (zákonný jazyk a jazyk judikatury) a v korpusu obecného základu jazyka. Program je doplněn lingvistickým modulem, který obsahuje lingvistické metody aplikovatelné na všechny uvedené korpusy. Článek se soustředí především na jeden aspekt programu PES, tj. na právní slovník z oblasti doktríny. Zpracování právní terminologie vychází z dekompozice reprezentativních učebnic práva a jejich transformace do složité struktury proměnných, včetně právní ontologie daného textu. Nad takto vytvořenou bází (TPS) byl vytvořen program PES, který uživatelům umožňuje vyhledávání i analýzu právní terminologie z hlediska lingvistického. Program byl úspěšně demonstrován na světové mezinárodní konferenci LREC – Istanbul, 2012. Program je využitelný jak pro výzkum, tak pro řadu praktických aplikací. Článek zmiňuje jako příklad praktické použití programu ve výuce teorie práva.

Klíčová slova: právní jazyk, právní slovníky, lingvistická analýza právních textů, právní korpusy, program Právnícký elektronický slovník

1. PROJEKT

1.1. Projekt Právnícký elektronický slovník (dále jen PES) byl zahájen v roce 2007 s podporou Grantové agentury ČR¹ ve spolupráci pracovníků Ústavu státu a práva AV ČR, Ústavu pro jazyk český AV ČR, Fakulty informatiky Masarykovy univerzity Brno a Českého národního korpusu. Jde tedy o *společný projekt právníků, matematiků, informatiků a lingvistů*.

1.2. Smyslem projektu nebylo vytváření nových právních termínů nebo jejich definic, ale *popis jejich užití v právních textech a v obecném základu českého jazyka*. Za tímto účelem se vytvářejí rozsáhlé databáze a korpusy doplněné programy umožňující široké využití lingvistických analytických metod.²

1.3. Cílem projektu bylo vytvořit *program, všeobecně dostupný na internetu*, který poskytne uživatelům přehled o české právní terminologii a jejím užití v právních textech (reprezentativní učebnice, komentáře, zákony, judikatura) a v obecném základu českého jazyka. Program stojí na třech základních datových pilířích: a) *právní slovník*, založený na intelektuální dekompozici právních textů včetně dekompozice strukturální, b) *soubor korpusů právních textů* a c) *korpus obecného základu češtiny*.³ Součástí pro-

¹ Projekt PES byl podporován GAČR pod č. 407/07/0679.

² Viz blíže CVRČEK, F. – PALA, K. – RYCHLÝ, P. *Legal Electronic Dictionary for Czech*, příspěvek pro konferenci LREC Istanbul: 2012, List of accepted papers No. 775.

³ Slovníkem ve výše uvedeném smyslu se míní databáze právních termínů užitých v právních textech včetně strukturálního rozkladu daného právního textu (viz níže popis proměnných). Korpusem, zjednodušeně řečeno, označujeme databázi textů (právních či obecného jazyka) indexovaných z lingvistického hlediska.

gramu je dále *soubor lingvistických metod* (korpusový vyhledávač – Sketch Engine⁴) aplikovatelných na všechny texty výše uvedených databází.

1.4. PES je v obecném smyslu *prostředkem k analýze jazyka právních textů* a jeho srovnání s obecným základem češtiny. Primárně projekt směřoval k vytvoření rozsáhlých databází a nástrojů jejich analýzy především pro potřeby výzkumu. V průběhu jeho zpracování se však ukázalo, že program může být využitelný pro celou řadu praktických úloh jako např. podpora výuky na právnických fakultách, tvorba učebnic, podpora legislativy apod. (viz příklady uvedené níže). Současně rozšiřování bází, proměnných a analytických nástrojů samo vyžaduje průběžnou práci s programem. Vzhledem k zpracovávanému předmětu tedy *jde o proces, který nemá definitivní konec*, ale můžeme pouze hovořit o jistém aktuálním stavu zpracování k určitému datu.

1.5. PES představuje dlouhodobý program, který usiluje o postupné *relativně kompletní zpracování české právní terminologie*. Např. na úrovni právního slovníku půjde zhruba o rozsah 100 000 právních termínů. V současné době je zpracováno okolo 20 000 právních termínů (Hesel⁵). V případě korpusů právních textů jsou zpracovány právní předpisy (primární a sekundární na centrální úrovni), které byly vydány po roce 1989 a jsou účinné ke konci roku 2012, judikatura Ústavního soudu, Nejvyššího správního soudu a Nejvyššího soudu obsažená v jejich oficiálních sbírkách po roce 1989⁶ a korpus platných primárních předpisů od roku 1945 k 31. 12. 2012 a k 1. 1. 2014. Korpus obecného základu češtiny je aktualizován průběžně.

1.6. Vzhledem k rozsahu projektu se zde budeme v tomto článku především věnovat jeho části věnované *terminologickému právníckému slovníku (dále jen TPS) a jeho struktuře*. Druhé dvě části si zaslouží samostatný rozbor.

1.7. Program provozuje na internetu Fakulta právní informatiky Masarykovy Univerzity v Brně.⁷

2. PŘEDPOKLADY PROJEKTU – VSTUPNÍ BÁZE A TÝM

2.1. Projekt Právnický elektronický slovník je založen na *databázích a korpusech*, které do projektu přinesla jednotlivá pracoviště. Ústav státu a práva přispěl korpusem právních předpisů (330 milionů slov – délka báze), Český národní korpus výsledky analýz tohoto korpusu (1,4 milionů slov) a Fakulta informatiky svým korpusem (5 miliard slov).

2.2. Pracovníci uvedených institucí zúročili své zkušenosti z *předchozích projektů* jako např. tvorba informačních právních systémů, evropský projekt LOIS,⁸ česká verze WORDNETu, tvorba lingvistických nástrojů pro analýzu korpusů atd.

Viz k pojmu korpus blíže ČERMÁK, F. Language corpora: the Czech case. In: *Text, speech and dialogue: proceedings of the fourth international conference TSD 2001*. Železná Ruda, Czech Republic, September 11–13, 2001. Berlin: Springer, 2001, Baker, P. – Hardie, A. – McEnery, T. *A Glossary of Corpus Linguistics*. Edinburgh, 2006.

⁴ Viz blíže např. korpling.webnode.cz

⁵ Výrazy jako Heslo, Definice, Inelement atd. s velkým písmenem jsou označeny proměnných ve formální struktuře. Jejich interpretace je uvedena v části Proměnné slovníku.

⁶ Aktualizace právních korpusů probíhají vždy po vydání oficiálních sbírek daného roku.

⁷ Na adrese <http://deb.fi.muni.cz/pes>.

2.3. Zásadním předpokladem projektu, kromě zkušeností s tvorbou databází a korpusů a zkušeností z minulých projektů, bylo ovšem vytvořit *interdisciplinární tým*, ve kterém spolupracují lingvisté, matematici, informatici a právníci. Tento tým je zárukou rozvíjení projektu a jeho vylepšování.

3. IDEOVÉ ZÁKLADY PROJEKTU

3.1. Vztah ke klasickým slovníkům

3.1.1. V České republice byly v poslední době vytvořeny dva základní právní slovníky.⁹ Novější z roku 2009 obsahuje celkem 4939 hesel z čehož 663 je heslo odkazující na jiné heslo, takže definovaných hesel je 4266. Starší slovník z roku 1999 obsahuje 3175 hesel. Klasický právní slovník se zakládá na *strukturu Heslo – Definice*, přičemž v Definici se může vyskytovat *odkaz* na další Heslo. Podobně samo Heslo může být pouze odkazem na jiné Heslo. Hesla jsou obvykle řazena podle abecedy jejich prvního slova a většina z nich má jednoduchou slovnědruhovou strukturu (AS).¹⁰ Naprostá většina Definic nemá klasickou aristotelovskou strukturu, jde spíše o otevřené popisy a slovníky jsou koncipované spíše jako encyklopedické pro daný obor.¹¹ Smyslem je popsat jeden nebo více správných právních významů daného Hesla.¹² Tento typ slovníků přirozeně už vzhledem k rozsahu nemůže postihnout daný obor a ani o to neusiluje. Jeho účelem je *regulovat*,¹³ tj. *normativně upravit správné použití termínů daného oboru a vybrat podle názoru autorů nejdůležitější termíny*. Tento typ slovníků proto nazýváme *normativní*.¹⁴

3.1.2. Naproti tomu TPS neusiluje o normalizaci správného užití daného termínu, ale o popis jeho *faktického užití v daném textu*. V tomto smyslu můžeme o TPS mluvit spíše jako o *kontextuálním slovníku*. Kontextuální a normativní slovníky si v žádném případě nekonkurují, neboť od počátku sledují rozdílné cíle. Naopak, vhodně se doplňují a obvykle jsou vzájemně inspirující. Rozdíl mezi nimi je patrný již na kvantitativní úrovni. Tak např. TPS obsahuje, mimo jiné, Hesla vybraná z učebnice trestního práva hmotného¹⁵ v rozsahu *1682 Hesel*. Ve výše zmíněném normativním slovníku celé trestní právo hmotné a procesní pokrývá *624 Hesel*. *Čistý průnik obou slovníků je 99 Hesel*.¹⁶ To znamená, že normativní slovník představuje 6 % (v případě inkluze 7,5 %) Hesel ze slovníku příslušné učebnice. Pro srovnání expertní slovník právních termínů vybraných z *trestního zákona* obsahuje okolo *700 Hesel a průnik mezi trestním zákonem a Hesly z učebnice je okolo 10 %*.

⁸ LOIS je zkratka evropského projektu s názvem *Lexical Ontologies for Legal Information Sharing*, kterého se účastnili pracovníci Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i. a pracovníci Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v letech 2004–2006. Blíže viz CVRČEK, F. *Právní informatika*, Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 38 an. a odkazy tam uvedené. Tamtéž i odkazy na projekt WORDNET.

⁹ MADAR, Z. a kol. *Slovník českého práva* Praha: LINDE, 1999; HENDRYCH, D. a kol. *Právní slovník*, Praha: C. H. Beck, 2009.

¹⁰ Nejčastějším slovnědruhovým vzorcem je struktura hesla typu AS (adjektivum – substantivum).

¹¹ Viz blíže ECO, U. *Od stromu k labyrintu*, Praha: Argo, 2012, s. 55 an.

¹² Viz podrobně např. CORNU, G. *Vocabulaire juridique*. Paris: Association Henri Capitant, 1987, s. VII.

¹³ Viz ECO, U., op. cit., s. 57.

¹⁴ Tento typ slovníků má zásadní význam pro správnou interpretaci právní terminologie. Jako prototyp pro francouzské právo lze uvést např. CORNU, G. *Vocabulaire juridique*, Paris: Association Henri Capitant, 1987.

¹⁵ Viz NOVOTNÝ a kol. *Trestní právo hmotné*, 5. vyd., Praha, 2007 (část obecná bez kapitoly o mladistvých).

¹⁶ Pokud půjde o průnik založený na inkluzi, jde o 126 Hesel.

Z těchto prostých faktů vyplývá několik zajímavých závěrů.

1. Průniky mezi právními termíny učebnic, zákona a normativního slovníku jsou překvapivě nízké (10 % a méně).
2. Jazyk učebnic a jazyk zákona jsou různé jazyky.
3. K výkladu právních termínů zákona potřebujeme pouze na úrovni učebnic až 10násobek jiných právních termínů.¹⁷

Nad těmito závěry lze jistě spekulovat. V každém případě je však jasné, že hypotéza o existenci *plurality právních jazyků*¹⁸ je zcela oprávněná minimálně na úrovni *jazyka zákonného*¹⁹ a *jazyka doktrinárního*. Ukazuje se, že doktrína má v právu zcela zásadní význam a ve sporu mezi V. Knappem a R. Davidem význam doktríny spíše vystihl R. David.^{20,21}

3.1.3. Standardní česká učebnice jednoho právního odvětví²² obsahuje okolo 2000–5000 právních termínů.²³ Jestliže projekt PES usiluje o postižení českého právního systému na úrovni právně terminologické, bude muset tento slovník obsahovat minimálně 100 000 Hesel. Není bez zajímavosti, že rozsah termínů jednoho odvětví je velmi podobný rozsahu termínů, které je třeba se naučit při zvládnutí cizího jazyka na střední a vyšší úrovni znalostí.

3.2. Struktura je součástí Hesla

3.2.1. Při tvorbě databází řady Legsys²⁴ jsme si povšimli, že *všechny pokusy použít standardní právně teoretické termíny jako operacionální selhaly*. Jako příklady lze uvést termíny jako „retroaktivita“, „platnost“, „derogace“, „novelizace“ apod. Tyto termíny lze chápat jako termíny normativní a nikoliv jako operacionální, protože právní praxe normativitu běžně porušuje a *konstrukce databází vyžaduje zavést zcela odlišné nástroje klasifikace*.

3.2.2. Další zásadní zkušenost z tvorby báze Legsys vychází z analýzy vztahů mezi právními dokumenty a jejich částmi (paragrafy atd.). Jestliže jádro právního řádu tvoří v ČR zhruba 5000 předpisů, pak tomu odpovídají *miliony odkazů* pouze na úrovni vzájem-

¹⁷ Připomeňme, že při analýze jednoslovných právních termínů se polovina z nich vyskytovala pouze v judikatuře a šlo převážně o termíny z učebnic. Viz CVRČEK, F. *Právní informatika*, Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 139.

¹⁸ Tuto hypotézu na základě tvorby Vocabulaire juridique spekulativně odůvodňoval již zmíněný G. Cornu (viz CORNU, G. *Linguistique juridique*, Paris: Montchrestien, 2000, s. 30).

¹⁹ V rámci jazyka zákonného je zcela oprávněné rozlišovat jazyk primárních předpisů a jazyk sekundárních předpisů. Viz CVRČEK F. *Právní informatika*, Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 126 an.

²⁰ Viz KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. BECK, 1995, s. 138 „*zdá se přehnané tvrzení věhlasného francouzského právního vědce R. Davida, že právní věda je, i dnes, jako byla v minulosti, velmi významným a velmi živým pramenem práva; přehnanost tohoto tvrzení vyplývá i z toho, že týž autor význam právní vědy pro tvorbu práva spatřuje jen v tom, že vytváří právní slovník a právní pojmosloví a dále metody poznání práva, tj. jeho interpretace*“.

²¹ Současná představa systému RIV, že učebnice nejsou vědeckým dílem, minimálně pro oblast práva, je ve zjevném rozporu s fakty. Právě naopak, klasická právní učebnice je určitým vrcholem vědecké práce právníka jak ukazují i dále popisované postupy dekompozice tohoto typu právníckých textů.

²² Např. trestní právo hmotné, trestní právo procesní, občanské právo, občanské právo procesní, ústavní právo atd.

²³ Např. teorie práva je reprezentována 2000 Hesly a římské právo 4000.

²⁴ Legsys původně představoval řadu právních informačních systémů (viz např. CVRČEK, F. *Informační systém pro W95 verze 1. Právník*. č. 7, s. 690–702). Nyní tímto označením míníme průběžně aktualizované strukturované databáze právních textů, které máme k dispozici pro analytické účely.

ných citací.²⁵ Jestliže databáze Legsys obsahuje nyní přes 330 milionů slov, pak tomu odpovídá slovník 660 tisíc různých slov a pouze 230 tisíc slov na úrovni lemmat. *Slova s právním významem*²⁶ přitom tvoří nepatrnou část slovníků (okolo 5 %).

3.2.3. Zmíněné zkušenosti nás vedly k přesvědčení, že *právnícké usuzování nebude ani tak založeno na definování nezávislých právních termínů, ale na vztazích mezi nimi a způsobu jejich použití v daném kontextu*. To znamená, že hlavní pozornost musí být věnována nikoliv pouze vztahu Heslo-Definice, ale především *určení prostoru, ve kterém se daný termín vyskytuje*. Tento prostor je vymezen jak právní ontologií²⁷ daného textu tak dalšími proměnnými (viz níže), tedy primárně použitou strukturou.

3.2.4. Význam struktury,²⁸ mimo jiné, spočívá v tom, že odhaluje *role jednotlivých termínů v různých kontextech*. Stejný termín se obvykle užívá v několika významech nejen v různých právních odvětvích, ale taktéž běžně v tomtéž textu a to jak na úrovni Definice, Hesla, Rubriky atd. Koneckonců zmíněná chudost²⁹ právníckého slovníku tomu napovídá. Texty právních předpisů a judikátů obsahují tak malé množství právníckých slov a spojení, že *mnohovýznamnost právní terminologie* závisející na struktuře daného textu lze předpokládat.

3.2.5. Právní termín (Heslo) tak není chápán jako bod, ale spíše jako vektor s vlastní strukturou, která je jeho neoddělitelnou součástí. Jde samozřejmě pouze o první krok, který už ovšem usiluje o „terminologické vyčerpání“ daného textu a určení místa ve struktuře celku daného textu.

3.3. Každý text má vlastní individuální strukturu

3.3.1. Zkušenosti z projektů LOIS, ale i s českým tezaurem³⁰ a dalšími obdobnými pokusy nás vedly k závěru, že vytváření právních ontologií *a priori* např. pro jedno právní odvětví je silně subjektivně zatížené a stěží obecně akceptovatelné. Jestliže význam Hesla je závislý na konkrétním místě v prostoru daného textu, pak apriorní právní ontologie by musela vlastně předdefinovat každý individuální text, respektive „vnutit mu“

²⁵ Citací se myslí odkazy typu zmocnění, derogace, modifikace či citace v užším smyslu.

²⁶ Míni se jednotlivá slova (lemmata) nikoli složená slovní spojení s právním významem.

²⁷ K termínu „ontologie“ blíže Eco: „*Navzdory nepatřičnému užití pojmu ‚ontologie‘, který má zcela jinou filozofickou podobu, se tak hovoří o kategoriální organizaci částí univerza, která může mít podobu kteréhokoli typu klasifikačního stromu nebo sémantické sítě*“, ECO, U. *Od stromu k labyrintu*, Argo, Praha 2012, s. 66, k „právní ontologii“ viz *3rd Workshop on Legal Ontologies and Artificial Intelligence Techniques joint with 2nd Workshop on Semantic Processing of Legal Texts*. Barcelona, Spain, June 8th., 2009.

²⁸ Strukturou se obvykle míní soubor uspořádaných vztahů (viz např. MESAROVIC, M. D. – TAKAHARA, Y. *Mathematical Theory of General Systems*. New York: Academic Press, 1972). Diskuze o strukturalismu a jeho roli ve společenských vědách ponecháváme záměrně stranou (viz např. DELEUZE, G. *Podľa čoho rozpoznáme štrukturalizmus?*, Bratislava: Archa, 1993, nebo naopak např. PEREGRIN, J. *Význam a struktura*, Praha: Oikoumenh, 1999, s. 52 an.). Pouze vycházíme z představy, že sám analyzovaný text má vlastní strukturu, kterou se snažíme explikovat při co nejmenší deformaci záměru autora. Že jde o úlohu komplikovanou, a že je třeba nad takto explikovanou strukturou vybudovat vyšší analytickou strukturu, přičemž obě v jistém smyslu předurčí výsledek je zřejmé.

²⁹ Viz CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 114 an.

³⁰ Viz KNAPP, V a kol. *Tezaurus právních věd*. Praha: interní tisk Ústavu státu a práva ČSAV, díl. I. a II., 1980, 648 s. Blíže viz CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 31.

svoji apriorní strukturu. Zdá se nám, že efektivnějším přístupem bude *vytvářet právní ontologie „zdola“*, tj. *na základě analýzy individuálních ontologií*. Nemá ovšem smysl zastírat, že jde o úkol nesmírně složitý a mnohdy závisející na reprezentační váze daných textů a jejich dekompozici.

3.3.2. V otázce výběru učebnic a komentářů nejde o principiálně zásadní problém. V daném odvětví existují obvykle v České republice dvě až tři reprezentativní učebnice či komentáře, u nichž se většina odborníků shodne, který text je nejrespektovanější. *Vytvoření společné ontologie je pak spíše otázkou „výpočtu“ založeném na nové struktuře*, pokud se vůbec podaří takovou superstrukturu zkonstruovat. Zatím postupujeme tak, že vybereme jednu učebnici (komentář) a odchylky z jiných textů jsou zachyceny v poznámkách a glosách.

3.3.3. Právní ontologie je vytvářena na základě dekompozice textu, která se opírá o originální autorův přístup (řazení do kapitol, oddílů, odstavců apod.). Vzhledem k tomu, že často se mezi autorovou strukturou třídění textu a právními termíny v textu vyskytuje „mezera“, *musí zpracovatel tuto mezeru zaplnit*, tj. na základě pochopení textu doplnit rubriky, které spojí každé Heslo s hierarchickou strukturou vedoucí od Hesla až po název daného odvětví. Rubriky vložené zpracovatelem jsou jednoznačně rozlišitelné od rubrik použitých autorem.

3.4. Dekompozice textu

3.4.1. Tvorba TPS je založena na *dekompozici textu*. Zpracovatel (expert) má za úkol převést lineární text dokumentu do předem dané struktury (tabulky) tak, aby explikoval i implicitní záměry autora. Explikace vychází z porozumění textu, nikoliv z názorů zpracovatele. *Vztahy výslovně vyjádřené autorem textu nelze porušit*. Autorská struktura textu se tak pouze doplňuje o prázdná místa v předem dané struktuře, pokud je to vůbec možné. Vyplněná struktura podléhá korekci prováděné jiným zpracovatelem. Pokud jsou vztahy variantní, uvede zpracovatel všechny možné.

3.4.2. Ze zkušeností, zejména s projektem LOIS, vyplývá, že dekompozici textů *nelze svěřit studentům práv*,³¹ ale musí ji zpracovat expert, alespoň z příbuzného oboru, který je mimo jiné obeznámen s principy dekompozice textu,³² s koncepcí formální struktury, interpretací proměnných atd. Porozumění zpracovanému textu a jeho převod do formální struktury je netriviální problém a nemá smysl zastírat, že naráží na řadu otevřených otázek.

³¹ Představa, že stačí vymyslet tabulku a metodické pokyny pro její vyplnění, které poskytneme studentům práv, a transformace textu do struktury bude hotova, je naivní a prakticky neudržitelná. Obvykle se v průběhu zpracování změní jak metodika, tak navržená struktura, neboť ony se musí textu přizpůsobit a nikoli naopak (viz níže).

³² Za východisko z obsahového hlediska jsme zvolili Bettiho kánony interpretace. Viz BETTI, E. *Teoria generale della interpretazione*. Milano, 1955. Ve sporu mezi Gadamerem a Bettim, který se odehrával na počátku 60. let o objektivitu duchovnívědných výkladů stojíme jasně na straně Bettiho, který vystupoval proti subjektivistickým a relativistickým existenciálním hermeneutikám. Viz blíže v češtině např. GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 159 an., BETTI, E. *Hermeneutika jako obecná metodika humanitních věd*. In: S. SOUSEDÍK. *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*. Praha: Triton, 2008, s. 90 an. a z opačné strany např. GADAMER, H. G. *Pravda a metoda I. Nárýs filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 271 an.

3.4.3. Je třeba si uvědomit, jak závažný problém představuje jen *linearita zpracovávaného textu*. Většina Definic k právním termínům není ve skutečnosti definicí v pravém slova smyslu, ale spíše explikací, příkladem, popisem nějakého aspektu, seznamem, odkazem atd. *Cílem je proto spíše určení kontextu, v kterém se právní termín vyskytuje a který má sám o sobě smysl*, tj. něco o právním termínu vypovídá. Někdy může jít o několik vět, někdy pouze o frázi a někdy pouze o seznam složek daného termínu. Tatáž Definice (část textu) může vymezovat několik termínů. Je věcí další dekompozice Definice dopracovat se až k základním termínům, které se v Definici vyskytují. V každém případě musí zpracovatel upravit znění Definice tak, aby dávala sama o sobě smysl, tj. např. nahradit zájmena, upravit pády, vložit části předcházejícího či následného textu atd.

3.4.4. Při veškeré snaze *zachovat věrnost původnímu textu linearita textu fakticky vylučuje zcela jednoznačný převod do formální struktury*. Zjednodušeně řečeno jde jakoby o převod bodů úsečky na plochu či do prostoru. Zdá se, že pokud by autor textu tušil, že jeho text bude takto transformován, patrně by text samotný konstruoval jinak. Z jiného hlediska ovšem takový převod ukazuje, že linearita sama je značně omezující a vědomí možné prostorové transformace může přispět k zpřesnění formulací i v lineárně koncipovaném textu.

3.4.5. Při vytváření formální struktury jsme postupovali tak, že jsme *vybrali pokud možno zcela odlišná právní odvětví*³³ a strukturu jim přizpůsobili tak, aby se co nejméně musela později doplňovat, respektive doplnění se odehrává pouze u hodnot proměnných a zmnožení některého typů proměnných. V současnosti jsme za poslední dva roky, tj. při kompletaci římského práva a teorie práva již nemuseli žádné proměnné doplňovat.³⁴

3.4.6. Jak bude vysvětleno níže, dekompozicí textu se nemíní pouze dekompozice původního textu, ale i *dekompozice právních termínů samotných* – *Hesel* (pokud nejsou atomární) i *Definic*, nejprve na fráze, poté na jednotlivé termíny a nakonec na logické vztahy mezi nimi.

4. PROMĚNNÉ TPS

4.1. Smyslem formální struktury je „*informačně vyčerpát zpracovávaný text*“ z hlediska *právně terminologického*. Zpracovatel může a musí do formální struktury vkládat nové informace, ale neměl by pominout informace v původním textu obsažené. Informace vložené zpracovatelem a informace z původního textu jsou jasně odlišeny.

4.2. Vzhledem k tomu, že Definice jsou chápány jako samostatný celek, *nelze*, již s ohledem na výše uvedené úpravy, *zpětně ze samotných Definic původní text rekonstruovat*, respektive výsledek by nedával původní lineární text.³⁵

³³ Tento postup byl zvolen v letech 2007–2011, kdy bylo zpracováno prvních 10 000 *Hesel*.

³⁴ Výjimku tvoří proměnné typu *Glosa*, které byly doplněny za jiným účelem, než představuje dekompozice textu samého.

³⁵ Jestliže každá Definice musí mít sama o sobě význam, je třeba ji upravit, tj. např. explikovat zájmena, opakovat tytéž Definice pro různé termíny apod.

4.3. Formální struktura obsahuje následující *proměnné*:

1. *Číslo* – vyjadřuje pořadí Hesla v daném textu, které respektuje linearitu textu;
2. *Právní odvětví* – u učebnic je určen jednoznačně, u zákonů jde o zařazení pravděpodobné;
3. *Heslo* – slovo nebo slovní spojení (část textu) chápané zpracovatelem (expertem) jako právní termín nebo fráze (např. právní zásady) na základě porozumění danému textu; Heslo samo se může stát Rubrikou, pokud je v textu dále rozloženo;
4. *Typ Definice* – jako příklady hodnot lze uvést: definice pojmu, zásada, příklad, vymezení složek (seznam položek, z nichž se Heslo skládá), teoretický aspekt Hesla, legální definice, odkaz, atd.;
5. *Inelement* – u složených Hesel se Heslo rozloží na jej tvořící podtermíny (např. „poručník nedospělce“ v římském právu se skládá z termínu „poručník“ a „nedospělce“; termín „právní jednání“ je naopak atomární; termín „příklady originálního nabytí práva“ se skládá z termínů „originální nabytí práva“ a „nabytí práva“ atd.;
6. *Anglický ekvivalent Hesla* – nejde o překlad, ale o vyhledání užití daného termínu v oficiálním překladu Definice, především u přeložených právních předpisů;
7. *Synonyma* – za synonyma se považují pouze termíny, které v daném kontextu jsou skutečně jako synonyma použity; vztah synonymie je tak zcela konkrétní, daný textem; lze uvést synonymii z jiného textu, ale pak musí být tento vztah v poznámce podložen přesnou citací; (např. „testament“ má synonyma „závět“, „závět zůstavitelova“, „poslední vůle zůstavitele“, což vyplývá z textu „byla-li osoba dědice určena vůlí zůstavitelovou, vyjádřenou v jeho závěti – testamentu, označujeme takovou posloupnost jako testamentární, neboť delačnickým důvodem tu byla právě ona poslední vůle zůstavitelova – testament“³⁶);
8. *Kontrární termíny* – podobně jako u synonym je o kontrárnost založenou na konkrétním textu; (např. „*actiones poenales*“ je kontrární k „*actiones reipersecutoriae*“, založené na textu „trestání pachatele dostalo postupným vývojem výlučně formu peněžitého trestu, tedy soukromé pokuty, k jejímž vymáhání sloužily poškozenému zvláštní žaloby, nazývané „*actiones poenales*“; protože tyto žaloby vyrůstaly z úplně jiného základu, než žaloby na běžné obligační plnění, spravovaly se podle docela zvláštních pravidel, která je stavěla do protikladu žalobám reipersecutorním – *actiones reipersecutoriae* (z obratu „*quibus rem tantum persequimur*“ – žalobám, jimiž vymáháme pouze věc)³⁷);
9. *Asociované termíny* – i zde jde o vztah založený na konkrétním textu; (např. „demonstrace“ je ve vztahu asociace k „formuli“ na základě textu „důvod se uváděl v žalobě v tzv. demonstraci – části formule, která stála před intencí“³⁸);
10. *Rubriky, respektive strom rubrik* – od každého Hesla vede cesta po vrchol stromu, tj. název daného právního odvětví; východisko tvoří autorem označené struktury (obsah, věcný rejstřík), které zpracovatel musí respektovat; po vyčerpání autorem označené struktury zpracovatel doplní další rubriky na základě analýzy daného textu;³⁹

³⁶ Viz KINCL, J. – URFUS, V. *Římské právo*. Praha: Praha, 1990, s. 331.

³⁷ *Ibidem*, s. 276.

³⁸ *Ibidem*, s. 285.

³⁹ I u textů s velmi podrobnou strukturou vytvořenou samým autorem musí zpracovatel doplnit Rubriky minimálně pro pětinašobek Hesel; viz např. KNAPP, V. *Teorie práva*, Praha: C. H. BECK, 1995; věcný rejstřík u Knappa

11. *Definice* – jde o část textu, která popisuje Heslo; pouze ve výjimečných případech se lze setkat s definicí v klasickém smyslu, nejčastěji jde spíše o nějaký aspekt Hesla (viz výše Typ definice), výčet složek, odkaz apod.; Heslo je vždy součástí textu Definice; zpracovatel musí Definici upravit tak, aby sama o sobě dávala smysl; Definice může být věta, fráze nebo několik vět; pro oddělení vět se používá středník, neboť velká písmena u slov jsou vyhrazena pro rozpoznání jmen; Definice má především určit relevantní blízký kontext užití Hesla v daném textu;
12. *Člen (fráze)* – kategorie proměnných, které slouží k rozkladu Definice; obvykle jde o fráze, ale někdy i o složené nebo atomární termíny; smyslem je vyčerpání Definici, pokud jde o rozsáhlejší kontext;
13. *Druh a složky* – postihují logické vztahy mezi Členy Definice, pokud jsou ve vztazích konjunkce (Složky) nebo disjunkce (Druhy);
14. *Dtermy* – rozklad Definice na právní termíny v ní použité; právní zásady, práva a povinnosti se nerozkládají;
15. *Poznámky* – jde o kategorii, která postihuje jednak originální poznámky autora zpracovávaného textu a jednak jiné vymezení Hesla u dalších autorů, kteří se ovšem k zpracovávanému textu přímo nevyjadřují;⁴⁰
16. *Glosy* – kategorie, které byly doplněny na základě zkušeností s použitím programu PES ve výuce; jde o poznámky vyjadřující se přímo k zpracovávanému textu, obvykle polemickým způsobem a tvoří základ pro tvorbu nových učebnic;
17. *Mkategorie* – skupina meta kategorií, které vytváří zpracovatel a jejichž účelem je podrobná klasifikace Hesel; především se Hesla člení na atomární (např. „právní jednání“) a složená (např. „vztah účastenství a pachatele“) z hlediska právního, na zásady, názvy zákonů, jména osob atd.; z jiného hlediska se pak člení na Hesla právní a neprávní, vlastnosti, relace, subjekty, práva, instituce apod.; tato kategorie je pouze interní;
18. *Autor* – každá Definice, Hesla a Rubriky, Poznámky a Glosy mají vždy uvedeného autora s přesným odkazem; jde o obecnou elementární zásadu zpracování každého textu.

4.4. Transformace reprezentativní učebnice do výše uvedené struktury je značně náročným úkolem a podle našich zkušeností trvá její zpracování zhruba jeden rok, v závislosti na jejím rozsahu.

4.5. Při transformaci přirozeně vyvstává celá řada problémů počínaje výběrem Hesla přes ohraničení kontextu Definice a předpokládanou hierarchií Rubrik konče. Tyto problémy jsou však předmětem samostatných studií a nebudeme se jim zde proto podrobněji věnovat. V každém případě však navržená struktura proměnných je dobrým východiskem pro analýzu rolí právních termínů v právních textech a umožňuje mnohem efektivnější vyhledávání v zpracovaných textech, než např. klasické vyhledávání plnotextové.

pokrývá zhruba 500 odstavců, zatímco počet Hesel je 2500, a to je nejpodrobnější autorská struktura, kterou jsme doposud zpracovávali.

⁴⁰ Tak např. při zpracování římského práva byla zpracovávaným textem učebnice KINCL, J. – URFUS, V. *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990 a v poznámkách byly použity práce BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994 a KINCL, J. *Dicta et regulae iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*. Praha: Universita Karlova, 1990; postupně se Poznámky neustále doplňují.

4.6. Je třeba si uvědomit, že *TPS reprezentuje právní přístup k daným textům*, který je mimo jiné podkladem pro lingvistické analýzy, které tvoří *další dvě součásti programu PES*. Samotnou bázi Definic TPS je možno chápat jako korpus, na němž lingvisticky rozpoznané termíny lze konfrontovat s termíny označené právníky.

4.7. Konečně je třeba zdůraznit, že *databáze TPS* (ve výše uvedené struktuře) je něco jiného, než *program PES*, jehož součástí je mimo jiné vyhledávání v TPS. I když se snažíme o průběžné začleňování databáze TPS do programu PES, budou vždy databáze poněkud napřed a program PES prakticky nikdy nevyčerpá všechny možnosti informací z TPS, což konec konců ani není jeho smyslem. Složitější analýzy se provádějí na databázích a korpusech,⁴¹ jednoduchou analýzu jednotlivých termínů lze provádět pomocí programu PES.

5. VYHLEDÁVÁNÍ V TPS

5.1. Program PES umožňuje mimo jiné *jednoduše konstruované vyhledávání v TPS*, které má uživatelům, ale i zpracovatelům poskytnout informace o užití jednotlivých právních termínů.⁴²

5.2. Uživatel programu PES má *možnost vyhledat libovolné slovo nebo slovní spojení ve všech databázích a korpusech, které program obsahuje*.⁴³ Vyhledávací modul je opatřen automatickou lemmatizací pro český jazyk.

5.3. *Vyhledávání v TPS lze omezit* podle jednotlivých právních odvětví, podle typu proměnných (např. Heslo, Rubrika, text Definice apod.) nebo podle typu definice (legální definice, teoretická definice, příklad, výčet složek apod.). Samostatně lze vyhledávat v hierarchickém stromu Rubrik, včetně Hesel.

5.4. Bez přímého vyhledávání lze rozvíjet *Strom rubrik* od jeho vrcholu až po jednotlivá Hesla. Rozvinutím stromu Rubrik si lze taktéž učinit představu o aktuálním stavu zpracování dat TPS.

5.5. Výsledky vyhledání se zobrazují v různých *barvách* podle toho, zda jde o pouhý text (černá), nebo o hypertextové odkazy (barevně). Červená barva znamená odkazy na právní odvětví a textové zdroje, zelená barva odkazuje na Rubriky a modrá barva na Hesla a odkazy do textu zákonů. U zelených Rubrik se po otevření zobrazí kompletní struktura od daného bodu stromu na jeho nižší úroveň. Modrá Hesla odkazují na úplný popis Hesla ve výše uvedených proměnných, pokud jsou vyplněna.

5.6. Každý vyhledaný právní termín TPS lze konfrontovat s jeho *lingvistickým popisem v korpusech*.

⁴¹ Jde např. o srovnávání korpusů, srovnávání zpracovaných textů, konstrukci shluků právních termínů podle podobnosti apod.

⁴² Pro srovnání konstrukce klasických právnických slovníků viz např. Duhaime's Legal Dictionary, Oxford Dictionary of Law, The Free Legal Dictionary by Farlex, Webster's New World Law Dictionary, Dictionnaire du droit privé de Serge Braudo a desítky dalších.

⁴³ V současnosti TPS obsahuje 20 000 Hesel z 9 právních odvětví, přičemž za „kompletní“ lze považovat na úrovni doktrinální římské právo a teorii práva.

5.7. Lze porovnat stav užití právního termínu v různých korpusech, tj. právních i obecně jazykových, např. primárních a sekundárních předpisech, v předpisech a v judikatuře, užití právního termínu před a po reformě soukromého práva, v právních korpusech a v korpusu obecného základu jazyka atd.

6. KORPUSY

6.1. Jak již bylo řečeno, korpusem zjednodušeně míníme soubor textů, indexovaných z hlediska lingvistických proměnných. Vytváření korpusů patří dnes k běžné praxi.⁴⁴ Smyslem korpusů je vytvořit *prostředky pro studium jazyka tak, jak je používán v běžném životě*, popřípadě v určitém oboru. Pro studium jazyka jde o nezastupitelný prostředek. Jestliže právní jazyk považujeme za speciální jazyk, respektive soubor speciálních jazyků, je zcela namístě vytvářet pro něj specializované korpusy. Tyto právní korpusy pak mohou být konstruovány jak pro účely lingvistické, tak speciálně právní.

6.2. Korpusy se člení na *právní korpusy a na korpusy obecného základu jazyka*. *Právní korpusy* členíme na korpus primárních předpisů, sekundárních předpisů a korpusy judikatury jednotlivých vrcholných soudů (Ústavní soud, Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud). Tyto korpusy reprezentují jazyk zákonný a jazyk judikatury. TPS převedený na korpus pak jazyk doktrinální.

6.3. Program PES umožňuje porovnání užití právních termínů v bázi TPS a ve výše uvedených korpusech. *Propojení lingvistických a právních přístupů* a jejich využití pro studium právního jazyka v porovnání s obecným základem jazyka považujeme za zásadní přínos popisovaného projektu.

6.4. Aniž bychom se pouštěli do podrobného popisu možností využití lingvistického modulu programu PES, uvedeme pouze *primitivní demonstrační příklad*. Lingvistický modul umožňuje mimo jiné generování blízkých kontextů, analýzování zadaných termínů ve světle jeho okolí, třídění, shlukování slov, popis gramatických relací, vzájemné porovnávání slov atd. Zadáme-li do funkce Word sketch např. slovo „zákon“, zjistíme, že v obecném základu jazyka se toto slovo nejčastěji pojí se substantivou (genitivní vztah) – „návrh“, „novela“, „znění“, „porušení“, „změna“ v tomto pořadí, v korpusu primárních předpisů se substantiva – „znění“, „změna“, „sbírka“, „návrh“, „doplnění“ a v korpusu sekundárních předpisů – „znění“, „ustanovení“, „provedení“, „změna“, „sbírka“, „doplnění“. V obecném základu jazyka se „zákon“ nejčastěji pojí s adjektivem „nový“ a slovesem „měnit“. U primárních předpisů se „zákon“ na prvním místě pojí se shlukem – „měnit“, „doplňovat“, „zrušovat“ a nejčastěji je „zákon“ objektem slovesa „měnit“. Z toho snad musí být každému na první pohled zřejmé, že pokud jde o zákony jak parlament tak společnost nejčastěji hovoří o jejich novelizaci. Blížší analýza tento „dojem“ beze zbytku potvrdí.⁴⁵ Jde skutečně o zásadní nemoc našeho právního řádu.

⁴⁴ Viz např. The American National Corpus (ANC), British National Corpus (BNC), korpusy pro francouzštinu, němčinu, ruštinu, češtinu a naprostou většinu evropských a světových jazyků. Viz např. přehled korpusů, který má k dispozici Humboldtova univerzita v Berlíně nebo Fakulta informatiky v Brně.

⁴⁵ CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 264 an.

6.5. Možnosti využití korpusů pro studium právního jazyka jsou nepřehledné. Zejména v situaci, kdy se v ČR žádná sociologická výzkumy o působení práva ve společnosti zásadně neprovádějí, a to ani kvalitativní⁴⁶ ani kvantitativní, je vlastně studium jazyka jedním z mála fragmentů, které máme o působení práva k dispozici, pokud se nehodláme spolehat pouze na individuální názory praktických právníků nebo spekulujících teoretiků. Nyní, kdy se v ČR v souvislosti s účinností nového občanského zákoníku zcela zásadně změnila úprava soukromého práva, bude obzvláště zajímavé sledovat, jaké změny tato úprava vyvolá na úrovni jazykové.

7. VYUŽITÍ TPS VE VÝUCE – STUDENTI

7.1. Ponechme nyní stranou výzkumné úlohy prováděné na výše uvedených korpusech. Jak známo současná doba zcela naivně neustále volá po praktických výsledcích a základní výzkum považuje za přepych. Se zvráceností těchto tezí nemá smysl polemizovat. Poskytneme však alespoň příklad praktického využití TPS ve výuce na právnických fakultách, který snad naznačí, že projekty tohoto typu mohou mít i zajímavé výsledky jak pro výuku samotnou tak pro učitele.

7.2. Program PES jsme použili při výuce právní teorie. Studenti měli na seminářích k dispozici počítače s programem, který obsahoval zpracovanou látku (právní terminologii – TPS) ze standardní učebnice považované za základní pramen pro daný obor. Šlo o studenty prvního ročníku, kde součástí výuky je zejména osvojení si základních právních termínů, jejich pochopení a schopnost je správně používat. Vzhledem k tomu, že příslušné „definice“ právních termínů si studenti vyhledali na místě v programu PES, přesunul se důraz na osvojení si dovednosti jejich správného užití.

7.3. Na závěr semestru se provádí písemný test, který se za posledních 10 let nijak významně nemění, takže výsledky jsou srovnatelné a také s malými odchylkami podobné. V posledních letech jsme studentům umožnili u testů používat program PES. Otázky ovšem byly formulovány tak, že je nebylo možné pouze opsat, ale vyžadovaly určitý stupeň porozumění danému oboru.

7.4. První výsledky jsou zajímavé. Celkové rozložení hodnocení studentů na prospěl – neprospěl zůstalo stejné jako v minulosti. Zhruba dvě třetiny napoprvé neprospěly. Posun jsme zaznamenali ve zlepšení klasifikace u nejlepších a středně prospívajících studentů.

7.5. Jde samozřejmě pouze o malý vzorek a nelze z výsledků činit nějaké zásadní závěry. Nicméně nabízí se některé hypotézy, které bude třeba podrobněji prověřit. Zdá se totiž, že s nárůstem praktického používání výpočetní techniky (VT), nijak významně nestoupá obecná schopnost porozumění textu. Dále, že schopní studenti a částečně i středně schopní dokáží využít informací získaných pomocí VT (v našem případě PES) k výraznému posílení svých znalostí. Naopak ostatní, kteří tvoří většinu, VT v jejich schopnostech nijak významněji neposílí. Naopak se zdá, že propast mezi těmi zdatnějšími a ostatními

⁴⁶ Za čestnou výjimku v této oblasti lze považovat pouze práce: ŠEJVL, M. Kvalitativní výzkum soudního rozhodování. *Právník*, 1999, roč. 138, č. 9, s. 872–882 a ŠEJVL, M. Konverzace v jednací síni a rituál. *Právník*, 2005, roč. 144, č. 10, s. 1143–1156.

se prohloubila. Nemůžeme zatím tyto trendy nijak zásadněji verifikovat, ale mohlo by snad jít o určité varování před přílišným optimismem spojeným s možnostmi těchto moderních technologií pro rozvoj obecné vzdělanosti.⁴⁷

8. VYUŽITÍ TPS VE VÝUCE – UČITELÉ

8.1. Jak bylo výše uvedeno, je z prostého zpracování reprezentativních učebnic daného odvětví v TPS zjevné, kolik právních termínů a v jaké struktuře obvyklá učebnice obsahuje (římské právo např. přes 4000, teorie práva přes 2000). Již vzhledem k počtu termínů je jasné, že všechny se student prostě naučit nemůže. Je proto vhodné, aby se učitelé dohodli na určitém základu, tj. nejdůležitějších termínech oboru (např. 1000 z nich) a těm naopak věnovali ve výuce (seminářích) zásadní pozornost. Jde vlastně o minimum znalostí z oblasti terminologie, která je nutná pro elementární zvládnutí oboru.^{48,49}

8.2. Standardní učebnice shrnuje přehled základních termínů oboru v určité struktuře. Postupem času a probíhajícími změn platného práva musí být nutně doplňována o termíny nové. V rámci TPS jde nejprve o doplňování odlišných či polemických názorů do Poznámek, později do Glos daného textu. V okamžiku, kdy stávající struktura není schopna pojmut nové termíny, je třeba učebnici přepsat.⁵⁰ Výhodou tohoto postupu je zaručení určité kontinuity na straně jedné a na straně druhé omezení nesmyslného počtu různých pseudoučebnic, které jen opisují dávno známé poznatky. Výhodou prezentace právní terminologie pomocí TPS je mimo jiné rychlá reakce na aktuální stav platného práva.

8.3. Transformace právních termínů z lineárně pojatého textu do struktury TPS upozorní na mezery, rozpory a nejasnosti, které v linearitě textu nejsou na první pohled patrné. Zcela jiný dojem získá čtenář (uživatel) o daném právním termínu a) na základě prosté četby, b) na základě vyhledání plnotextovou metodou a konečně c) na základě přehledu Hesel obsahujících daný termín v TPS.⁵¹ Samo vědomí autora, že jeho práce může být v budoucnu rozvinuta do struktury TPS, by ho mělo vést ke snaze věnovat větší pozornost strukturálním aspektům svého díla. Většina prací stejně v dohledné době skončí v digitální podobě na Internetu a je v zájmu autorů samotných, aby tato prezentace byla co možná nejlepší.

⁴⁷ Podobné závěry činí i řada ekonomů, např. CHANG, H. J. *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, Praha: Argo a Dokořán, 2013, s. 53 an.

⁴⁸ Současný trend psaní mnohosestránkových učebnic slouží možná ke kariéernímu postupu jejich autorů, ale rozhodně příliš nepomáhá studentům. Návrat k praxi stručných skript by byl nepochybně pokrokem. Rozsáhlé učebnice mají spíše význam pro praxi, neboť jak víme z výše uvedeného, doktrína patří k významným neformálním pramenům práva.

⁴⁹ Přirozeně, dohoda o minimálních terminologických základech odvětví není jednoduchá, ale jistě možná.

⁵⁰ Tak tomu je např. v části učebnice KNAPP, V. *Teorie práva*, Praha: C. H. BECK, 1995, s. 101 an. týkající se islámského práva. Pod tlakem novější literatury dostupné i v češtině (např. BEZOUŠKOVÁ, L. *Islámské rodinné právo se zaměřením na právo manželské*, Praha: Leges, 2013) je třeba doplnit další právní termíny, které již stávající struktura prostě nepojme.

⁵¹ Je známo, že vyhledávání v právních informačních systémech pomocí rubrik v právních předpisech je zhruba 10násobně efektivnější, než prosté plnotextové vyhledávání. Zhruba podobný poměr lze očekávat v případě učebnic u Hesel v TPS.

9. ZÁVĚR

9.1. Pokusili jsme se stručně popsat koncepci projektu PES. Jde o dlouhodobý a svým způsobem ambiciózní projekt, který se má stát základem pro celou řadu dalších výzkumů v oblasti právního jazyka i praktických aplikací. Cílem projektu je popsat právní terminologii ve všech právních odvětvích českého práva.

9.2. Na rozdíl od klasických normativních slovníků PES se zaměřuje na užití právních termínů v několika úrovních právního jazyka (doktrína, právní předpisy a judikatura).

9.3. Základem doktrinárního užití právní terminologie (TPS) je dekompozice reprezentativních učebnic ve složité struktuře, kdy součástí Hesla je sada proměnných a právní ontologie.

9.4. Projekt PES kombinuje právní a lingvistické přístupy k právním textům. Součástí programu PES jsou právní korpusy, korpus obecného základu českého jazyka a lingvistický modul umožňující aplikaci lingvistických metod na všechny korpusy a včetně jejich vzájemné porovnání.

9.5. Program PES se pravidelně aktualizuje, postupně rozšiřuje a doplňují se nové lingvistické metody.

9.6. Výzkum oblasti právního jazyka tak získává novou dimenzi. Předmětem výzkumu se stávají rozsáhlé databáze právních textů, na nichž lze sledovat pohyb právní terminologie, mimo jiné i s podporou lingvistických metod.

9.7. Primárním záměrem projektu PES bylo vytvořit bázi pro výzkum. Zkušenosti s testováním programu PES však ukazují široké možnosti jeho využití jak ve výuce práva tak např. v legislativě, v rozvoji právních informačních systémů, automatické indexaci právní literatury atd.

Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

doc. JUDr. František Cvrček, CSc.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

MORS VENIT VELOCITER

ZA PROFESOREM WERNEREM OGRISEM (9. červenec 1935 – 13. leden 2015)

Krátce střížené šedivé vlasy, přátelský úsměv, ale i jasná slova a gesta nespokojenosti či nesouhlasu... Tak si bude právněhistorická obec pamatovat profesora Wenera Ogrise, který 13. ledna letošního roku ve Vídni v nedožitých osmdesáti letech skončil. Zpráva o jeho úmrtí byla překvapivá. Vždyť ještě nedávno, koncem listopadu loňského roku, se v Praze zúčastnil mezinárodní konference, zaměřené na formování vědního oboru národních právních dějin ve střední Evropě a zasvěcené stému výročí úmrtí významného právního historika Jaromíra Čelakovského.

Werner Ogris se narodil 9. července 1935 ve Vídni. Vyrůstal však v Horním Rakousku, ve městě Wels, kde v roce 1954 maturoval. Po maturitě začal studovat právo na univerzitě ve Vídni. Promoval v roce 1958. Díky svému zájmu o právní historii se stal pomocnou silou profesora Hanse Lentze na tehdejší Institutu pro rakouské a německé právní dějiny právnické fakulty Vídeňské univerzity. Ten spolu s dalším významným právním historikem Heinrichem Demeliem v únoru 1962 W. Ogrise přivedl k habilitaci v oboru německých právních dějin a soukromého práva a rakouských ústavních a správních dějin. Jeho habilitační práci *Der mittelalterliche Leibrentenvertrag. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Privatrechts* (Wiener Rechtsgeschichtliche Arbeiten VI. Wien–München, 1961) ocenila Nadace Theodora Körnera na podporu věd a umění. Po habilitaci získal na fakultě místo vysokoškolského asistenta. Již po půl roce jej však povolali na Svobodnou univerzitu (Freie Universität) do Berlína. Tak se stal nejmladším řádným profesorem na německé univerzitě. V roce 1966 se vrátil zpět do Vídně a obsadil nově zřízenou druhou právněhistorickou stolicí. Zde pak působil až do svého penzionování v roce 2003. V letech 1966 až 1967 a 1997 až 2003 stál v čele Institutu pro rakouské a německé právní dějiny (dnes Institut pro právní a ústavní dějiny) právnické fakulty a v akademickém roce 1972/1973 jako děkan řídil fakultu. V roce 1992 působil v pozici hostujícího profesora na School of Law Kansaské univerzity v Lawrence. Na pozvání přednášel nejen v Evropě a ve zmíněných Spojených státech, ale též v Japonsku. V roce 1972 jej Rakouská akademie věd přijala za korespondujícího člena a v roce 1975 za člena řádného. V roce 1985 se stal členem korespondentem Saské akademie věd a v roce 1988 zahraničním členem Královské holandské akademie věd. Spoluzakládal Vídeňskou právněhistorickou společnost (WRG) a několikrát se stal jejím prezidentem. V letech 1968 až 1992 se podílel na vydávání prestižního *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Germanistische Abteilung)*. Spolu se svým dlouholetým kolegou prof. Rudolfem Hoke spoluorganizoval 31. ročník věhlasných Německých právněhistorických dní, konaný ve Vídni v roce 1996. Po penzionování působil na Slovensku a od roku 2013 též na Akademii Jana Długosze v Čenstochové.

Profesora W. Ogrise ocenili čestnými doktoráty na Karlově univerzitě (1993), na Komenského univerzitě (1993) a na univerzitě v Pécsi (2012). Rakouské orgány jej vyznamenaly velkým stříbrným křížem za zásluhy o Rakousko (2003) a Rakouským řádem za vědu a umění (2010). Cenu Bratří Grimmů mu v roce 1997 udělila tradiční německá Filipova univerzita (Philipps-Universität) v hesenském Marburgu a čestnou medaili rok na to, při příležitosti výročí svého vzniku, Karlova univerzita. Více než všechna ocenění za něj však hovoří jeho dlouholetá pedagogická a vědecká práce. Promítla se i do dlouhé řady učebních pomůcek, monografií,

studií a odborných prací. Věnoval se v nich především starším německým právním dějinám a absolutistickému období, ale též trestnímu právu ve 20. století. Působení v Berlíně jej přivedlo ke studiu pruských právních dějin. S odbornou tvorbou dokázal umně propojit i své umělecké záliby.

Jak už naznačují zmíněná ocenění, profesor Werner Ogris dlouhodobě udržoval dobré kontakty s českými a slovenskými právními historiky. Byl častým účastníkem pražských právně-historických konferencí a po svém penzionování navázal kontakty se slovenskými právníckými fakultami. Spolupracoval s Právníckou fakultou Univerzity Komenského a působil jako hostující profesor na Právnícké fakultě Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici (2004). Především však v roce 2004 stál u počátků Bratislavské vysoké školy práva (dnes Panevropské vysoké školy), kde v letech 2005 až 2007 vykonával funkci děkana Fakulty práva. Spolu se svým mladším kolegou ao. Univ.-Prof. Thomasem Olechowskim vyučovali předmět *Elementy evropské právní kultury*, který měl svým obsahem blízko k našim obecným právním dějinám. Společně pro něj vydali i dvoujazyčnou učební pomůcku (*Elementy evropské právní kultury. Elemente europäischer Rechtskultur*. I., II. Bratislava: BVŠP, 2005; pak vyšla ještě v novém vydání). Její koncepce je pro nás poněkud nezvyklá, ale o to inspirativnější.

Kdo navštívil bratislavskou pracovnu profesora Ogrise, mohl si všimnout drobné sošky moudré sovy nad jeho stolem. Emeritní vídeňský profesor si ji do Bratislavy přivezl zcela oprávněně: byl to vzdělaný muž s velkým rozhledem.

JUBILEUM

ŽIVOTNÍ JUBILEUM PROFESORA PETRA HAJNA

Náš časopis rád připomíná, že dlouholetý člen redakční rady Právníka a významný představitel české právní vědy oslaví 30. března 2015 osmdesáté narozeniny. Pražský rodák Petr Hajn, absolvent táborského gymnázia a Právnické fakulty Karlovy univerzity nastoupil po vysokoškolském absolutoriu v roce 1959 do právního útvaru Škodových závodů v Plzni. Škodovka tehdy slavila sto let od svého vzniku a jubilant ještě po létech vzpomíná na význam jejího prostředí a styku s lidmi, kteří ještě pamatovali starou škodováckou tradici, pro svůj další odborný vývoj. V roce 1967, kdy Hajn dosáhl na titul doktora práv, se seznámil s vynikajícím civilistou Josefem Eliášem (1907–1997), tehdy docentem občanského práva, který mu nabídl aspiranturu. Petr Hajn již tehdy publikoval; odborné články psal už jako podnikový právník a i v Právníku lze o tom najít doklady. Pamětníků té doby ubývá a sotvakdo si dnes vzpomene na Hajnův článek *Právníkům do svědomí* a na četné ohlasy, které vyvolal po uveřejnění v Hospodářských novinách před dvaapadesáti lety. Sklony k literární tvorbě projevoval jubilant již dříve, protože během studií psal především do sportovních periodik a úzce spolupracoval hlavně s deníkem Československý sport a časopisem Stadion, v jehož redakci poznal mj. Otu Pavla. Hajn si vytvořil specifický styl psaní dokazující, že texty o právu nemusí být jen nudná četba. Poznat to lze již na jeho první knize *Podnikový právník* vydané v roce 1968. Autor na podnikové právníky pamatoval i v mnoha svých následných aktivitách a Unie podnikových právníků ho po právu zvolila svým čestným předsedou.

Krátce po obnovení brněnské právnické fakulty vládním nařízením č. 35/1969 Sb. obhájil jubilant v roce 1970 titul kandidáta věd. Josef Eliáš, který mezitím přešel do Brna a začal na tamější právnické fakultě vést jednu z kateder, nabídl Hajnovi výuku na fakultě. Rozhodování nebylo jednoduché, ale zájem učit a bádát převládl, a tak je Petr Hajn od roku 1972 víc než čtyřicetiletí činný v akademickém prostředí brněnských právníků. V počátcích svého univerzitního působení publikoval Hajn monografii *Regulace právní služby v národním hospodářství* jako devátý spis v řadě vědeckých titulů právnické fakulty AUB – Iuridica (1973) a příručku *Jak uzavírat hospodářské smlouvy* (1972) vydanou tehdejšími nakladatelstvími právnické literatury Orbis. Oboje jakoby ilustrovalo dvě stránky Hajnových literárních počinů – teoretickou a praktickou, byť každý, kdo se začte do Hajnových textů, pozná, že autor teorii od praxe ku prospěchu výsledku nikdy ostře neodděloval, máje na vědomí, že právní věda je především vědou praktickou. Hajnova literární tvorba má ale ještě jednu stránku: esejistickou. Řadu jeho odborně publicistických úvah bylo možné číst v neprávnických i právnických periodikách a v současné době je jejich pravidelným adresátem Bulletin advokacie. Některé Hajnovy eseje vyšly i knižně: *Jak psát knihy* (1988) nebo *Jak dnes vyniknout* (1999). Autor se ostatně neomezuje jen na tištěná média. Některé jeho úvahy najdeme na stránkách Jiného práva nebo na stránkách Práva vytvořených společností Patria Online, a.s. a advokátní kanceláří Kocián Šolc Balašík, se kterou profesor Hajn externě spolupracuje.

Na Právnické fakultě Univerzity Jana Evangelisty v Brně začal Petr Hajn od roku 1975 vést katedru hospodářského práva. Krátce předtím se stal docentem (1974), osm let nato byl jmenován profesorem. Vedení katedry postavilo před jubilanta nové úkoly. Kromě jiného nutnost přípravy učebních textů nezbytných pro vlastní vědeckopedagogický pracoviště. To se stalo prvním vydáním učebnice hospodářského práva pro brněnské posluchače v roce 1977. Hajnův způsob vedení katedry, jeho všestranná podpora vědeckého rozvoje spolupracovníků a pře-

devším jubilantův lidský profil vedly k tomu, že se zvláště v osmdesátých letech pod křídla jeho katedry uchýlili i obory s hospodářským právem spojené blíže i dosti vzdáleně. Je jednou z Hajnových zásluh, že na brněnské fakultě připravil i tyto obory k vlastnímu rozvoji a posléze ke katedrální autonomii. Vedle výuky nezapomínal Petr Hajn na vědeckou práci. Za obsáhlou monografii o efektivnosti hospodářského práva (1980) získal na půdě Československé akademie věd titul doktora věd. Útlá publikace *Riziko a odpovědnost v hospodářské praxi* (1988), navazující na nejrozsáhlejší Hajnův spis, precizuje jeho myšlenky ve vztahu k dílčímu leč významnému tématu. Hajnova práce o riziku s jeho právníckými reflexemi je v nejednom směru podnětná i dnes.

Změny, k nimž u nás došlo v závěru roku 1989, se promítly do řady oblastí. Nejen na brněnské právnícké fakultě se katedra hospodářského práva změnila na katedru práva obchodního. Profesor Hajn zůstal i nadále v jejím čele a vedl ji až do svých šestašedesáti let, kdy jej ve vedení katedry vystřídal v roce 2001 profesor Bejček. Oslavenec však na brněnské katedře působí jako emeritní profesor i nadále. V jeho rozsáhlé publikační činnosti – na Hajnově osobní stránce v informačním systému MU najdeme za dobu od roku 2001 na dvě stovky titulů – převažují dvě témata: smluvní právo a problematika právního postihu nekalé soutěže. Smluvním právem se jubílant zabýval celou svou právníckou kariérou; o právu proti nekalé soutěži začal psát na sklonku osmdesátých let. Zvláště nekalá soutěž a její zkoumání jsou s Petrem Hajnem úzce spojeny. První ucelenou prací navazující na předchozí četné dílčí studie bylo *Právo nekalé soutěže* (1994), o němž autor uvedl, že je předzvěstí dalšího a důkladnějšího zpracování téhož. A to naplnil několikrát: naposledy v knize *Komunitární a české právo proti nekalé soutěži* (2010), v příslušných kapitolách učebnice *Obchodní právo* (2014) a zvláště zasvěceným výkladem v šestém svazku komentáře k občanskému zákoníku vydaném nakladatelstvím Wolters Kluwer (2014). Petr Hajn se také podílel na založení české skupiny Mezinárodní ligy pro soutěžní právo v roce 1995 a působil jako její první předseda. Nebylo by ale správné vnímat jubílanta výlučně jako specialistu na právní postih nekalé soutěže, byt se jeho práce na toto téma dočkaly vydání i v zahraničí od Londýna přes Baden–Baden a Mnichov po Maribor. Typické pro Petra Hajna jsou jeho „intelektuální rozmáchnost“ a „multidisciplinární pohled na právo“ (Bejček) opírající se o rozsáhlý kulturní přehled, nastřádané zkušenosti a především hlubokou životní moudrost. I to je důvod, proč byl a je zájem o jubílantova angažmá v různých grémiích právníckých i neprávníckých: vědeckých a redakčních radách, rozkladových komisích nebo etických panelech. Profesor Hajn se zapojil i do činnosti kolegia pro občanské právo při Ústavu státu a práva AV ČR zřízeného v roce 2014 a na jeho zasedáních i jinde zastává názor, že před snahami po okamžité novelizaci občanského zákoníku je vhodnější dát přednost zdrženlivosti a hledání možností rozumné interpretace.

Významný je Hajnův podíl na výchově právníků. Jeho dlouholeté působení na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, ale i jeho pedagogická angažmá v součinnosti s dalšími institucemi se řídí maximou, že vysokoškolské studium dávat studentům příležitost stát se všestrannými osobnostmi, nasávat kulturu a že – jak se sám vyjádřil – „dobrý právník by měl mít to, čemu *Francouzi říkají culture générale*“. Kdo slyšel třeba i jen jednu Hajnovu přednášku, potvrdí, jak poutavě jubílant dokáže posluchačům nezapomenutelným způsobem podat výklad právní problematiky. Vzpomínají na to jeho někdejší posluchači, mezi nimi i ti dnes všeobecně známí: např. Naděžda Rozehnalová v jednom rozhovoru označila profesora Hajna jako osobnost, která na ni měla největší vliv z pedagogického hlediska, Josef Bejček vyzdvihl v úvodním slově k Hajnově poctě k jeho 75. narozeninám jeho dar motivovat studenty a mladé odborníky typickým osobním kouzlem a Karel Eliáš označil v rozhovoru pro Jiné právo profesora Hajna jako jednoho z těch svých učitelů, které si vybral srdcem. Snad ještě významnější je, jak jubílant působí na studenty dnes. A čteme-li v jejich internetových diskusích hodnocení

typu: „Charismatický člověk, velmi zajímavé hodiny“ nebo „Úžasný pedagog, na přednášce poutavým způsobem vyloží probíranou látku, u zkoušky ale pozor – nedá se opít rohlíkem a jedničku u něj dostanou opravdu jen ti nejlepší“, vidíme, že v Hajnově podání je právo stále živou a zajímavou disciplínou.

Redakce Právníka přeje profesoru Petru Hajnovi do dalších let pevné zdraví, mnoho tvůrčího úsilí a těm, kteří se k němu hlásí, mnohá poučení i potěšení z tvůrčích otázek jubilantovy právnické mysli.

RECENZE

**Šišková Naděžda. From Eastern Partnership to the Association.
A Legal and Political Analysis.
Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014, 305 s.**

Recenzované dílo je hlavním výstupem multilaterálního výzkumného projektu Jeana Moneta *Eastern Partnership and its prospects with a view to legal approximation, the Rule of Law and Human Rights*. Jeho obsahem je soubor vědeckých studií, zaměřených na vztahy Evropské unie k východním státům – Ukrajině, Bělorusku, Moldavii, Azerbajdžánu, Gruzii a Arménii. Posuzované dílo je nesporně významným příspěvkem k obohacení vědeckých znalostí o právní a politické bázi vztahů Evropské unie k východním partnerům.

Kniha je dílem 17 autorů, o jejichž kvalitní výběr se zasloužila především editorka doc. Naděžda Šišková, PhD. Mezi autory díla nacházíme nejen pracovníky univerzit a vědeckých ústavů (Právnické fakulty Univerzity v Heidelbergu, Právnické fakulty Karlovy Univerzity, Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, Mohyla Univerzity v Kyjevě, Právnické fakulty Technologické Univerzity v Estonsku a Gruzii), ale též praktikující právnické a významné právní experty (Evropského soudního dvora, Ministerstva zahraničí, Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže ČR, Ústavního soudu ČR).

Recenzované dílo, ačkoliv je výsledkem tvůrčí práce poměrně značného množství autorů, vyniká obsahovou i stylistickou konsistencí. Je to především zásluhou editorky doc. N. Šiškové, PhD., vedoucí katedry Evropského práva, Právnické fakulty Palackého Univerzity.

Knihu tvoří Předmluva, jejímž autorem je komisař EU Štěpán Füle, Ediční úvod N. Šiškové a tři části rozdělené do patnácti kapitol.

S ohledem na značné množství kapitol na straně jedné a omezeného prostoru pro tuto recenzi na straně druhé bude pozornost recenzenta kromě obecného hodnocení díla zaměřena na několik vybraných kapitol, které považujeme za zvláště významné, respektive stojící v centru zájmu recenzenta a také na vyslovení některých názorů recenzenta k dané problematice.

Š. Füle zdůrazňuje ve své předmluvě význam politiky Východního partnerství pro rozvoj demokracie a tržně orientovaných reforem ve Východní Evropě, což je v zájmu jak států, náležejících koncepčně mezi státy Východního partnerství, tak států EU.

V závislosti na profesionálním zaměření jednotlivých autorů nacházíme v recenzovaném díle přístupy právní, politologické i výlučně politicko-analytické.

První část nazvaná *Eastern Partnership and Association as Part of European External Relations Law* zahrnuje čtyři kapitoly, z nichž recenzenta zejména upoutala kapitola první, zabývající se místem a statusem politiky Východního partnerství ve vnějších právních vztazích EU. Autorka studie, známá politoložka dr. Petra Lustigová, MA (Fakulta sociálních věd Karlovy Univerzity) pojala studii velmi zajímavě. Propojila faktografickou analýzu vytváření politiky východního partnerství EU s názory světově známých politologů, mezi nimiž vystupuje do popředí zvláště recenzentův učitel a dávný vzácný přítel prof. Karel W. Deutsch, rodák z Prahy a profesor politické vědy na Harvardově univerzitě. Jde zejména o autorčino výstižné využití Deutschova díla *The Analysis of International Relations* (1978), v němž Karel Deutsch formuloval svou teorii transakcionalismu, podle níž zvyšující se množství jakýchkoliv jednání a kontaktů mezi dvěma a více stranami – obchodních, kulturních, vědeckých,

nevládních organizací včetně mobility pracovních zdrojů – tedy transakcí v nejširším pojetí smyslu tohoto slova, zvyšuje vzájemné porozumění mezi zúčastněnými stranami a vytváří zcela neformální politiku dobrého sousedství. V této souvislosti bylo možné podle názoru recenzenta využít rovněž dalšího skvělého díla K. W. Deutsche *The Nerves of Government: Model of Political Communication and Control* (New York, The Free Press 1963, druhé doplněné vydání 1966). Již úvodní myšlenky tohoto Deutschova díla jsou neobyčejně významné v souvislosti se současnou politikou Východního partnerství EU. Jde především o Deutschovy úvahy směřující k vypracování teorie mezinárodní politiky. Deutsch zde zdůrazňuje, že je nutno se dívat na stát nebo uskupení států nejen jako na problém moci, ale daleko více jako na problém řízení a zdůrazňuje, že kvalita řízení je dána především úrovní, kvalitou a četností komunikace. Zároveň zde přichází v úvahu využití Deutschových myšlenek o tom, že účinnost každého politického rozhodnutí závisí na tom, jak přesně byla předpovězena reakce na ně. Dále pak by bylo vhodné v kontextu dané problematiky uplatnit vědecké úvahy K. W. Deutsche o principech zpětné vazby v politickém rozhodování a zejména pak o předvídatelnosti následků realizace politických rozhodnutí, a to především tehdy, jsou-li vynucována použitím mocenských prostředků. Zvláště zde také mohla nalézt uplatnění teze K. W. Deutsche uváděná ve zmiňovaném vědeckém díle, že použití moci by mělo být vždy posledním politickým prostředkem v řešení politické situace, kdy již všechny ostatní politické prostředky selhaly, neboť použití moci je vždy tím nejprimitivnějším politickým prostředkem. Připomenutí dalšího díla K. W. Deutsche v souvislosti s posuzováním studie P. Lustigové zdaleka neznamená kritiku této studie, kterou považuji za vynikající. Záměrem recenze je pouze připomenout, že stále hodnotné myšlenkové bohatství K. W. Deutsche se nabízí k využití ve zpracování politiky Evropské unie v celém jejím rozsahu.

Druhá kapitola z pera doc. Pavla Svobody, PhD. (Právnická fakulta UK) je právnickou studií neobyčejně zdařile systematicky uspořádanou, zabývající se vývojem asociačních dohod v právu Evropské unie. V zasvěcené vědecké analýze dané otázky zaslouží ocenění autorovo kritické hodnocení značné vágnosti pojmu asociace v právu Evropské unie.

Následující třetí kapitola zkušeného diplomata a zároveň tvůrčího pracovníka v oblasti práva EU JUDr. Emila Ruffera, PhD. (ředitele oddělení Evropského práva Ministerstva zahraničí ČR) reflektuje bohaté znalosti autora (praktickými zkušenostmi formované) v oblasti interpretace, implementace a realizace asociačních dohod. Zvláště je zde třeba hodnotit systematický výklad rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie v této oblasti.

Těžiště čtvrté kapitoly (autorka L. Falaliciva – Academy of Advocacy – Kyjev) se pak zejména také zabývá úlohou východního partnerství v rámci právních aspektů vnějších vztahů EU včetně nových přístupů, které se v této oblasti projevují.

Druhá část posuzovaného díla je nazvána *General Overview of Bilateral Agreements with Eastern Partnership Countries: A New Generation of Bilateral Agreements*. Zde je pozornost zaměřená jednak na obecnější rysy problematiky východního partnerství EU (autoři doc. dr. Naděžda Šišková, PhD., dr. Ondřej Hamulák, PhD. – Palackého univerzita a pracovníci Technologické univerzity v Tallinu – Archil Chochia, prof. Tanel Kerikmae, PhD., prof. Katrin Nyman-Metcalf, Dalí Gabelaia), jednak na politiku Východního partnerství EU ve vztahu k Ukrajině. Že zde jde v souvislosti se současným děním na Ukrajině o problematiku neobyčejně závažnou z hlediska mezinárodní politiky a mezinárodní bezpečnosti není nutno rozvádět. Nejprve upoutá pozornost přehledný výklad vztahů mezi Ukrajinou a EU od prof. Romana Petrova (Národní univerzita v Kyjevě) a po něm právně teoreticky a především komparativně velmi bohatá studie N. Šiškové zabývající se přípravou a obsahem návrhu asociační dohody Evropské unie s Ukrajinou. Ocenění zaslouží pojetí nové generace bilaterálních dohod Evropské unie s nečlenskými státy, které v této studii N. Šišková předkládá.

Pokud jde o třetí část nazvanou *From Eastern Partnership to the Association in the Light of Legal Approximation, Human Rights and the Rule of Law*, obsahující sedm kapitol se pozornost recenzenta zaměří podle jeho profesního zaměření na kapitoly devátou a desátou, dvanáctou a čtrnáctou.

V deváté kapitole se prof. Peter-Christian Müller-Graff (ředitel Ústavu správního a Evropského práva Právnické fakulty Univerzity v Heidelbergu) zabývá konceptem právního státu jako základu *Acquis EU*. Ve velmi koncentrované podobě je analyzováno uplatňování principu právního státu jak na úrovni Evropské unie, tak členských států EU. Pokud jde o uplatňování principů právního státu na úrovni členských států EU, lze považovat za velmi přínosné třídění a rozbor tří specifických dimenzí principu právního státu v právním řádu členských států EU: dimenzi horizontální, vertikální a strukturální.

Z hlediska výzkumu lidských práv představuje značné obohacení kapitola desátá (autor dr. David Petrlík – Soudní dvůr EU) zabývající se novou koncepcí v ochraně lidských práv v Evropské unii. Teoretické vývoje autora vycházející z bohaté recentní judikatury Soudního dvora Evropské unie zdůrazňují evoluční charakter tohoto nového konceptu ochrany základních lidských práv v Evropské unii. Úzkou souvislost s kapitolou desátou má kapitola dvanáctá (z pera JUDr. Soni Matochové, PhD., analytičky Ústavního soudu ČR), která se zaměřuje na ústavně soudní ochranu lidských práv na úrovni členských států Evropské unie. Po úvodní charakteristice modelových řešení ústavního soudnictví, a zejména pak vývoje koncentrovaného a specializovaného ústavního soudnictví, přechází autorka k analýze Ústavního soudu České republiky a rozboru jeho stěžejních judikátů.

Z hlediska právně teoretického je velmi přínosná kapitola čtrnáctá (autorka prof. Vlasta Kunová, CSc., právnická fakulta Komenského Univerzity v Bratislavě), zabývající se historickými a teoretickými aspekty aproximace práva ve střední Evropě.

Závěry zpracované editorkou N. Šiškovou vytěžují myšlenkové jádro jednotlivých částí a kapitol a charakterizují koncepční úlohu politiky Východního partnerství Evropské unie.

Recenzovaná kniha přináší výstižnou analýzu jednoho z nejzávažnějších současných vývojových trendů Evropské unie. Koncepce politiky Partnerství a zejména pak Východního partnerství, která z obecného a dlouhodobě pojatého hlediska znamená přínos jak pro Evropskou unii a její členské státy, tak pro státy, s nimiž EU uzavře asociační dohody, i když jak zdůrazňuje ve své velmi kvalifikované studii P. Svoboda, není tento koncept asociačních dohod dosud jednoznačně vyprofilován. Asociační dohody mají rozměr právní, politický a ekonomický, což recenzovaná kniha zdařile dokládá. A právě zde jsme někdy svědky idealize významu asociačních dohod pro konkrétní stát – jako kdyby se Evropská unie uzavřením asociační dohody stala pouze štědrým finančním dárcem odstraňujícím problémy daného státu.

Při uzavírání asociačních dohod v rámci realizace politiky Východního Partnerství EU bude zřejmě vždy třeba si klást otázku, zda a kdy bude s největší pravděpodobností dosaženo cíle, které asociační dohody obsahují. Zda to bude proces mimořádně úspěšný a rychlý nebo zda s ohledem na konkrétní problémy daného státu se bude jednat o proces dlouhodobý, provázený určitými závažnými, zejména ekonomickými a sociálními problémy daného státu, které budou velmi obtížně překonávány a budou s sebou přinášet také problémy politické. Zejména v případě těchto států bude velmi žádoucí využít onoho již výše zmiňovaného myšlenkového bohatství K. W. Deutsche, především jeho teorii zpětné vazby v politické aktivitě, zejména analýzy vztahu rozhodnutí, prostředků k dosažení jeho cíle a následků, které tyto prostředky vyvolávají. Především pak pečlivým analytickým postupem zjišťovat, zda cíle sledovaného rozhodnutím bude vhodně volenými prostředky v určitém časovém horizontu dosaženo. V těchto souvislostech také hledat odpovědi na otázku, zda cíl nezůstane při použí-

vání sice správných prostředků k jeho naplnění, avšak bez ohledu na konkrétní společenské, ekonomické a sociální prostředí státu, v nichž jsou rozhodnutí realizována jen vzdáleným snem, např. obdobná situace může nastat ve státě, který je středem politiky Východního partnerství EU včetně uzavření asociační dohody, a to zejména tehdy, je-li ekonomika dané země v hluboké krizi, intenzita etnického a sociálního napětí je vysoká, a státní moc je nefunkční a devastovaná korupčním prostředím, včetně velmi diverzifikovaného národnostního cítění a smýšlení obyvatel. Bylo by patrně žádoucí, aby se všechny tyto otázky staly předmětem zájmu dalšího výzkumu problematiky obsažené v recenzované knize. V uvedeném kontextu vzpomíná recenzent na slova z výročního poselství prezidenta F. D. Roosevelta Kongresu Spojených států ze dne 6. ledna 1945: „Mezinárodní spolupráce ... není žádná jednokolejná dráha. Státy, tak jako jednotlivci nevidí a nesmýšlejí stejně a mezinárodní spolupráci a pokroku nepomůže, když si některý stát (národ) bude myslet, že má monopol na moudrost a dokonalost. V budoucím světě nesmějí být mezinárodní vztahy založeny na onom zneužívání moci, jemuž se říká „mocenská politika“. Pokud se pohybuje do určité míry metaforicky v dějinách Spojených států amerických, považuje recenzent také za vhodné uvést výňatek z projevu Benjamina Franklina dne 15. září 1787 před přijetím Ústavy Spojených států amerických, kdy bylo nutno překonat neústupné lpění některých členů Ústavodárného shromáždění na svých vlastních názorech. Benjamin Franklin tehdy proto ve svém vystoupení sarkasticky připomenul výrok jedné francouzské dámy, která v rozepři se svou sestrou řekla: „Je ne trouve que moi qui aie toujours raison“. Recenzent se domnívá, že i tento „výrok“ je vhodné zvážit v přístupu k hodnocení problematiky, kterou se zabývá recenzovaná kniha. Například některým našim sdělovacím prostředkům by bylo vhodné, pokud jde o informování o dění na Ukrajině, onen B. Franklinem citovaný výrok staré francouzské dámy připomenout.

Závěrem je třeba zdůraznit významný přínos recenzované knihy. Přináší velké bohatství právních, politologických a politických poznatků, zpracovaných kvalifikovanými specialisty. Zcela organicky potom lze z daného výzkumu vyvodit cenné závěry. Z nejobecnějšího hlediska přispívá recenzovaná kniha k poznání procesu demokratizace států, vůči nimž je zaměřena vnější politika Evropské unie. Kniha představuje obohacení znalostí nejen pro vědecké pracovníky zabývající se danou problematikou, ale též širší veřejnosti, neboť reflektuje pohledy jak vědeckých pracovníků ze států EU, tak i ze států, které jsou předmětem politiky Východního partnerství EU a asociačních dohod.

Recenzovaná publikace je také neobyčejně významná pro další hlubší vědecké diskuse, které se týkají tranzitního procesu v zemích, směřujících k asociačním dohodám, jakož i v těch, s nimiž již byly asociační dohody uzavřeny.

Lze předpokládat, že kniha vyvolá značný zájem právníků a politologů, kteří se zajímají o problematiku Evropské unie, jakož i komparativistů jak z oblasti právní vědy, tak i politické vědy.

doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc.
Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Schmidt Suzanne K. – Kelemen R. Daniel (eds). *The Power of the European Court of Justice*. London: Routledge, 2013, 150 s.

K méně viditelným tématům, které bylo otevřeno v rámci kampaně před volbami do Evropského parlamentu, patřila otázka, jak výrazně se činnost této instituce promítá do obsahu právních řádů členských států. Někteří kandidáti se přitom ve snaze ilustrovat význam Evropského parlamentu pokoušeli tento vliv kvantifikovat. Část z nich hovořila o tom, že tato instituce rozhodovala o 60 % současné české legislativy, druzí hovořili o 80 %, zaznamenat se nicméně dala i jiná čísla. Znalost přesného údaje však podle mého soudu není zcela podstatná: důležitější bylo obecnější sdělení, podle něhož Evropský parlament zásadním způsobem ovlivňuje podobu národních právních řádů.

S tím lze zajisté souhlasit, byť s výtkou, že vzhledem k charakteru právo tvorby v Evropské unii je postavení Evropského parlamentu významné, rozhodně však ne výlučné. Značný vliv na podobu práva má totiž nejen Evropský parlament, ale také další orgány Evropské unie. Patří k nim také Evropský soudní dvůr (ESD), a to v rozsahu, který je patrně nesrovnatelný s vrcholnými soudy členských států. V posledních desetiletích jeho rozhodnutí ovlivnila právní postavení jednotlivce na evropském kontinentu zcela mimořádným způsobem.

Na rozdíl od Evropského parlamentu, kterému je širokou veřejností věnována pozornost alespoň v čase voleb, přitom ESD zůstává zcela stranou pozornosti. Diskuze o jeho rozhodovací činnosti jsou doménou odborných kruhů, širší společensko-politické diskuzi (příjemnějším v České republice) se vyhýbá – zjevně nezaslouženě, což vynikne právě ve srovnání s domácí diskuzí o úloze Ústavního soudu. Odbornou reflexi, jež má potenciál podnítit společenskou debatu, představuje publikace nazvaná *The Power of the European Court of Justice*, která vyšla v loňském roce v Londýně péčí nakladatelství Routledge.

Sborník sestávající z příspěvků celkem deseti autorů, jejichž jména nejsou zájemcům o problematiku soudní moci neznámá (např. Alec Stone Sweet, Damian Chalmers), je uvozen konstatováním, podle něhož ESD nepochybně sehrál zásadní roli při prohlubování evropské integrace, nicméně v posledních letech jsou jeho rozhodnutí přijímána stále kritičtěji. Proto se klade otázka, zda lze v budoucnu v důsledku zvedajícího se odporu (ať již ze strany členských států nebo v důsledku jiných příčin) očekávat jeho ochabnutí, či snad – použijeme-li oblíbené přirovnání k motoru evropské integrace – jeho postupné zadírání. Právě těmito a příbuznými problémy se právníci a politologové na následujících necelých sto padesáti stránkách zabírají.

Kterým aspektům činnosti ESD se jednotliví autoři věnují – a která zjištění přinášejí? Začneme popořadě. *Susanne K. Schmidt* ve svém příspěvku *Who cares about nationality? The path-dependent case law of the ECJ from goods to citizens* označuje ESD za hlavního tahouna evropské integrace. K tomu podle ní přispívá také skutečnost, že způsob, jakým ve své rozhodovací činnosti vyložil svobodu volného pohybu zboží, následně aplikoval i v oblasti ostatních svobod, a to přesto, že argumenty pro odlišný přístup byly nejen nezanedbatelné, ale patrně silnější než ty, které nakonec zvítězily. Path-dependence, kterou autorka považuje za nejlepší způsob vysvětlení přístupu ESD, může být nepochybně vnímána pozitivně ze strany recipientů, jak nicméně Schmidt upozorňuje, není prosta hluchých míst.

O identifikaci vzorců, které se uplatňují v soudní politice na úrovni Evropské unie, se v další kapitole pod názvem *The reference points of EU judicial politics* pokoušejí *Damian Chalmers* a *Mariana Chaves*. Tendence, které se v této oblasti uplatňují, identifikují na základě studia rozhodnutí o předběžných otázkách z let 2007–2009. Poskytují tak nástroj, díky němuž je (se znalostí příslušných proměnných) možno předpovědět, zda vznikající rozhodnutí bude mít zásadní dopad, či nikoli.

R. D. Kelemen, další z autorů, v příspěvku nazvaném *The political foundations of judicial independence in the European Union* hledá příčiny značného stupně politické nezávislosti ESD. Dospívá k závěru, že ve srovnání s národními státy (Kelemen vychází především z poznatků získaných studiem reálií Spojených států) je ESD lépe chráněn před mechanismy, které političtí aktéři užívají, aby soudy udržely na uzdě. Významně tomu napomáhají například silná politická fragmentace v institucích EU a vysoký počet členských států.

Do ECJ judges all speak with the same voice?, klade si v názvu svého textu otázku Michael Malecki, čtvrtý z příspěvkatelů v pořadí. Vychází z tvrzení, že institucionální nezávislost ESD stojí za tím, že jeho rozhodnutí jsou ve prospěch integrace, a v návaznosti na to se ptá, zda v případě náklonosti k hlubší integraci lze skutečně mluvit o preferenci sdílené všemi soudci ESD. To zjišťuje za pomoci statistického modelu – a dospívá k závěru, podle něhož jsou názory soudců rozprostřeny od eurooptimistických k europesimistickým.

Gareth Davies v pojednání nazvaném *Activism relocated. The self-restraint of the European Court of Justice in its national context* upozorňuje na zajímavou skutečnost, a sice že případné výtky ohledně aktivismu je třeba adresovat nejen ESD, ale také soudům národním, které se v některých případech mají tendenci podnikat velmi překvapivé kroky, které od nich přitom evropské instituce nevyžadují.

V dalším příspěvku (*Rights adjudication and constitutional pluralism in Germany and Europe*) Alec Stone Sweet a Kathleen Stranz hodnotí dopady interakce mezi národními obecnými soudy a ESD. Hovoří například o německých pracovních soudech, které si podle jejich hodnocení počínají jako dokonale prodloužené ruce evropských orgánů. Institucí, na jejíž úkor se tak děje, je pak národní ústavní soud.

Michael Blauberger se v pojednání pojmenovaném *With Luxembourg in mind... the re-making of national policies in the face of ECJ jurisprudence* zaobírá podobou reakcí členských států na rozhodnutí přijatá evropskými soudními orgány. Zajímají ho především strategie, které členské státy volí ve snaze vyhovět požadavkům vysloveným v rozhodnutích ESD.

V posledním z příspěvků, který byl otištěn pod názvem *Perpetual momentum: directed and unconstrained*, Fritz W. Scharpf dospívá k závěru, že rozpor mezi republikánskými principy politického sebeurčení, jimž odpovídá přijímání pravidel na národní úrovni, a liberálními principy ochrany individuálních práv se v praxi prohlubuje. Evropský soudní dvůr ve své rozhodovací činnosti klade příliš velký důraz na posléze uvedené principy, čímž narušuje potřebnou rovnováhu, což může mít destruktivní následky pro evropský integrační proces jako celek.

Z pohledu širší veřejnosti se může jevit jako zajímavé, že zásadní kroky, které patrně mají potenciál rozbourat celou Evropskou unii, činí orgán, jehož činnost je spíše stranou veřejné diskuze. Odbornou veřejnost pak může zaujmout závěrečné pesimistické tvrzení, které si jistě zaslouží důkladnější pozornost. Zainteresovaní jedinci dále jistě ocení řadu myšlenek, jimiž se lze inspirovat při úvahách o pozadí fungování institucí veřejné moci, a to ne nutně jen soudních. Shrnuto a podtrženo, útlá publikace představuje zdařilý počín, který by neměl zůstat nepovšimnut.

Tento článek vznikl v rámci SVV projektu č. 260014/2014 „Význam osobnosti v právu a politice“.

Mgr. Jan Bartonička
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z celostátního sjezdu polských civilistů v Poznani

Ad generalia

Ve dnech 26. a 27. září 2014 proběhl v Poznani 5. celostátní sjezd polských civilistů (5. *Ogólnpolski Zjazd Cywilistów*). Tematicky byla akce věnována *současným problémům závazkového práva (Współczesne problemy prawa zobowiązań)*. Je nabílední, že v čase soustředěných prací na osnově nového polského občanského zákoníku byly jednotlivé příspěvky orientovány právě na připravovaný kodex. Jeho obecná část závazkového práva byla již publikována¹ a na zvláštní části se usilovně pracuje.²

V rámci konference pochopitelně dominovala klasická civilistická témata – byť ne vždy se autoři drželi hlavní náplně konference, tedy závazkového práva. Výjimkou však nebyly ani příspěvky týkající se práva finančního, správního apod., respektive určitých vzájemných vazeb těchto právních disciplín a práva občanského.

Úvodem prvního jednacího dne byla vzpomenuata osobnost největšího polského civilisty 2. poloviny 20. století, hlavního podporovatele myšlenky nového občanského zákoníku, dlouholetého předsedy rekodifikační komise civilního práva, profesora Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani, dr. Zbigniewa Radwańskiego,³ zesnulého koncem roku 2012. V rámci samostatného panelu se k dílu profesora vyjádřili a na jeho život zavzpomínali prof. M. Pazdan, prof. B. Ziemianin, prof. S. Sołtysiński, prof. J. Panowicz-Lipska a dr. J. Jacyna.

Následoval obecný (společný) panel tří příspěvků, jehož jádrem byl referát *prof. J. Pisulińskiego O projektu obecné části závazkového práva*. Již v rámci tohoto obecného panelu se poměrně jasně ukázalo, kdo s osnovou nového OZ sympatizuje a kdo se naopak řadí k jejím kritikům. Řevnivost se projevila zejména mezi – řečeno slovy moderátora tohoto panelu – „konzervativní“ Lodží a „avantgardním“ Krakovem.⁴ Nutno však dodat, že debata – i když místy vypjatá – zásadně nevykročila z mezí odborné věcnosti a korektnosti.

Po obecném panelu se konference *rozpadla do dvou paralelně probíhajících bloků*; chtělo by se říci „ke škodě věci“, neboť v mnoha případech se překrývaly tematicky velmi zajímavé přednášky. V rámci nich postupně vystoupili řečníci z většiny právnických fakult v Polsku – zejména však z Varšavy, Lodže, Poznaně, Krakova, Vratislavi, Katovic a Toruně. Během dvou dnů postupně zaznělo 31 referátů v rámci obou specializovaných panelů. Vždy po přednesení čtyř příspěvků následovala bohatá diskuse.

¹ Krom toho i obecná část a část upravující věcná práva. Obecná část je však momentálně opět ve stadiu přepracování.

² V roce 2006 byla publikována tzv. *Zelená kniha (Zielona księga)* představující optimální vizi nového kodexu. Od té doby kontinuálně probíhají práce na paragrafovém znění zákona.

³ Zbigniew Leon Radwański (31. 8. 1924 – 20. 12. 2012). Dlouholetý ředitel Institutu civilního práva a vedoucí katedry civilního práva Právnické fakulty Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani. V letech 1966–1972 děkan fakulty, v letech 1982–1984 rektor University v Poznani. Dlouholetý člen Polské akademie věd a v letech 1993–1995 její místopředseda. V letech 1986–1992 předseda Legislativní rady zřízené při předsednictvu Rady ministrů. V letech 1997–2010 předseda Rekodifikační komise civilního práva při ministerstvu spravedlnosti. Hlavní redaktor a spoluautor dvacetisvazkového *Systému soukromého práva*.

⁴ Tedy situace velmi podobná přístupu českých právnických fakult k naší rekodifikaci před několika málo lety.

Ad specialia

Pro vytvoření lepšího obrazu konference dále přibližuji některé zajímavé příspěvky či alespoň myšlenky, které zazněly ať již v rámci oficiálního programu či v kuloárech.

Dispozitivnost regulace smluvního práva

Opakovaně byla přetřásána otázka *dispozitivnosti regulace smluvního práva*. V současném polském OZ je obsažena konstrukce českému právníkovi důvěrně známá. Na řadě míst totiž zákon stanoví pravidlo s dovětkem „není-li ujednáno jinak“ či s jiným dovětkem obsahově shodným. Pak se ale klade otázka, zda je možná odchylka od takového pravidla, kde uvedený dodatek chybí? V tomto ohledu údajně vznikají vážné pochybnosti a polská doktrína a praxe tápou. Obecná shoda je na tom, že smluvní právo má být regulováno převážně dispozitivními normami. Proto se navrhuje konstrukce, dle níž zákon v obecné části smluvního práva stanoví, že od jednotlivých ustanovení budou možné odchylky tam, kde to zákon výslovně nezakáže.⁵

Definice „služby“ a snaha obecné regulace plnění „dluhu spočívajícího ve službě“

Velký rozruch vyvolal příspěvek *Regulacja świadczenia usług jako wyzwanie legislacyjne* (Regulace plnění služeb jako legislativní výzva), jehož autoři (dr. hab. Marlena Pecyna a prof. dr. hab. Fryderyk Zoll) si předsevzali velmi neskromný cíl: *vymyslet definici pojmu služba (usługa)* a v novém OZ *vypracovat systém obecné úpravy splnění dluhu, jehož obsahem je právě služba* (tedy např. způsob plnění, vady plnění aj.). V pozadí iniciativy stojí úvaha, že regulace jednotlivých smluvních typů, jejichž obsahem není výsledek, nýbrž jen určitá činnost, je nejednotná a rozporná. Proto je zde snaha vyabstrahovat určité nosné prvky z jednotlivých „smluv o poskytování služeb“ a převést je na společného jmenovatele. Úprava jednotlivých smluvních typů by samozřejmě měla přednost před „obecnou částí služeb“. V případě mlčení zákonodárce u jednotlivých smluvních typů či v případě absence odlišné dohody stran by se však aplikovala „obecná část“.

Netřeba zastírat, že tyto tendence jsou inspirovány zejména existencí DCFR.⁶ Není však nutné jim podléhat a vzorovat podle nich za každou cenu domácí úpravy – není k tomu podle mého názoru žádný rozumný důvod (viz dále). Po příspěvku následovaly předvídatelné negativní reakce – argumentovalo se např. tím, že i kupní smlouva může být pojata jako *smlouva o splnění služby s obsahem, jímž je převod vlastnického práva k věci*; pak by stačila obecná úprava kupní smlouvy, kterou by bylo možno aplikovat i na jiné smluvní typy (popř. na smlouvy nepojmenované). Je symptomatické, že spoluautor příspěvku, prof. F. Zoll, svoji pozici proti kritikům hájil, neboť, jak známo, je jedním z tvůrců a komentátorů DCFR.

Mám za to, že v této iniciativě se jasně zrcadlí přesvědčení některých právníků o legislativní moci zákonodárce a o tom, že právem lze definovat a regulovat naprosto všechno. Konstruovat úpravu „obecné části služeb“ je podle mého názoru nesmyslné.⁷ Lze si přeci pomoci analogickou aplikací ustanovení nejbližších smluvních typů, které nesměřují k výsledku, nýbrž pouze k určité činnosti, popřípadě aplikací obecné části smluvního (závazkového) práva,

⁵ Shodně tak i náš nový OZ opustil v naprosté většině všech případů uvedené dovětky, neboť měly na praxi neblahý vliv.

⁶ Srov. jeho čl. IV.C.-1:101.

⁷ O definici pojmu „služba“ nemluvě. Ani našemu prostředí se však před časem nevyhnula absurdní debata na téma, zda služba je věcí v právním smyslu (§ 489 OZ). Diskuse však brzy skončila předvídatelným způsobem – totiž zjištěním, že se vlastně neví, co to služba je.

včetně odpovědnosti za vady.⁸ Jaký bude výsledek uvedených snah našich sousedů, ukáže až finální verze osnovy.

Podstatná změna okolností

V příspěvku *Klauzula rebus sic stantibus w XXI w.* (Klauzule *rebus sic stantibus* ve 21. stol.) dr. Grzegorz Gorczyński v první řadě poukázal na to, že uvedená figura je v současných právních rádech našeho geografického prostoru *spíše mrtvou částí zákonů*. V praxi se údajně uplatňuje zřídká – pakliže vůbec. Zároveň však plédoval pro ponechání uvedené figury v novém polském OZ. Upozornil přitom na aktuální společenské události, jež smysl této úpravy odůvodňují – zejména pak na situaci na Ukrajině, která by mohla mít vliv např. na ceny určitých komodit. Dle autora správné uchopení regulace vlivu změn okolností na obsah, respektive trvání obligace musí splnit dva základní požadavky: stanovit základní rámec toho, co se rozumí podstatnou změnou okolností a dále specifikovat, jaké následky jsou s těmito změnami spojeny. Dr. Gorczyński varoval před příliš širokým (abstraktním) vymezením změn okolností, neboť takový přístup by mohl vést k neurčitosti klauzule, a tím i její neaplikovatelnosti. Upozorněno bylo na neschopnost (či nechť) soudů toto pravidlo blíže vykládat.

V této souvislosti je vhodné upozornit na to, že nový český OZ reguluje vliv změny okolností na obsah, respektive trvání obligace na mnoha místech. Vedle obecné úpravy (§ 1765 a 1766) to je např. § 1244 odst. 2, § 1429 odst. 1, § 2000 odst. 1, § 2059 atd.

Nový pohled na právo stavby

Zajímavý byl příspěvek dr. hab. Kamila Zaradkiewiczze na téma *Prawo zabudowy* (Právo stavby). V nynějším polském OZ existuje úprava tzv. věčného užívání⁹ (*użytkowanie wieczyste*), které umožňuje stavební využití cizího pozemku, aniž by se stavba stala jeho součástí. Institut však není konstruován dle klasických principů práva stavby – např. v tom, že zatížit tímto způsobem lze pouze pozemky ve vlastnictví omezeného výčtu veřejných subjektů. Krom toho jde o právo, které není chápáno jako čisté věcné právo k věci cizí, nýbrž jako institut na pomezí vlastnického práva a limitovaných věcných práv. To činí v praxi poměrně zásadní problémy – příkladem je otázka, zda lze na věčné užívání aplikovat čl. 246 KC, dle něhož je přípustné jednostranně zřeknutí se věcných práv k věci cizí. Dr. Zaradkiewicz se zamýšlel nad otázkou, zda je vhodné ponechat v novém OZ institut věčného užívání, který by byl doplněn právem stavby, či zda by věčné užívání mělo být novým institutem zcela nahrazeno.

Aktuální podoba regulace práva stavby v osnově polského OZ je pozoruhodná. Na jedné straně vychází z tradičních principů, na druhé straně obsahuje určité odchylky. Tak např. právo stavby nemá být chápáno jako samostatná nemovitá věc (věcmi jsou v návrhu zákona pouze hmotné předměty). Půjde o věcné právo k věci cizí. Stavba se sice nestane součástí pozemku, avšak ani součástí práva stavby (srovnej § 1242 českého OZ). Dle příslušného ustanovení je navrhována následující konstrukce: „*Stavby a jiná zařízení postavená na nebo pod povrchem zatíženého pozemku nebo existující v okamžiku zřízení práva stavby jsou vlastnictvím oprávněného z práva stavby (stavebníka) jako práva svázaného s právem stavby.*“

⁸ Konec konců český OZ má obecnou regulaci *řádného plnění* dostatečně širokou na to, aby byla použitelná i na plnění služeb. Konkrétně § 1914 an. užívají spojení „předmět plnění“, které dovoluje vztáhnout pravidla i na plnění „služeb“, není-li to z povahy věci vyloučeno.

⁹ Konstrukce založená na socialistické myšlence, že vlastníkem pozemků bude pouze stát, který je bude dlouhodobě (být pouze dočasně) „světovat“ do užívání lidem.

Důsledkem této koncepce je, že dispozice s právem stavby budou automaticky zahrnovat i vlastnické právo ke stavbě. Půjde tedy o dvě samostatná práva, která budou neoddělitelně spojena.

Protože návrh polského kodexu obsahuje obecný princip, že vlastník věci nemůže mít na této věci zřízeno ve svůj prospěch věcné právo k věci cizí (*nemini res sua servit*), stanoví se výslovně jako výjimka z pravidla, že v momentě, kdy se vlastník pozemku stane vlastníkem stavby postavené na základě práva stavby, *nestává se stavba součástí pozemku*, nýbrž zůstává ve vlastnictví vlastníka pozemku jako samostatná věc. Český OZ výslovnou výjimku z uvedeného principu nemá. Tento fakt občas způsobuje zbytečné interpretační problémy a nepochopení při výkladu § 1248 a 1254 (zejména u posléze jmenovaného ustanovení se tápe v tom, zda při využití předkupního práva právo stavby zaniká a stavba se stává součástí pozemku, či zda obě nemovitě věci pokračují ve své samostatné existenci).

Polský zákonodárce hodlá upravit i situaci vespolného práva stavby, na kterou český OZ z nepochopitelných důvodů rezignoval.

Shrnutí

Poznaňská konference by pro českého právníka musela být osvěžením a možná i překvapením. Nepředstavovala totiž jen defilé příspěvků, které byly dopředu napsány a posléze přečteny a ponechány bez povšimnutí, jak jsme tomu z velkých domácích konferencí často zvyklí. Naopak – naprostá většina vystoupení vyvolala reakce a polemiky – někdy i velmi ostré. Jasně se tak ukázalo, že o novém OZ se v Polsku dlouhodobě a zasvěceně diskutuje. To je indicie, že připravovaná úprava (spatří-li kdy světlo světa) může být legislativním dílem vysoké úrovně, které bude schopno regulovat lidské dění v postmoderní společnosti rozumně a účinně.

JUDr. Petr Tégl, Ph.D.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Zpráva z kolokvia „Rekodifikace obchodního práva a mezinárodního práva soukromého v evropském kontextu“

V pátek 14. listopadu 2014 proběhlo na půdě Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze kolokvium na téma *Rekodifikace obchodního práva a mezinárodního práva soukromého v evropském kontextu*. Kolokvium, které uspořádala katedra obchodního práva, se konalo v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu – projekt č. 260004 (dále rovněž jen „SVV“). Jedná se o společný projekt dvou oborů, obchodního práva a mezinárodního práva soukromého, který je zaměřen na stále vysoce aktuální problematiku rekodifikace soukromého práva a její promítnutí do obou oborů. Členy řešitelského kolektivu jsou kromě učitelů katedry obchodního práva studenti doktorského studijního programu a studenti magisterského studia. A právě studenti měli v rámci jednodenního kolokvia možnost prezentovat výsledky svého výzkumu. Kolokvium zahájila a moderovala prof. JUDr. Monika Pauknerová, CSc., DSc., která je hlavní řešitelkou projektu SVV.

Po úvodních slovech prof. Pauknerové přednesla jako první svůj příspěvek na téma *Mimosoudní řešení sporů v ČR se zaměřením na med-arb a mediaci* JUDr. Martina Doležalová, Ph.D.

Zaměřila se zejména na problémy, se kterými se mediace v praxi potýká po dvou letech existence vnitrostátní zákonné regulace (zákon č. 212/2012 Sb., o mediaci a změně některých zákonů). Poukázala např. na problémy, které se týkají zákonné povinnosti mlčenlivosti mediátora, kdy soudy v některých případech požadují od mediátora informace o důvodech neúspěchu mediačního procesu. Dále uvedla, že v případech, kdy soud využije zákonné možnosti a pošle strany sporu na první informační schůzku s mediátorem, strany konfliktu o schůzku často požádají až na samém konci tříměsíční lhůty. Velmi zajímavé byly informace týkající se připravované unijní úpravy, která by měla v určitých případech zakotvit povinnou mediaci. JUDr. Doležalová se ve svém příspěvku dále věnovala i hybridní formě ADR, která v České republice není zatím příliš známá, metodě *med-arb*. V tomto případě si strany sporu mohou dohodnout, že v případě, kdy by mediace nebyla úspěšná, bude spor autoritativně vyřešen rozhodcem. Ne zcela jednoznačné je, zda by v takovém případě měl mediátor a rozhodce být jedna a táž osoba, a to zejména s ohledem na zcela důvěrné informace, které mediátorovi mohou strany v rámci mediačního procesu sdělit během oddělených jednání.

Další příspěvek s názvem *Perspektivy návrhu společné evropské právní úpravy prodeje ve světle změn jeho věcné působnosti* přednesla JUDr. Marie Koričanská. Přednášející podrobně hovořila o projednávání návrhu nařízení, které by mělo unifikovat právní úpravu mezinárodní kupní smlouvy v rámci EU (návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o společné evropské právní úpravě prodeje, KOM (2011) 635 v konečném znění), (CESL). Upozornila na usnesení Evropského parlamentu, které významným způsobem zužuje věcnou působnost navrhované právní úpravy, jež by tak mohla dopadat pouze na přeshraniční smlouvy uzavírané na dálku. Dle JUDr. Koričanské je navrhované nařízení z hlediska praxe poměrně problematické, a to zejména vzhledem k dvoustupňové aplikaci, komplikované struktuře a zakotvené poučovací povinnosti obchodníka.

Na závěr první části kolokvia vystoupila se svým příspěvkem Mgr. Lucie Pichlerová. Ve svém příspěvku na téma *Odpovědnost leteckého dopravce ve světle rekodifikace evropského mezinárodního práva soukromého* analyzovala úpravu odpovědnosti leteckého dopravce v případě usmrcení a zranění cestujících, v případě ztráty zavazadel a v případě zpoždění cestujících či zavazadel v Montrealské úmluvě a relevantních unijních nařízeních. Poukázala na významnou relevantní judikaturu Soudního dvora Evropské unie a seznámila posluchače s připravovanými legislativními změnami unijní úpravy.

Druhou část kolokvia otevřel svým příspěvkem s názvem *Obvyklý pobyt sportovce z pohledu daňových a dalších praktických aspektů* JUDr. Petr Vybíral, Ph.D. Ústředním bodem jeho příspěvku bylo místo pobytu profesionálních sportovců, které jednotlivé právní předpisy závazné v České republice označují např. jako „obvyklý pobyt“, „rezidentství“, „bydliště“ či „obvyklé bydliště“. Uvedl, že místo pobytu, tedy místo skutečného výskytu fyzické osoby, bývá individuálními sportovci v určitých případech měněno účelově, a to často zejména s cílem dosáhnout co nejnižšího daňového zatížení příjmů získaných v souvislosti s výkonem sportovní činnosti, a že tyto změny pobytu je nutné reflektovat kromě daňové oblasti rovněž v oblasti soukromoprávních smluvních závazků a v oblasti procesní, kdy je třeba vliv místa pobytu na příslušné právní vztahy posuzovat odděleně v závislosti na znění relevantních právních předpisů.

JUDr. Tomáš Dočkal hovořil na téma *Šikanózní výkon oprávnění společníka obchodní korporace*. Ve svém příspěvku se zabýval konkrétní formou zneužití práva společníkem v rámci obchodní korporace, otázkou proč je takový výkon práva v rozporu s právním řádem a jakými následky soukromé právo hmotné stíhá šikanózní výkon oprávnění společníka. Zajímavé bylo srovnání platné české právní úpravy s německou.

Kolokvium uzavřela Aneta Bernardová. Vystoupila s příspěvkem na téma *Výjimky z působnosti Vídeňské úmluvy se zaměřením na počítačový software*, ve kterém mj. uvedla, že po historické diskusi, zda se Vídeňská úmluva o smlouvách o mezinárodní koupi zboží vztahuje na prodej softwaru, se názory ustálily ve prospěch její aplikace. Výjimkou dle přednášející je software vyvinutý pro potřeby jediného klienta, nicméně při posuzování aplikace Vídeňské úmluvy v těchto případech je třeba primárně vycházet z aplikace úmluvy, její vyloučení má být krajní výjimkou.

Kolokvium bylo provázeno živou diskusí k předneseným příspěvkům. V první polovině padly např. ve vztahu k příspěvku, který se týkal odpovědnosti leteckého dopravce, dotazy ohledně právního postavení zvířete podle příslušných unijních nařízení a Montrealské úmluvy či dopadu Montrealské úmluvy na kosmické lety. Dále se diskutovalo možná role naší nové eurokomisařky pro spravedlnost, ochranu spotřebitelů a otázky rovnosti pohlaví Věry Jourové při prosazování přijetí návrhu nařízení CESL. Ohledně mediace v rámci České republiky se diskutovalo o připravované směrnici „Rebooting the Mediation Directive“, která by měla pomoci překonat relativně pomalé prosazování se mediace v rámci členských států Evropské unie. S tím souvisí i poměrně sporná otázka, zda by bylo vhodné volit cestu povinné mediace. V druhé polovině se diskuse soustředila zejména na pojem loajality v českém obchodním právu a ve vztahu k poslednímu příspěvku na otázky softwaru, rozlišení kupní smlouvy a smlouvy o dílo.

Velmi přátelská atmosféra, ve které kolokvium probíhalo, jen potvrdila, jak přínosná je nejen v rámci tohoto projektu SVV úzká spolupráce studentů a pedagogů. Závěrem prof. Pauknerová poděkovala všem účastníkům a organizátorům za mimořádně vydařené kolokvium; účastníkům za podané výkony a organizátorům za jeho pečlivou přípravu.

Vystoupení v rámci kolokvia představuje pro studenty cennou zkušenost, v rámci které si mimo jiné osvojují a zdokonalují své rétorické a formulační dovednosti, jejichž zvládnutí je velmi důležité v jakékoliv právní profesii. Toto fórum jim rovněž pomáhá překonávat leckdy zbytečné obavy z vystupování před publikem a buduje ve studentech nezbytnou sebedůvěru a schopnost nejen své znalosti a myšlenky jasně a srozumitelně prezentovat, ale i schopnost je obhájit.

JUDr. Mgr. Magdalena Pfeiffer, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Zpráva ze slavnostního předání cen výhercům soutěže Randovy nadace při Spolku českých právníků Všehrd

Letošní slavnostní vyhlášení soutěže Randovy nadace o vynikající diplomovou práci v oboru práva občanského, obchodního, finančního, evropského, mezinárodního práva soukromého a pracovního či v některém oboru souvisejícím, obhájené na některé z právnických fakult v České republice v akademickém roce 2013/2014 se uskutečnilo dne 30. října 2014 v 18:00 hodin v prostorách Vlasteneckého sálu Karolina, Ovocný trh 3–5, Praha 1.

Letošními výherci prestižního ocenění se stali *Mgr. Jaromír Zajíc* za diplomovou práci s tématem *Objektivní dobrá víra v českém soukromém právu*, *Mgr. Viktor Szabo* za práci na téma *Vlastnictví energetických zařízení* a *Mgr. Lucie Krtoušová* za diplomovou práci s tématem *Péče řádného hospodáře jako kritérium pro posouzení právní odpovědnosti (právně komparativní analýza)*.

Zároveň byl vyhlášen vítěz v soutěži časopisu Právník o nejlepší stať spojenou s některým z témat, jimiž se zabýval prof. Antonín Randa. Vítězem se stal *JUDr. Pavel Salák, Ph.D.* se svou prací s názvem *Vlastnické právo k pokladu*. Cenu vítězi předal člen vědecké rady Ústavu státu a práva AV ČR a zároveň předseda redakční rady časopisu Právník prof. Karel Eliáš.

Hlavními řečníky letošního slavnostního večera byli tentokrát děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy *prof. Jan Kuklík* a *doc. Bohumil Havel*. Prof. Kuklík poutavým způsobem přiblížil osobnost Antonína Randy coby akademika, právního vědce i politika. Aktuální příspěvek docenta Havla se týkal právní úpravy jednání právnických osob. Hudba *Johanna Sebastiana Bacha* zazněla v podání známého houslisty *Leoše Čepického*, člena *Wihanova kvarteta*. Slavnostního předání cen Randovy nadace se zúčastnila celá řada významných hostů, včetně vynikajících osobností z řad bývalých i současných soudců Ústavního soudu ČR a Nejvyššího soudu ČR, advokátů, notářů a zástupců akademických kruhů.

Současná Randova nadace navazuje na činnost jedné z nejstarších nadací působících v českých zemích. Původní Randova nadace byla založena v roce 1876 prof. Antonínem Randou s cílem podpory mladých nadaných studentů práv. Jako profesor a děkan pražské právnické fakulty výchovou budoucích právníků a současně pedagogů významně přispíval k posílení české univerzity. Jeho práce z oblasti civilního práva měly zásadní význam pro rozvoj právní vědy v kontinentální Evropě.

Činnost Randovy nadace po roce 1989 obnovil zakladatelův pravnuke, *prof. Jan S. Kruliš-Randa*. Rovněž *Jan S. Kruliš-Randa* studoval na právnické fakultě Univerzity Karlovy, pro své politické aktivity byl po komunistickém puči v únoru 1948 ze studií vyloučen a přinucen odejít do exilu. Ve Švýcarsku vystudoval ekonomii, v tomto oboru se též habilitoval a poté dlouhá léta působil na univerzitě v Curychu, kde dodnes žije. Nadále je aktivním členem správní rady Randovy nadace. V roce 2011 byl prezidentem republiky vyznamenán Medailí Za zásluhy.

Generálním partnerem této akce byla již tradičně advokátní kancelář *PRK Partners*.

JUDr. Václav Bílý
Randova nadace

Jiří Malenovský

Half a Century after the Judgment of the Court of Justice in *COSTA v ENEL*: Is European Union Law Still a Specific Legal Order?

Abstract: Since the famous *COSTA v ENEL* judgment was handed down in 1964, European Union law (EU law) has substantially changed and transformed. As a consequence this law no longer possesses several of the qualities which led the Court of Justice to affirm in that case the existence of a new Community legal order. Nevertheless, EU law currently possesses and maintains all the indispensable dogmatic elements which permit it to qualify as a specific legal order. It is a unique, consistent, independent, formal, coherent, complete and effective set of legal rules. It is nonetheless imperative that EU law can defend its independence in relation to other concurring legal orders, i.e. domestic law and international law. As regards domestic law, EU law maintains the strong position of a central legal order, while the domestic legal orders of the EU Member States are satellite systems in relation to it, determined thus by EU law rules. Notwithstanding occasional “rebellions” by some Member States and, in particular, by some of the Constitutional Courts of those States against the primacy of EU law (constitutional reinterpretation of some crucial primary law provisions, such as Article 267 TFEU, “ultra vires” procedures and so on), the independence of EU law continues to be preserved as it has at its disposal a set of effective remedies and means of constraint which guarantee that in the case of a clash or conflict between EU law and domestic law(s), EU law prevails. In relation to international law, the situation is much more delicate, because it is international law which plays the role of a central legal order, whereas EU law finds itself in the position of a satellite system. Certain Members States, several Constitutional Courts and also importantly the European Court of Human Rights treat EU law in some regards as a “self-contained regime” interconnected with international law. The foregoing implies that even in intra-Union relations between Members States and between those States and the Union, general international law should be relevant and applicable. Such an approach threatens the independence of EU law. The Court of Justice has recently dismissed this perception in its n° 2/13 Opinion from December 2014 concerning the draft agreement on the Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. This Opinion may be considered as a true “manifesto” for the independence of EU law vis-à-vis international law.

Key words: legal order, intersystemic relations, Court of Justice of the European Union, European Court of Human Rights, agreement on the accession of the European Union to the ECHR

Jiří Kašný

The Creation of Constitutional Principles in the Hebrew Bible

Abstract: This paper studies the creation of basic constitutional principles in the Deuteronomic Code (Dt 16,18-18,22) in the Hebrew Bible. It explores the uniqueness of the elements of constitutional law in the Deuteronomic Code and examines to what extent are they linked with the laws of various biblical traditions. It analyzes and compares the separation of powers and the rule of law from the point of view of state and constitutional law. It proceeds from the studies by Lohfink (1971) and Levinson (2006). The analysis demonstrates that the norms in Dt 16,18-18,22 form a list of rules which constitute the institutional arrangements of public powers in Israel, which are distributed among judicial offices, the office of king, the priestly office, and the office of prophets, and points out that every office is constituted by the law of Torah and that the office holders are liable to the Torah. The comparison shows that the list of rules includes no radical innovations but only particular modifications in comparison with various biblical traditions. It concludes that the separation of powers and the rule of law belong to the basic principles of the constitutional arrangements formulated in the list of rules in Dt 16,18-18,22.

Key words: basic constitutional principles, the Hebrew Bible, Deuteronomy Code, the separation of powers, the courts, the office of king, the priestly office, the office of prophets

Jan Provazník

Substantive and Procedural Relation in the Criminal Law in the Light of the Protection of Human Rights – a Shift of a Paradigm?

Abstract: This article focuses on the theoretical conception of substantive and procedural relations of the criminal law with particular focus on the status of the victim in the light of the decisional practice of the Constitutional Court of the Czech Republic and of the European Court of Human Rights. It approaches the topic through the lense of the social contract theory in the field of criminal law and later it presents an analysis of the jurisprudence of the aforementioned courts. The conclusion shows, that not only these standpoints that these two approaches have created, might not be altogether in perfect congruence, but that the practice of the Czech Constitutional Court and that of European Court of Human Rights differs.

Following this partial conclusion, this article focuses on the very possibility of the victim to be a subject of the substantive relation in the criminal law with regards to the approach of foreign jurisdictions and introduces a few ideas based on the nature of the victim's status and its mutual relation to the state, as well as to that of the perpetrator and the state with the conclusion that the substantive relation in the criminal law can persist in its two-sided form, although there is now another one – between the victim and the state.

Key words: victim, perpetrator, substantive relation in the criminal law, procedural relation in the criminal law, social contract theory

František Cvrček

Legal Electronic Dictionary

Abstract: The article deals with the project called Legal Electronic Dictionary. This is a long term project which started in 2007 in collaboration with jurists, linguists, mathematicians and informatician. The goal of the project was to create an on-line application, which makes possible the analysis of the usage of legal terms in the doctrinal language of law (textbooks), in legal corpuses (legislative language, language of jurisprudence) and in the general corpus of the Czech language. The second part of the project includes a module for linguistics analysis. The article mainly focuses on one part of the project, on legal dictionary in the field of legal doctrine. The processing of legal terminology is based on decomposition of substantial legal textbooks and their transformation into the complex structure of variables including legal ontology of the given text. The web interface based on the platform DEBII was designed and implemented so that it allows users to browse and search effectively in the database. The application was demonstrated at the international conference LREC – 2012 in Istanbul. The results of the project are utilizable both in the field of research and practice. The article demonstrates the practical use of the programme on the Theory of Law classes.

Key words: legal language, legal dictionaries, linguistic analysis of legal texts, legal corpuses, Legal Electronic Dictionary